

Front Cover
Back Cover
Ko Nga Tikanga Nui O Te Ture O Ingarani.
Tikanga Nui
Wellington. By Authority: G Didsbury, Government Printer. 1874

Ko Nga Mea I Roto I Tenei Pukapuka.

Te Timatanga.Nga Pai O Te Ture.

Nga Kai Whakawa Me Era Atu Kai Mahi O Te Ture.

1. I MUA, i te mea e noho kuare ana nga matua o nga Pakeha, kahore he ture hei pehi i te kino, hei tiaki mo te ngoikore. Ta ratou noho, i runga i te he, i te ngangare, i te wehi tetahi i tetahi, he patu tonu ta ratou i tona hoa i tona hoa, he mahi i nga mahi he katoa.

Roa rawa te mau o tenei he. Heoi ka mea nga tangata, E! heoi ano te mea e mutu ai nga mahi he, kia takoto he ture—kaua hoki taua ture e wahi whakaaro ki te tangata, engari ki tana kia rite katoa nga tangata. A ki te pokanoa te tangata, ki te takahia e ia te ture, na, me huihui nga whakaaro o te nuinga, me piri mai ki te ture, ka pehi i taua tangata he. I whakaaro hoki ratou, heoi ano te mea e wehi ai te tangata tutu; ma reira anake ano hoki e ata noho ai nga tangata pai. Kihai ia te ture i hohoro te kaha. Nui rawa te tohe o te tutu, te otinga iho, kua pai nga tangata ki te Ture.

Ta ratou whakamahinga i te Ture, na ko etahi atu raruraru kihai hoki i kitea te huarahi tika mo nga whakawakanga. He wa ano ka tautohetohe ki te tikanga o te ture. Ehara hoki nga ture i te mea tuhituhi, he mea mahara kau na nga tangata mohio. He wa ano kihai i rite nga korero a aua tangata mohio.

2. Nawai a kua kitea, heoi ano te mea e mutu ai aua tautohetohenga me tuhituhi. Kua oti hoki ratou te whakaako e nga minita o te Hahi ki te tuhituhi. Kei te tuhituhi katoa nga iwi, he mea kia mohio katoa ai nga tangata ki nga tino kupu o nga ture. He kupu hoki kihai i tutuhia e taea te whakaputa ke, i te mea korerotia ana e tetahi tangata ki tetahi tangata, e hariharia ana i tetahi wahi ki tetahi atu wahi. Kia tuhituhia katahi ka haria puta noa i te whenua; kahore e puta ke, a tuku iho ki nga whakatupuranga.

I taua wa ano ka tuhituhia nga rohe whenua, me nga tangata nona aua whenua; ki te mea ka hokona, ka tuhituhia nga tikanga o te hoko. Nga kawenata ano hoki, me nga tini whakaaetanga, tuhituhi rawa. Katahi ka takoto pai. He maha nga whakatupuranga i muri nei, e mohiotia nei ano aua whakaaetanga na. Kua kore nei nga tangata, heoi e mau nei ano a ratou mahi, a ratou kupu. Na kua tango nga iwi katoa o Oropi ki taua tikanga tuhituhi.

3. Na—te ture,—he kupu kau oti te tuhituhi, kahore ona mana, ki te kahore he tangata hei tuara. He maha ana hoki nga ture a te pakeha, e kore e taea te mahara e nga tangata. Na reira i motuhia mai ai etahi tangata, nana ake tena mahi, te ako i aua ture nei, te whakamahi; ma ratou e whiu nga mahi he, ma ratou ano e whakamutu nga tautohetohenga, Ko nga Kaiwhakawa enei me nga Kai-whakawa nunui. Ki te mea tetahi tangata kua tukinotia ia e tetahi, kaua ia e whakarite i te utu mo tonono matenga; e kore hoki e tika tana whakarite, he nui hoki no tona riri, no tona pawerawera; engari me haere ki nga Kai-whakawa, ki te Kai-whakawa nui ranei, kia mohiotia ai, he pono ranei tona tukinotanga; a ki te mea he pono, he aha te utu e tika ana mo tona matenga. Nga tautohetohe katoa me tuku ma ratou e whakarite.

KAI-Whakawa Nui. (*Judges.*)

4. Nga kai tiaki, me nga kai whakahaere o te Ture ko te Tino Kaiwhakawa nui o te Kooti Nui. Enei Kai-whakawa nui he mea whakatu na te Kuini. Ta ratou, he whakarongo ki nga wakawakanga nui. Ma ratou ano te whakaaro ki nga mea katoa o te whakawakanga kia tika kia rite ki ta te Ture. Me whakaatu ano e ratou nga tikanga o te Ture e rite ana mo tenei mea mo tenei mea. Kia marama ano hoki kia pono ta ratou mahi. To ratou matauranga, no nga pukapuka o nga ture, no nga tikanga ano hoki i whakatakatoria e nga Kai-whakawa nui o mua a tuhituhia iho. Tetahi wahi ano hoki o to ratou matauranga he mea kite noa ake na ratou i a ratou e mahi tonu ana; ki te tuturu hoki te tangata ki tetahi mahi ka neke ake tona matauranga. Enei tangata nei hei mangai ratou mo te Ture.

Te Kai-whakawa nui o te Kooti ka timata taua mahi, me oati e ia tenei Oati:

"He oati tenei naku, moku ka mahi i nga mahi a te Kai-whakawa nui o te Kooti-Nui, ka pono ka tika taku

mahi, ka whakapaua ano e ahau toku matauranga ki taku mahi, e kore ahau e wehi, e whakareka ranei ki tetahi, e whakakawa ranei ki tetahi. Kei te Atua te kaha moku."

Tetahi o nga mahi a enei Kai-whakawa nui he whakatikatika i nga mahi a nga Kai-whakawa, a nga kai mahi katoa ano hoki o te Ture, kia mahia a ai e ratou tana mahi tana mahi.

KAI TUHITUHI A TE KOOTI. (Registrar.)

5. Ta te Kai tuhituhi a te Kooti, he tiaki i nga pukapuka o te Kooti nui, he tuhituhi i nga mahi a te Kooti. Ki te mea he whakawakanga, me tuhituhi e ia te whakawakanga a te Kooti, me te karanga a te Kai-whakawa nui. Enei mea i tuhituhia e ia, tiaki rawa, kia mohiotia ai i nga wa i muri te mea i whakawakia, me te tikanga a te Kooti mo taua mea ra. Ko ia ano hei whakaoati i nga tangata katoa e whakaoatitia ana i roto i te Kooti. Ko ia ano te kai tiaki o te hiri a te Kooti. A ki te puta te kupu a te Kooti kia hopukia tetahi tangata, kia herea, kia tangohia ranei ona taonga kia hokona hei utu nama, aha ranei, kei taua Kai tuhituhi te whakaaro mo taua kupu kia tika te haerenga atu, kia hiritia ano hoki ki te hiri a to Kooti, kia mohio ai nga tangata katoa he tino kupu na te Kooti. Tera atu ano etahi atu mahi mana, kahore i tenei pukapuka.

KAI WHAKAOTI MO TA TE KOOTI. (Sheriff.)

6. Ta te Sheriff, he mahi i te kupu a te Kooti Nui—E whai ana koki kia mana rawa te kupu a te Kai-whakawa nui: kei nui ake, kei iti iho i tana i ki ai. No reira i waiho ai ma te tangata ke, kahore i tata ki te tangata i tukinotia, ki te tangata ranei nana te tukino; kei riri, a ka kaha rawa te whiu; kei aroha, a ka iti. E kore tetahi e riri ki te Sheriff, ki te mea ka whiua he whanaunga e ia ki te whare herehere, ki te tangohia ranei e ia ona taonga, a ka hokona hei utu nama. Kahore he take e mauahara ai nga whanaunga ki te Sheriff: no te mea e mohio ana te katoa, ehara tana mahi i te mea nana ake; engari e whakaotia ana e ia ta te Ture i whakatakoto ai.

KAI WHAKAWA. (Magistrates.)

7. He Kai-whakawa ano enei, ma ratou nga mea ririki. Te ingoa he *Magistrate*, tetahi atu ingoa he *Justice of the Peace*. Te take i whakaturia ai enei Magistrates ki tera wahi ki tera wahi, he mea kei raruraru nga tangata i te kopikopiko tonu ki te Kooti Nui, mo nga mea ririki; kei roa hoki te haerenga o nga tangata e mea ana kia, whakatikaia te whakawakanga. Tetahi hoki, kia rite ai nga wahi katoa i te kai tiaki o te Ture, hei pehi i te tutu; kia hohoro ai nga mahi kori te kootitia.

I Nui Tireni kua waiho etahi o ratou hei Kai-whakawa tuturu: no te mea e tuturu ana ki te wahi kotahi ki reira mahi ai i nga mahi a te Kai-whakawa.

Ka tu te Kai-whakawa ki tana mahi, me oati ka whakapaua tona kaha ki te whakahaere i te tika, kia whakanuia ngatahitia te tangata taonga raua ko te rawakore, e kore e whakaatu kupu ki tetahi tangata o te whakawakanga, e kore e huna i tetahi o nga whaina, e kore e tango i te moni, i te utu whakapati hei mea mona kia mahi, kia kore ranei e mahi, i tana mahi; a heoi ano ana e tango ai ko nga utu tika ano o te whakawakanga. Tetahi ano hoki, e kore e hoatu e ia ana kupu hopu ki tetahi tangata i te whakawakanga; engari ki nga tangata kua oti te whakarite mo tera mahi.

Ki te kahore tetahi Kai-whakawa e mahi i tetahi o nga mahi i hoatu kia ratou e te ture, ma te Kooti nui ia e ngare.

8. Nga tangata i waiho hei whakahaere ture, ahakoa Kai-whakawa, Kai-whakawa nui ranei, ko nga tikanga enei ma ratou, ara.

Kia tika te whakahaere: kua tetahi e whakanuia. Kua o aro nui atu ki te tangata nui, kua e whakahaweia ki te iti. Kua e wehi i te whakahe a te tangata. Heoi tana e whakaaro ai, ko te tika kia takoto i runga ano i nga korero i rongorongo ai ia i te whakawakanga. Ki te mea he tautohetohe ta etahi tangata, a ka haere mai kia whakariteritea; na, me whakarite ta raua whakawa; me whakatika ta te tika, me whakahe ta te he. (Tiuteronomi 25.1.)

E kore e tika kia whakarongo te Kai-whakawa ki nga mea e korerotia pukutia mai aua, ki nga kupu o wako o te Kooti. Kua hoki e whakahe wawe, kia rongorongo ra ano te tangata mona te whakawa i nga mea e whakapangia mai ana ki a ia. Tika rawa tenei. Ko ta Petuha ano tenei ki nga tino tohunga ratou ko nga kaumatua o nga Hurai i te mea e whakawakia ana a Paora. "Ehara i te ritenga na nga tangata o Roma kia tukua he tangata kia mate, i te mea kiano i tutataki te tangata e whakawakia ana ki nga kai-whakawa; me tuku ano ia ki te whakahoki kupu atu ki te kupu whakawa." (Nga Mahi 25.16.) Ta Roma ture i aua ra he ture ano na tatou inaianei. Kia takoto kau ma te ao nga mea katoa i nga Kooti Ture.

Ki te mea na te Kai-whakawa te whakawakanga, mona ranei te whakawakanga, kua ia e noho hei kai-whakawa: me tuku ma tetahi atu te whakawa.

E taumarumarua ana te ture ki runga ki te kai-whakawa ki te Kai-whakawa nui ano hoki i te mea e mahi ana

i tana mahi. Ki te mea ka mangai nui tetahi tangata i roto i te Kooti, ki te whakamanumanu ranei ki te Kai-whakawa i te mea e mahi ana, ma te kai-whakawa ia e tuku ki te whare herehere. No te mea ehara i te mea ko te Kai-whakawa e whakamanu-manutia ana; engari ko te Ture. Kei runga te mana o te ture, i te Kai-whakawa i a ia e whakahaere ana. E kore ano hoki tetahi e tukua kia wakarerekore ki te Ture. I waho o te Kooti, e rite ana te Kai-whakawa ki te mano tangata. Na te mana o te Ture i whai mana ai ia i te mea e whakarongo whakawa ana.

Tenei ano tetahi atu mea nui. Ehara nga Kai-whakawa, nga Kai-whakawa nui ranei i te kai whakatakoto o te Ture; he kai whakamahi kau ratou. Ki te puta ake he mea kihai i whakaaroa e te Ture, kaua ratou e pokanoa.

Ui Mate. (Coroner.)

9. Tetahi atu kai mahi a te Ture ko te *Coroner*. Te mahi mana he ui i nga mate whawati-tata; ki te mate te tangata i tetahi ahatanga ranei;—nga mea ano hoki e whakaaroa ana ehara i te mate maori: nga tinana tangata i kitea i roto i te wai; nga mea pera katoa ano hoki.

Te wahi mo te ui mate hei te tahi wahi pai e tata ana ki te takotoanga o te tupapaku. E kore e tika kia uia i te Ra-tapu.

Ka rite te ra, te wahi, hei uinga mo te mate ka mea to *Coroner* kia karangatia e tahi tangata; kaua e torutoru iho i te tekau ma rua hei Kooti-ui. Na ka haere taua kooti ratou ko te *Coroner* kia kite i te tupapaku: a ka kitea, ka rapua e ratou te ahatanga i mate ai. Nga tangata nona te kitenga whakamutunga i taua tupapaku i te mea e ora ana, me nga tangata e mohio ana ki te tahi aha ranei aha ranei o taua matenga, ka rapu katoatia ratou, a ka kawea mai ki te *Coroner*, kia uia e ia. Ka kohikohia katoatia e ia nga mea katoa e marama ai taua matenga hei whakaaroaronga ma ratou ko te Kooti-ui.

Katahi ka korerotia e ia aua mea katoa ki te Kooti-ui, a ka waiho ma ratou e ki mai, he mea whakamate ranei, he mate noa iho ranei, he mea tupono noa ranei. Na he whakamate, me ki mai he kohuru taua whakamatenga, kahore ranei.

Ki te mea te Kooti-ui, he mea tupono noa tona matenga—i taka ranei ki te wai a mate ake, he aha ranei, ka mutu i reira, a ka tanumia te tupapaku.

Ki te karanga mai te Kouti-ui, he mea whakamate na te tangata, me ngare e te *Coroner* te kai hopu mo te tangata i kiiia nana i whakamate, me tuku kia whakawakia. Otiia kaua e torutoru iho i te tekau ma rua nga tangata o te Kooti-ui nana te whakaae.

He matenga i roto i te whare herehere, me kooti-ui. Ea mate hoki te herehere, me whakaatu e te rangatira o te whare herehere ki te *Coroner*. He mate pera, kia toko-ono o nga herehere kia toko ono nga tangata pai, tangata tika, o nga whare i waho tata hei Kooti-ui.

I nga Kooti-ui katoa me tuhituhi te karanga a te Kooti-ui, me whakapiri ano nga ingoa o te *Coroner* ratou ko oetahi tangata o te Kooti-ui, kaua e torutoru iho i te tekau ma rua, me tuku ano kia haria ki te kai tuhituhi o te Kooti nui, ara ki te Registrar o te wahi i noho ai tana kooti nei.

Te tahi atu ano hoki a te *Coroner* he ui ahi,—na te aha,—ki te mea kua wera te tahi aha ranei, a e whakaaroa ana he mea tahu marire.

Pukapuka I.Nga Hara. Nga Mahi Tutu.

Upoko I.Nga Hara Nui, Me Nga Whiu Hara.

HEOI ano o tenei upoko ko nga hara anake e whakawakia ana e te Kooti nui.

1. He mahi hara i mahia e te whakaaro kua takoto, i runga ano i te kino kua takoto, i te whakaaro ranei ki te keia, he *hara* tena.

He mahi hara i mahia e te tangata haurangi waipiro, a nana ano tana haurangi, e kore tana haurangi e tau hei whakaora mona. Ki te inumia mariretia hoki e te tangata te mea e mohiotia ana e ia he mea whakapouau, he mea e kore ai e taea ona hiahia te pehi, ka tau ki runga ki a ia nga he o ana mahi.

I. Nga Mahi Tutu Ki Te Tangata.NGA Whakamatenga.

2. Te hara whakamate koia tenei, ko te pokanoa ki te whakamate tangata i te mea kahore he take i te ture e tika ai, e waiho noa iho ai ranei, tana whakamatenga.

Ki te mea ka whakamatea te tangata i runga i ta te ture tikanga, i te mea ka oti ia te whakawa marire, hei whiu hoki mo te kohuru mo te tahi atu hara nui ranei, kahore he hara o te tangata nana i whakamate.

He whakamate ture kore, otiia e hara i te mea totika, i te kino ranei kua takoto, te ingoa mo tena, he

Manslaughter (whakamate tangata).

He mea whakamate marire i runga i te kino kua takoto, he *kohuru* tena. Te tahi whakamatenga, ma nga kupu, mahi ranei, a te kai whakamate e whakaatu he kino tana kua takoto mo te tupapaku. Te tahi atu whakamatenga e kore e kiia kua takoto tana kino mo te tupapaku; engari he whakaaro kore nona, he kore e tupato kei mate te tangata: na, kei te pupuhi pu ki roto ki te ropu tangata, kei te patu kino ranei i te tahi (he iti nei te take,) a ka mate.

Ki te mea ka ngangare e tahi tangata kia raua, a ka papatu i te mea e riri ana, a ka mate te tahi, he *manslaughter* (whakamate tangata) tena; no te mea he ngangare patu tonu iho, kahore he takiwa e mariri iho ai te pukuriri. Ki te mea ia he takiwa, na, he *tohuru* tena.

Na, ahakoa kahore he takiwa, a patu tonu iho i runga i te whawhaitanga, ki te mea ka kitea he kino kua takoto, he whakaaro kohuru ta te kai whakamate, he *kohuru* tena. Ki te ngangare hoki e tahi tangata kia raua, a ka papatu, na kua rite i te tahi he maripi mana, te tahi atu mea whakamate ranei, a ka whanga atu ki tona hoa riri; na ka pa tata ano ki a raua ka riri: na ka whakamatea tona hoa e te tangata i te maripi; he *kohuru* tera. Ki te mea he nui te riri o tetahi, he nui hoki no te take, na patua ana e ia te tangata mana te he, mate ake, he *manslaughter* tenei.

Ki te whakamatea ta te Ture kai mahi i a ia e mahi ana i tana mahi, me te mohio ano te kai whakamate he tangata ia na te Ture, mea tonu iho kia araia tana mahi; he *kohuru* tena.

I ta Mohi ture i wehewehea ano enei he.

"Ki te mea he ngakau kino tona, a ka wero i a ia; ki te whanga atu ranei ia, a ka epaina atu ia kia mate; ki te mauahara ranei ia, a ka patu i a ia ki tona ringaringa, e mate ai ia; kia mate, mate rawa, te kai patu, he kai kohuru ia." (Tauanga 35. 20-21.)

Na, te *Manslaughter*,

"Tena ko tenei he oho noa ake tana wero i a ia, a ehara i te mauahara, ki te epaina ranei e ia tetahi mea ki a ia, kihai i whanga atu; ki te patua ranei ia ki tetahi kohatu ki te mea e mate ai te tangata, a kihai i kitea atu; na kua u ki a ia, a ka mate, kahore ano hoki ona mauahara ki a ia, kihai ano hoki i rapu i te he mona: katahi ka whakarite te whakaminenga i aga korero a te kai patu, i a te kai takitaki toto hoki, kia rite ki enei ritenga. A ka whakaorangia mai e te whakaminenga te kai whakamate i roto i te ringa o te kai takitaki toto." (Tauanga 35. 2-25.)

Te whiu mo te *kohuru* he mate. Te whiu mo te whakama-te-tangata me herehere: ma te kai whakawa e karanga, a mate noa, kia hia ranei nga tau.

4. a. Na, he kai, he aha whakamate ranei, i hoatu ki tetahi tangata *hei* whakamate mona:

Ki te motu te tangata i tetahi tangata ki te haua ranei i a ia tona tinana, *he whakaaro kohuru ano hoki nana:*

Ki te whai te tangata kia hoatu he kai, he aha whakamate ranei ki tetahi atu tangata *hei whakamate mona:*

Ki te pupuhi pu, ki te whai ranei kia pupuhi i te pu, aha ranei ki tetahi atu, *me te whakaaro ano hoki ki te kohuru:*

Ki te rumakina e ia tetahi ki te wai, ki te araia te manawa, notia ranei te kaki, *he mea mana kia mate:*

Te whiu mo era mahi, he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e karangatia e te Kai-whakawa nui: akakoa kihai i ngau kino ki te tangata, ka hereherea ano.

b. Ki te pupuhi tetahi ki te tangata, ki te whai ranei ki te pupuhi pu, aha ranei, *he mea nana kia motu atu tetahi wahi o te tinana, kia ahua-kino ranei, kia kore ranei te kaha*, he mea e he ai tetahi wahi o te tinana, *hei whakararu ranei mo ta te Ture hai hopu, kei mau i a ia* tana tangata i whai ai:

Ki te motu te tangata i tetahi tangata, *hei mea e motu ai tetahi wahi o tona tinana, e ahua kino ai ranei, e kare ai ranei te kaha*, e he ai ranei tetahi wahi o te tinana, *hei whakararu ranei mo ta te Ture kai hopu, kei mau i a ia* tana tangata i whai ai:

Te whiu mo tera, he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra i Karangatia e te Kai-whakawa nui.

c. Ka takoto te whakaaro kino a tetahi tangata, a ka motu i a ia tetahi tangata, he mea pokanoa, he mea patu noa iho, patu ranei ki te rakau, aha ranei, a *haua iho* tetahi wahi o te ti nana o tetahi tangata: te whiu mo tena, he herehere; kaua e neke ake i nga tau e toru. RINGA-PA. (*Assault.*)

5. Tera atu ano etahi mahi tutu ki te tangata. Te ingoa, he *Ringa-pa*. (*Assault.*)

Ahakoa kihai i whara te tinana, ka kiia he *Ringa-pa*, ki te mea kua takoto te whakaaro kia pa ki te tinana, a he kaha ano tona e taea ai. Ki te akina mai he rakau ki te tangata, hei kuru mona, ahakoa kihai i u, he *Ringa-pa*.

Ki te whara ia te tinana, katahi ka nui rawa te he, mo te whainga atu hoki a tona ringaringa. Ahakoa kihai tona ringa i whai atu, tenei ano etahi meatanga e kiia ai he *Ringa-pa*; ara, ki te whakangaua ki te kuri; ki te ngarea te hoiho ki runga ki a ia; ki te whiua ranei te kata ki runga; he *Ringa-pa ena*.

Te whiu mo te *Ringa-pa*, he whaina, (he utu ki te moni,) he herehere; raua e rua ranei. Kei te Kooti te tikanga.

He iti te *Ringa-pa*, ma te Kai-whakawa tuturu e whakawa, ma nga Kai-whakawa ranei. Ki te mea he nui, ma nga Kai-whakawa nui o te Kooti nui.

II. Nga Mahi Tutu Ki Te Wahine.

6. *a.* He wahine kihai i pai; heoi kumea ana e te tane, na kua taea: te whiu mo tera, he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e karangatia e te Kai-whakawa nui.

b. Ki te moea te kotiro kihai nei i rite noa ona tau kotahi tekau ma rua ahakoa pai noa te kotiro, ka whiua: he herehere, kei te Kai-whakawa nui te tikanga mo te roa.

c. Ka whangai i te wabine ki te rongoa kia mate-roto ai tana tamaiti, ka uru ranei ki tena mahi, ka mahia ranei e tona ringa kia pera ai: te whiu mo tena he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga tau e whakaritea e te Kai-whakawa nui.

III. Mahi Tutu,—Tahu Ahi.

7. *a.* Ka tahuna maoritia he whare nohoanga, he tangata ano i roto:

Ka tahuna he whare karakia; ka tahuna ranei he whare nohoanga, tetahi atu whare ranei, *kia whai kino* ai tetahi tangata, *kia riro ke mai ai ranei ana moni*:

Te whiu he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga tau e whakaritea e te Kai-whakawa nui.

b. Ka tahuna he kaupuke, ka kore ranei i a ia te kiapuke, *he mea kia mate ai* tetahi tangata:

Ka tahuna he kaupuke, ka ahatia ranei kia kore ai te kaupuke i oti, te kaupuke ranei kihai i oti, *he mea kia whai kino ai* te tangata nona te kaupuke, nona ranei nga taonga i runga:

Te whiu he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga tau e whakaritea e te Kai-whakawa nui.

c. Ki te poka ranei te ngakau kino ki to tahu i tetahi haupu witi, oti, aha ranei, pi, pini, aha ranei; kakau witi, karaihe, rarauhe, waro, raukau ranei: te whiu he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e whakaritea e te Kai-whakawa nui.

d. Ka poko *te ngakau kino* ki te tahu i te mara witi aha ranei, he mea e kainga ana, ahakoa i te tu, i tapahia ranei: ka whiua: he herehere. Kaua ia e neke ake i te tekau ma wha o nga tau.

IV. Te He Tomo-Whare.

8. I wahia tetahi whare nohoanga i te po, tomo ana ki roto *ki te mahi i tana hara*: i roto ranei i a i tetahi whare nohoanga e mahi ana i tana hara, na, ka wahia e ia taua whare nohoanga, ka puta mai ki waho i te po: te whiu he herehere, a mate noa, kia taka noa ranei nga ra i whakaritea e te Kai-whakawa nui.

I wahia tetahi whare nohoanga, i tomo ki roto i te po; na ka pa te ringa ki tetahi tangata i roto, *hei whakamate mona*; ka wero ranei, kuru ranei, patu ranei i tetahi tangata; te whiu he mate, he herehere ranei a mate noa. Kei te Kai-whakawa nui te tikanga.

Ahakoa he tatau, he wini ranei, kihai i rakaa, na ka whakatuwheratia; heoi ano. Ki ta te Ture he wawahi whare ano tena.

V. Nga He Taonga. TAHAÆ. (*Larceny.*)

9. Kihai i whakaae te tangata i te taonga, na ka tangohia, ka mauria atu, *he whakaaro kia riro keia mai* nga taonga o tera tangata, he tahae tera. Te whiu he herehere: kei neke ake i te toru o nga tau. I riro kuare mai, ka hua, e tika te tango; i whakaaro ranei i a ia e tango ana, me whakahoki ki te tangata nana; ehara tena i te tahae.

10. Mo nga tabae noa ake nei taua whiu. Ka neke ake te he me tona whiu ano, ki te mea i wahia te whare, tomo atu ai,—whare nohoanga,—hoko,—takotoranga taonga,—whare ranei e piri ana ki te whare nohoanga; na kei te tahae i roto:

—i tahaetia ranei i roto i te whare nohoanga, i te whare ranei e piri ana ki taua whare, tetahi moni ranei, aha ranei i waiho hei punga nama kei tere; he mea e rima, maha ake ranei pauna ona utu; —he whakatupu wehi ranei tana tahae i roto i te whare nohoanga:

—he tahae ranei i runga i te kaupuke, poti ranei, i te mea e tu ana; i te taha wai ranei, i runga i te kaupuke e tau ana, i te pehanga taonga ranei; he tahae ranei i tetahi wahi o te kaupuke kua eke, kua pakaru ranei, i te tahi taonga o taua kaupuke:

He *kai tiaki toa*, *kai mahi ranei*, tangata ranei e mahi ana i te aha ranei i reira, ki te tahaetia e ia he taonga, moni ranei, mea utu ranei i waiho hei *punga nama*, he mea i tukua ki a ia no te mea he kai mahi ia: te whiu mo era he herehere. Kei neke ake i nga tau ko tahi tekau ma wha,

b. Ki te tau te he tahae ki runga ki tetahi tangata, a muri iho ka mau ano e tahae ana: te whiu mona he herehere, kei neke ake i nga tau ko tahi tekau.

11. Te tahae *hoiho*, *kau*, *hipi* ranei: te patu *hoiho*, *kau*, *hipi* ranei, *me te whakaaro ano* kia tahaetia te tinana, te peha, tetahi wahi ranei ote mea i patua:

Te patu ranei i tetahi kararehe kia mate, kua maru ranei tetahi wahi o te tinana, kua motu ranei, he ngakau kino hoki nona ki tetahi tangata:—

Te whiu mo era he herehere: kei neke ake i te tekau ma wha o nga tau.

PAHUA. (Robbery.)

12. *a.* He tango *pu noa iho* i te mea e mau ana ki te tangata, he he *tango maori kia riro mai ai* ta tera tangata taonga, he tango ranei I tetahi mea ana, *i runga i taua tikanga*, me te titiro ano ia, me te kore ano ia e pai; *i runga i te rupahu, i te whakawehi*, nui atu to tera he; tona ingoa he *Pahua*. Te whiu he herehere: kei neke ake i te takau ma wha nga tau.

b. E pahua ana, kua oti ranei te pahua, na, wero tonu iho te kai pahua i te tangata e pahuatia ana, ka motu ranei ia i a ia, ka maru ranei. Te whiu he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e whakaritea e te Kai-whakawa.

c. He patu ta te kai pahua: Kotahi, tokomaha ake ranei nga tangata i piri ki a ia:

E pahua ana, kua oti ranei te pahua, na, kua motu i te kai pahua tetahi tangata, kua patua e ia, tukinotia ana e ia:

Te whiu mo era he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e whakaritea e te Kai-whakawa nui.

d. He tono taonga i runga i te whakawehi, i runga i te tutu *hei tahaetanga mana*: te whiu he herehere, kei neke ake i te toru tau.

e. He pahua i runga i te moana, te whiu, rite tonu ki to te pahua i uta.

TANGOI Te MeaTAHAE. (Receiving stolen goods.)

13. I taongohia mana te mea i tahaetia, me te mohio ano he mea tahae: te whiu he herehere; kei neke ake i te tekaua a wha o nga tau.

VI. Hara Tinihanga.

TUHITUHI POKANOA. (Forgery.)

14. He tuhituhi pokanoa, he whakariro ke ranei i tetahi mea i tnhituhia, hei mea e whai kino ai tetahi tangata, *i runga ano i te whakaaro keia*:

Te whiu he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e whakaritea e te Kai-whakawa nui.

WHAKAPATI TAONGA. (Cheating.)

15. *a.* He pauna hei hokoa ai, he ruri he ranei: te whiu, he whaina, he herehere ranei, kei te Kai-whakawa nui te tikanga.

b. He korero teka i riro mai ai te moni, mea utu nui ranei *i runga ano i te whakaaro me tinihanga, me keia* e ia te taonga: te whiu he herehere; kei neke ake i te wha o nga tau. Kei te Kai-whakawa nui te tikanga, me herehere ranei, me whaina ranei; ko aua whiu ranei e rua.

VII. Hara Whakawehi.

16. I whakapangia mai he hara, i tuhituhi mai ranei, ka whakapangia mai; he whakawehi *kia riro mai ai* he moni mana: te whiu he herehere, a mate noa, taka noa ranei nga ra e whakaritea e te Kaiwhakawa nui.

Ki te mea he take tera e tika ai te whakapa hara, e tika ai ranei te kianga ka whakapangia atu, kahore he he o te whakapa. Tena ko tenei he whakapa tana kia riro mai ai e moni mana, katahi ka he. Ki te mohiotia ake e te ngakau kua hara tetahi, me whakaatu ki te Kaiwhakawa. He mea he te huna.

Ki te mea he tika tana whakaaro i whakapa hara ai, he take ano hoki e ahukahuka ake ana ki te tika, heoi kahore e tau te he; e kore e pai te ture kia whakawaki taua kai whakapa e te tangata mona nei te whakapa. No te mea e tiakina ana e te ture nga tangata e whai ana kia whakaputaina ana tikanga.

17. I reira ano ia, i uru ano hoki ki te mahi hara, i huihuia ano hoki nga whakaaro ki reira, rite tonu te he ki o nga tangata nana te mahi; kotaki tonu ano te whiu.

Kahore i reira i te mahi hara, heoi i uru ki te whakatakoto tikanga mo taua mahi, i whakahau, i aha ranei i taea ai taua mahi kino, heoi ano. Kua urn ki te mahi: te whiu mona, pera tonu me to te mahinga i te hara, ki te pai te kooti.

18. I whai atu te ringa ki to hara, ahakoa kihai i pa, ka whiua; he whaina, he herehere ranei, raua e rua ranei, kei te Kai-whakawa nui te tikanga.

Tera atu ano etahi atu hara kahore i konei, he hara e whiua ana e te ture: he tini hoki nga putanga ake o te kino. Ko nga upoko nui ia enei o te hera, ko nga hara e honohono tonu ana.

Upoko II. Whakawakanga O Te Tangata Kua Whakapakia Nei He Hara Ki A Ia.

1. He hara kua oti, na ka mohio ake te ngakau o te pirihihana, o te tangata ranei ki a ia nei te hara, na Mea te hara, me whakaatu ki te Kai-whakawa ana mea katoa i kite ai. Na kei te tuhituhi te Kai-whakawa, tana Kai tukituhi ranei, i nga mea i korerotia mai nei e te kai-whakapa. Ka oti, na me whakapiri tona ingoa e taua tangata nei, me oati ano, he tika tana korero. Na, ka tikina te tangata i whakapangia nei te hara ki a ia kia tu ki te Kooti, whakarongo ai ki ta te kai whakapa. Ma te Kai-whakawa e pai ka tukua tana (*Warati*). Pukapuka hopu, mo te tangata e whakaharatia ana kia kawea mai ki etahi Kai-whakawa hei whakarongo ki te whakawakanga, kia whakaputaina ano ki a ia nga tikanga o te Ture. Kei te Kai-whakawa ano ia te tikanga, ki te pai ia kia tukua mai ko te Hamene anake, (kua te *Warati*,) ki te tangata e whakaharatia nei, hei whakaatu i te upoko o te whakawakanga, hei ki atu kia puta ki nga Kai-whakawa ki tana wahi e karaaga ai, i te haora ano o te ra e whakaritea e ia. Ki te kore ia e puta mai i runga i taua Hamene ki tana wahi i taua haora ano, katahi ka tukua mai e tetahi Kai-whakawa tana *Warati* hei hopu mona.

2. I te haora i whakaritea ka whakaoatitia te kai whakapa hara, ratou ko ana kai whakaatu, mo te tika kia korerotia. Katahi ka whakarangona e nga Kai-whakawa. Ka mutu te uiui i nga kai whakaatu mo te whakapa hara, katahi ka ki mai tetahi o nga Kai-whakawa kia korerotia ki te tangata e whakaharatia ana nga korero a nga kai whakaatu i te he mona, ka ki mai ano hoki ki a ia, " Kua rongo nei koe i ta nga kai whakaatu; he kupu ranei tau hei utu mo te whakapa hara nei? Kei a koe to tikanga mo te korero. Ki te hamumu mai ia koe, ka tuhituhia o korero, a ka tikina, ina whakawakia koe, ki te mau tetahi he ou i roto. Kia mahara mai ano—ahakoa he kupu whakawehi tena ki a koe, ahakoa i ki mai te tangata, ka ngawari te mahi ki a koe, he mea kia whakaae koe kia whaki i tou he; kua koe e titiro ki ena kupu. Engari ka tikina mai mou ina whakawakia nga mea e korerotia e koe akuanei. Ekore te kupu poapoa, te kupu whakawehi e whakaaroa." Ekore te tangata e whakaharatia ana e oati; engari ana kai whakaatu, ki te puta mai, ka oati ratou, ka pera me nga kai whakaatu a te kai whakapa hara. Nga kupu a nga kai whakaatu tuhituhi rawa, ko a ratou kupu nei ano, i runga ano i ta ratou korerotanga. Katahi ka korerotia ki nga kai whakaatu. Na ka piri o ratou ingoa, me te ingoa ano o tetahi o nga Kai-whakawa. E kore e tukua kia puaki, kia tuhi-tuhia ranei tetahi kupu a tetahi kai whakaatu, hei te aroaro tonu ano o te tangata e whakaharatia ana, he mea kia pangaa atu ai e ia he ui ki te kai whakaatu, ki te pai ia. Ka poto nga korero mo te whaknhara, ki te mea nga Kai-whakawa, kahore he take e whakawakia ai tana tangata nei mo te hara, ka karanga mai ratou kia tukua ia kia haere. Tena ko tenei, ka rnea ratou, lie take ano e tika ai kia whakawakia; katahi ia ka tukua e ratou ki te whare herehere, ki reira noho ai, a mea noa te Ture kia whakaputaina; he mea ano ka pungaia ia ki te tangata, ara, ka tukua kia *bail*. Koia tenei.

PUNGATangata. (*Bail*.)

3. I etahi whakawakanga hara ka pungaia te tangata (*bailed*) ara, ka tukua kia baere noa atu; otiia me kawenata ia kia haere mai ki te Kooti ki te wahi, i te ra ano, e whakaritea mo te whakawakanga kia whakawakia taua he i whakapangia nei ki a ia. To tangata e whakawakia ana, ratou ko ona punga, rite rawa ta tenei ta tenei moni hei utunga mana ki te Kuini, ki te kore taua tangata nei e puta mai ki te Kooti i te wa e whakaritea. Ma nga Kai-whakawa e whakarite kia hai ranei nga moni. Ta ratou e whakarite ai ko nga mea anake e man ai taua tangata nei i te whakawakanga. Kua e whakanekheia ra-watia ake.

I nga tini meatanga ka rite te moni ma te punga, na ka rereruatia ma te tangata e whakawakia ana. Ka oti taua tangata te whai punga, kei nga punga te whakaaro mona kia puta mai: he kai tiaki ratou mona, a ki te ki ake o raua ngakau e mea ana ia ki te tahuti, a e kore e puta mai kia whakawakia, me kawea ia ki te Kai-whakawa. Kei a ia te *tikanga mona, kia tukua ranei ki te whare herehere, kia pungaia mai ano ranei etahi atu tangata.*

E pungaia ana ano e nga Kai-whakawa nga kai whakaatu i uia nei mo te he 0 taua tangata nei; be mea mo ratou ka puta mai, ka wha-kaatu i roto i te whakawakanga; whakaae rawa tenei tenei ki te moni hei homaitanga mana ki te Kuini ki te kore ia e puta mai te whaka-wakanga hei whakaatu.

KOMITI Nui Mo Te Whakawa. (Grand Jury.)

4. Ka rite te ra e noho ai te Kooti nui, na ka uia ano taua whaka-wakanga nei. E hara tenei i te tino whakawakanga o te tangata e whakabaratia ana. He whakaaroaronga tenei, me whakawa ranei? Kua oti noa ake e tabi tangata pakari, tangata mohio o taua wahi, te whiriwhiri e te Sheriff. Kua ratou e tokomaba ake i te rua tekau ma toru. Te mahi ma ratou, he whakarongo ki nga korero whakahara, ko era anake; a ka mutu, me ki mai, kua whai take ano e whakawakia ai, kahore ranei.

Ki te ki mai ratou, kahore he take, ka karanga mai ratou ki to Kai-whakawa nui, a ka tukua taua tangata nei kia haere. Ki te karanga mai ratou, he take ano, katahi ka whakawakia e te Kooti nui. Ko te komiti nui o te whakawa tenei.

5. Ki te takoto to tikanga mo te whakawa 0 taua tangata nei, ka karangatia tona ingoa e te *Regislar*, a ka kawea mai ia, ka whakaturia ki te aroare 0 te Kai-whakawa nui. Katahi ka korerotia mai e to Registrar ki a ia

nga mea whakahara mona; tuhituhi rawa. I tuhi-tuhia ai kia ata mohio ai te tangata e whakabaratia ana i to hara e - whakapakia ana ki a ia, kei whakangaua ketia hoki nga korero e ta kai whakapa ina taka ki waenga nui o te whakawakanga: kia mohiotia ai ano hoki i nga wa i muri te take i whakawakia ai taua tangata nei. Katahi te Registrar ka ui ki a ia, " Kua hara ranei koe i tenei hara kua whakapakia nei ki a koe? "

Ki te karanga mai, " Kua hara," katahi te Kai-whakawa nui ka whakarite i ta te Ture whiu mona.

Ki te ki mai, " Kihai i hara," katahi ka karangatia e te Registrar nga ingoa o te Tekau-ma-rua, ara, o nga hoa mo te Kai-whakawa nui ki taua whawakanga nei.

TEKAU-MA-RUA. (Jury.)

6. E hara hoki enei whakawakanga i te mea ma te Kaiwhakawa nui anake. Ki ta nga matua o te Pakeha, kahore e pai kia waiho ma te tangata kotahi. Ahakoa nui noa tona matauranga, tona pai, kahore e tika. He mea nui hoki: kua e tarewa ki runga ki te kupu a te tangata kotahi te tikanga mo te tangata kia mate, kia hereherea ranei. Na reira i wehea ai e ratou te whakawakanga kia rua nga wahi. Tetahi wahi ma te Kai-whakawa nui, tetahi wahi ma ona hoa, ma te Tekau-ma-rua. Ta te Tekau-ma-rua he whakarongo ki nga korero, he hurihuri marire; ka mutu, ka karanga mai ratou, Kua mau te hara o taua tangata nei, nana i mahi: kahore ranei. Ta te Kai-whakawa nui, he ata whakarongo atu ki nga kupu o te whakawakanga, kei ngau ke, kei kore e rite ki ta te Ture. Ko ia ano hoki hei whakaatu i ta te Ture ki te Tekau-ma-rua, hei whakahaere i nga tikanga katoa o te whakawakanga ki a ratou; a ki te tau te hara ki runga ki taua tangata, ko te Kaiwhakawa nui anake hei whakatau rawa ki runga ki a ia, hei whakarite i ta te Ture whiu mona.

Ko te whiriwhiringa tenei o te. Tekau-ma-rua. I te timatanga o te tau ka tuhituhia e nga Kai-whakawa nga ingoa o nga tangata o te Kuini, tangata whakahaere tika, tangata he pai nei te rongo mo ratou; o ratou tau, e rua tekau ma tahi, haere atu ki te ono tekau; o ratou whare e noko ai, kahore e neke ake i te rua tekau nga maero i matara atu ai i te Whare-whakawa. Enei ingoa, tuhituki rawa e te Sheriff.

Ka tae ki te whakanohoanga o te Tekau-ma-rua, (Jury), ka hamenetia etahi o ratou e toru tekau ma ono, e te Sheriff. I runga tonu i te rota ta te Skeriff tangohanga mai i a ratou kei tangata mo te Tekau-ma-rua mo nga whakawakanga. I penei ai kei ki te tangata, he whakaaro na te Sheriff ki nga tangata e pai ana ki tetaki taka no reira ratou i whiriwhiri ai e ia hei tangata mo te Tekau-ma-rua.

I te ra i whakaritea mo te huihuinga ki te Whare-whakawa, ka tuhitukia e te Registrar nga ingoa o enei tangata e toru tekau ma ono; he mea motu ke te pukapuka mo tenei mo tenei. Katahi ka makaa aua pukapuka e toru tekau ma ono ki te pouaka, ka ruiruia. Ka taki ka tangohia mai te tahi, te tahi, kia kapi ra ano te Tekau-ma-rua. Ka puta ake te ingoa, ka karangatia e te Registrar, a ka noho te tangata i taua ingoa ki te wahi i whakaritea mo te Tekau-ma-rua. Ka noho te Tekau-ma-rua; ka tahi te Registrar ka whakaoati i a ratou. Kihai i oati noa ka korero mai ia ki te tangata e whakaharatia ana, ka mea. "Ko te whakaoatitanga tenei o te Tekau-m-rua. Mau e titiro tenei tangata tenei tangata ratou ina haere mai ki te pukapuka oati ai; me karanga mai ano hoki, ki te whakahe koe ki tetahi o ratou mo te Tekau-ma-rua i a koe ka whakawakia nei." Hei mua i te oati tana whakahe: ki te kahore e puaki tana kupu i reira, a ka tukua ratou e ia kia whakaoatitia, kahore he whakahe mana i muri. E one nga whakahe e takua ana ki te tangata e whakaharatia ana. Kei te Kai-whakawa nui te tikanga kia tukua etahi atu whakahe ki a ia ki te marama te take. Ki te whakahengia mai e tahi, a ka whakakahoretia, ka karangatia ano e te Registrar i runga ano i taua ritenga nei hei whakakapi mo to ratou turauga. Ta te Registrar whakaoati i te Tekau-ma-rua, " Kia pono ta koutou karanga mai; hei runga tonu ano i ta nga kai-whakaatu." Ka kotahi tekau ma rua tangata nei, heoi ano, kua kapi te Jury.

7. Na ka mau te Registrar ki te pukapuka i tuhituhia ai te kupu whakahara raua ko te kupu whakahoki a te tangata e whakaharatia ana, a ka korerotia ki te Jury. Ka oti, ka tahi te Registrar ka ki atu ki to Jury, " Ko te mahi tenei ma koutou, he ki mai, kua hara tenei tangata, kahore ranei i hara i tenei hara ka whakapakia nei ki a ia. Na me ata whakarongo koutou ki ta nga kai-whakaatu."

I nga tini whakawakanga e tuwhera ana te Kooti e noho ai te Kai-whakawa nui ratou ko te Jury, tomo noa ai ki roto nga tangata katoa e pai ana, ki reira whakarongo ai; ki te ata noho, a kahore e whakararu i nga mahi. E tahi whakawakanga ia te Kooti he mea e kore e pai kia korerotia nuitia e te mano tangata; ma te hunga anake nana tena mahi, te rapu i nga tangata nana aua mahi kino, te whiu hoki. I nga mea pena e ngarea ana nga wahine me nga tamariki ki waho, heoi ano o ratou e waiho ko nga mea anake e whakaturia hei kai-whaka atu.

ROIA. (Lawyers.)

8. Ki ta pai to tangata e whakaharatia ana ka tukua ma tetahi Roia te tohe o tana tohe, te karo i to patu mona.

Tenei tangata to Roia he tangata i whakatupuria ake mana tenei mahi a te Ture, mana nga korero i roto i nga Kooti whakawa; mana e ui ki nga kai-whakaatu. He hohikohi tana, he korero ki te Kooti i nga mea katoa e ora ai tana tangata.

Pena tonu ai i nga tautohetohenga katoa i nga Kooti katoa, ahakoa moni, whenua, aha ranei. Ka pehea atu hoki te tangata nana to whakawa, te tangata ranei mona te whakawa, ki te mea he tamariki rawa, he koroheke, he kuare ranei? ki te mea ranei he turoro he aha ranei e kore ai e tae ki te Kooti? kahore ia e tau hei whakatika korero ai i tana korero. Tenei mahi te korero i roto i te Kooti, te mahi i nga mea e mea e tukua mai ana e nga tangata i te whakawakanga, e kore e tukua ma te mano tangata, ma te hunga anake pua kitea nei e te Kaiwhakawa nui e mohio ana ki te ture ki nga mahi o nga Kooti, a e mohiotia ana he hunga mahi tika. Nga ingoa o enei tu tangata, tuhituhi rawa e te Registrar o te Kooti ki tana pukapuka. A ki te mau tetahi o ratou i muri e keia ana, e mahi ana i tetahi mahi he, ka karanga nga Kai-whakawa nui kia horoia atu tonaingoa i roto i taua pukapuka. Mutu tonu iho tana mahi; e kore etahi mahi mana e tukua i muri iho e te Kooti.

KaiWhakaatu. (Witnesses.)

9. Katahi ka karangatia nga kai whakaatu, ka uia: ko nga kai whakaatu mo te whakahara ki mua; muri iho ko nga kai whakaatu karo he.

Ka whakatika ake te kai whakaatu i roto i te Kooti, ka oati ka ki, "Taku e korero ai ko te pono, ko te pono katoa, ko te pono anake." He tangata Maori ia, te mea ehara nei i te Karaitiana, e kore ia e oati; engari ka karanga kau mai, "Taku e korero ai ko te pono, ko te pono katoa, ko te pono anake."

He mea hopohopo rawa te oati; tapu rawa. He mea whakamahara i te Kai whakaatu ki tera Kai-whakawa e kore nei e kitea, heoi e whakarongo ana ki ana kupu katoa: he kupu ano te oati ki te Atua kia riri mai ki a ia ki te korero teka, kia atawhai ia ki te korero pono.

Kei te Kai whakawa nui te tikanga mo te ata whakarongo ki nga ui ki nga kai whakaatu: mana e whakakahore nga ui e nga ui e ngau ke ana, kahore e tika; a ki te whakaputaina mai tetahi pukapuka hei whakaatu, ma te Kai-whakawa nui ano e riri atu, e tukua mai ranei. Nga kupu a nga kai whakaatu katoa, tuhituhi rawa e te Kai-whakawa nui; ki a ia ano hoki takoto marire ai aua mea i tuhituhi e ia: mo te ki rawa mai a te tangata, kihai i tika nga kupu a tetahi kai whakaatu, ka mohiotia nga tino kupu a tana kai whakaatu, a ki te mea he teka, na ka whiua. Whakarongo tonu te Tekau-ma-rua ki nga kupu a nga kai whakaatu, i a ratou ka uia nei; a ki te hiahia tetahi o ratou kia pangaa he ui ki nga kai whakaatu, ka pangaa ano ki te whakaetia e te Kai-whakawa nui.

Ka poto nga mea whakaatu te korero, katahi tekai whakabara, tana roia ranei, ka taki ki te Tekau-ma-rua, ka whakamaramatia e ia nga mea whakaatu hei whakatau mo te he ki runga ki te tangata e whakaharatia ana. Ka mutu tana, na ka utua mai e te tangata e whakaharatia ana, e tana roia ranei, ka whaia kia whakaae te Tekau-ma-rua kahore he bara o taua tangata nei.

WHAKATAUNGA A TE KOOTI. (Verdict.)

10. Katahi ka whakahaerea e te Kaiwhakawa nui nga korero o taua whakawakanga ki te Tekau-ma-rua. Katahi ka korerotia mai e ia te hara ka whakapangia nei, me nga tikanga a te Ture mo taua hara. Ka tikina ano e ia nga mea whakaatu katoa i korerotia; ka korerotia ano hoki ki te Huri nga mea i tuhituhia ki ana pukapuka,—nga mea e whakaaroa ana e ia, he nui. Ka tohungia mai ano e ia nga kupu e marama ana, me nga mea ano kahore e marama, nga mea ano hoki ka mahue nei hei huruhurhanga ma ratou. Ka mutu, ka korerotia e ia nga mea e nui ana ki tana whakaaro hei whakatutuki i ta ratou kupu ki te tika. Na ka waiho ratou hei hurihuri mo nga korero; hei ki mai, kua mahia e te tangata nei te hara i whakapangia nei ki a ia, kahore ranei. Ki te kakore te whakaaro a to Huri (*Jury*) e hohoro to takoto, ka haere ratou ki tetaki ruma motu ke, ki reira whakaaroaro ai ki taua mea nei, ki nga mea whakaatu i rongo ra ratou, era mo te whakahara, era a te tangata e whakaharatia ana, me te kupu whakahaere ano a te Kai-whakawa nui. Ka kororerotia aua kupu nei e ratou, a kia rite ra ano te whakaaro a te katoa. Ekore hoki e tika, ki ta kakore e rite ta te katoa.

Ka rite a ratou whakaaro, ka hoki mai ratou ki te Kooti. Na ka uia mai e te Registrar, "*Kua rite ranei a koutou whakaaro?*" Ka ki mai to ratou tuatahi, "Kua rite." Katahi ratou ka uia. "Ki ta koutou, i hara ranei tenei herehere? kahore ranei i hara i tenei hara ka whakapangia nei ki a ia?" Ta ratou kupu whakahoki mai ki tenei ui, ko tetahi o enei kupu nei; "Kua hara;"—"Kahore i hara." Te ingoa o taua kupu whakahoki, he *Verdict*. Tuhituhia tonutia iho e te Registrar.

He wa ano, ahakoa roa te korero, kakore e takoto te whakaaro a te Huri. Ka pena, ka tukua ratou e te Kai-whakawa kia haere, me te kerehere ano ka tukua kia haere. Otira kahore ke tikanga hei arai mona, kei whakawakia ano.

TUKUNGA IHO. (Sentence.)

11. Ki te mau i te Huri te tangata e whakaharatia ana, nana i mahi te hara i wakapangia nei ki a ia ka tukua ia e te Kai-whakawa nui ki te whiu i whakaritea e te Ture mo taua he. Tena ko tenei ka ki ratou, "Kihai i mahia e ia; " ka tukua ia e te Kai-whakawa nui kia haere. Mutu pu i reira. Ekore ia e whakawakia i muri mo taua he ra.

12. Kua mau tona he, he he e mate ai, ka tukua ia e te Kai-whakawa nui ki te mate, i runga ano i ta to Ture tikanga. Otiia e kore e whakamatea tonutia atu. Ekore hoki e tika kia whakamatea te tangata, ki te kahore e whakapaua katoatia nga tikanga o te ui. Me tuku atu e te Kai-whakawa nui ki te Kawana ana kupu i tuhituhi ai, me tana i kite ai i roto i taua whakawakanga nei. Katahi ka hurihurhia e te Kawana ratou ko ona kai whakatakoto whakaaro, a ka mutu, katahi ka takoto rawa te tikanga mo te kupu tuku ki to mate, kia wkakaotia; mo te herehere ranei kia hereherea kautia.

Upoko III. Whakawakanga Tuku Tata a Nga Kai-Whakawa.

Nga he i tenei Upoko ko nga mea e whakawakia ana e te Kai-whakawa, e te Kai-whakawa Tuturu ranei, a oti toau iho. Ma ratou hoki e whakarongo; ko ta ratou kupu ano hoki hei whakaoti i reira tonu ano. E kore e tukua atu ma te Kooti nui e whakawa.

RINGA-PA. (Assault.)

1. Ki te pokanoa ta tetahi tangata pa atu ki tetahi tangata, tana patu ranei i a ia: te whiu, he Whaina, kei neke ake i te Tekau Pauna; me herehere ranei, kei neke ake i te toru o nga marama.

Ka tau tenei he ki runga ki tetahi tangata, a ka marama te whakaatu mai a tetahi tangata kupu tika ehara nei i te tangata i ringapatia nei, he mea pokanoa taua he, he mea take kore, a hauatia iho tetahi wahi o te tinana o taua tangata nei, ki te whainatia te tangata nana nei te patu, a ka pai nga Kai-whakawa, ka tukua mai ki te tangata i hauatia nei tetahi wahi o te whaina, (ta ratou i pai ai;) kua e neke ake i te hawhe o te whaina.

Ki te mea he nui noa atu te matenga o taua tangata nei, a he iti te whaina, kahore e rite ki tona mate te nui o te wahi hei hoatutanga ma nga Kai-whakawa ki a ia, kei a ia te tikanga, ki te pai ia, kia whaia nga mea e tino rite ana i roto i te Kooti nui.

Kua e tukua Ma taka te toru o nga marama i muri i te ringa patanga, ka whakapa hara ai ki te aroaro o te Kai-whakawa.

TAHAE. (Larceny.)

2. a. Ki te whakapangia mai he hara tahae ki tetahi tangata, he tahaetanga i tetahi mea kihai i neke ake ona utu i te Tekau Pauna, a ka rongo ia i te kupu whakapa; me nga mea whakaatu i tona he, na, ka whakina mai e ia, he kupu nana ake; ki te pai nga Kai-whakawa ka whakarongo ratou ki taua whakinga hara; tukua tonutia atu taua tangata nei kia hereherea, a taka noa etahi marama; kei neke ake i te tekau ma rua.

b. Kihai i neke ake i te Rima Pauna te taonga kua whakapangia mai nei te tahae, ki te pai nga Kai-whakawa, ma ratou ano taua whakawakanga: a ki te tau te hara, ma ratou ano e tuku te tangata hara kia hereherea, kua ia e neke ake i te ono o nga marama.

c. Kihai i neke ake i te rua tekau o nga hereni nga utu o te taonga i tahaetia, ki te whakaaro nga Kai-whakawa he hanga noa taua mea nei, kahore e pai kia whakawakia, ahakoa kua mau te tahaetanga, ma ratou ano e whakakahore, ki te pai ratou.

3. He tangata Maori kua whakapangia nei he hara tahae ki a ia i te aroaro o te Kai-whakawa Tuturu, he hara tango ranei i te mea tahae, ahakoa nui, ahakoa iti nga utu o te taonga, a ka rongo i te kupu whakapa me nga mea whakaatu i tona he, na ka whakina mai e ia he kupu nana ake, ki te pai te Kai-whakawa Tuturu, ka whakarongo ia ki taua whakinga hara; tukua tonutia atu taua tangata nei kia hereherea, kei neke ake ia i te rua o nga tau.

He whakakawa tuku tata i te Maori mo te tahae mo te tangohanga ranei i nga mea tahae, me te mohio ano he mea tahae, a tau tonu iho te he; ki te pai te Kai-whakawa, ka utua e te tangata hara tona hara, kia takiwhatia nga utu o aua taonga ra. Ki te mea i whakahokia mai nga taonga, ki te pai te Kai-whakawa ka whakahokia iho e ia te whaina ki tana i kite ai e tika ana.

Ki te homai aua moni na, ki te paingia mai ranei e te Kai-whakawa te pungua e mau ai aua moni, ekore te kupu whiu e puaki. Ka tukua taua tangata kua tau nei te he ki a ia kia haere. Ki te kahore tenei ritenga e hohoro te rite i te maori kua he nei, ma te Kai-whakawa Tuturu e kaiponu te kupu whiu, ki te pai ia, a taka noa te waru o nga ra. E kore e pai kia maha ake.

4. Ka tau te hara ki runga ki tetahi tangata the mea tuku tata; ki te whakakahoretia ranei te whakawakanga e nga Kaiwhakawa, he mea kahore e pai kia whakawakia, a e whakaaro ana ano ratou he kupu pono taua whakapa hara, ka ki mai nga Kaiwhakawa kia whakahokia nga taonga ki te tangata nona; a ki te mea kua kore taua taonga nei, ka whakaritea e nga Kai-whakawa ona utu ki te moni, ka ki mai ano kia whakaputaina taua moni: ma ratou ano e karanga kia kotahi tonu te putanga mai o te moni, kia rua, kia maha atu ranei.

5. He taitauariki tahae, i pa ranei ki te mahi tahae, a, ki ta nga Kai-whakawa, kihai i maha i maha ake ona tau i te tekau ma wha i tona panga atu ki taua he, na kua tau te he ki runga ki a ia; kei a ratou te tikauga kia hereherea; kei roa atu ia i te rua o nga marama; kia kawea ranei ki tahaki (ki te mea he tane,) kia wepua, kia kotahi ano hoki taua wepunga, a kati tonu iho; hei tapiri ranei mo te hereherenga.

6. Ki te oati mai te tangata kupu tika, (a ka whakaaro te Kaiwhakawa kei runga i te tika tana kupu), e mohio ana ia kei tetahi tangata, kei tona kainga ranei etahi taonga, he mea tahae, na ka homai he pukapuka rapu (*warrant*) e te Kai-whakawa ki tetahi pirihihana, ka whakahau i a ia, ratou ko nga tangata i whakaritea hei hoa mona, kia rapua taua taonga: a ki te kitea, ka mauria mai, me nga tangata ano ano nona nei te kainga i kitea ai, ki tetahi Kai-whakawa, kia puta ai ta te Ture tikanga ki a ratou.

Ka tomo te pirihihana ki tetahi whare ki reira rapu ai, ki te uia mai e nga tangata o roto, me whakakite e ia tana (*warrant*) ki a ratou.

TIPOKA KAI ME NGA MAHI PERA. (*Malicious Injuries.*)

7. Ka takoto te whakaaro kino a tetahi tangata, na kua kore rawa i a ia, kua kino ranei i a ia, (he mea kia kore rawa ai,) tetahi mea e tupu ana, pakiaka ranei, otaota ranei e tupu ana i te kari, i te tupuranga rakau kai ranei: te whiu he herehere; kei neke ake ia i te ono o nga marama: me whaina ranei hei tapiri ki runga ki nga utu o nga mea kua kore nei; kei neke ake ia i te rua tekau pauna.

Ki te tuaruatia taua he e ia me tuku ma nga Kai-whakawa nui.

HARAHaurangi. (*Drunkeness.*)

8. a. Ki te tau te hara haurangi ki runga ki tetahi tangata, me whaina; kei iti iho i te rima hereni, kei neke ake i te rua tekau hereni. Ka kore nga moni e puta, me herehere, kei neke ake i te wha tekau ma waru haora.

b. He tangata ka hoko pokanoa i te wai whakahaurangi, a iti iho i te rua karani ana i hoatu ai: te whaina, e rima tekau pauna.

e. I hokona, i hoatu ranei e ia he wai whakahaurangi ki te Maori: me whaina; kei neke ake i te tekau pauna.

9. I tau tuku-tata te he, he mea na te Kai-whakawa Tuturu na nga Kai-whakawa ranei, a ka tukua te tangata hara kia herea, kei te Kooti te tikanga mo te karanga, me mahi ano hoki i a ia i roto i te whare herekere, kauaka ranei.

10. Ko nga ke nui enei hei whakawakanga ma nga Kai-whakawa, ko nga mea tuku tata. Tera atu ano etahi, tona tini, kakore o taea te korero.

He maha ano hoki nga tikanga mo nga taone; mo nga mahi kia tika; hei pehi ano i te kori; mo nga rori ano hoki kia hangaa kia pai, mo nga turanga kaupuke, mo nga kaupuke ano hoki ke mate kino nei kei runga (*quarantine*,) mo era atu me pera ano koki, tona tini, Ko te Kai-whakawa Tuturu, ratou ko era atu Kai-whakawa, hei whakahaere mo enei tikanga.

Taua whakauekehanganga atu i nga kaipuke ki tahaki (*quarantine*) ina nokoia e te mate, ke tupato kei urutangia mai te taone. Ka mokiotia te kaupuke e tapoko mai ana, ke mate uruta kei runga, kua ora tata ake ranei tetahi tangata o runga i taua mate, e kore taua kaupuke e tukua kia tu i roto i era atu kaupuke; engari ki tetahi waki motu ke kua oti te whakarite mo te pera. Ekore tetahi tangata e tukua atu ki runga; ekore ano hoki nga tangata o runga e tukua atu ki runga; ekore ano hoki nga tangata o runga e tukua mai ki uta; ekore nga taonga o runga e tukua mai ki uta, kia tirohia ra aho te kaupuke e etahi tangata i whakaritea mo tera mahi, kia puta ra ano ta ratou kupu, kua kore te mate.

Kei te Kawana te whakaaro kia whakaturia etaki o nga Kai-whakawa hei tiroiro mo nga whare herehere o enei motu, Ma ratou e titiro te ahua o te whare herekere, o nga herehere ano hoki i roto. Nga kupu mo nga tikanga o te whare herehere kua takahia, ma ratou e whakarongo e whakatika

UpokoIV.Nga Whakawa Tuku Tata a Nga Kai-Whakawa.

1. Ka wakapangia mai he mahi he ki tetahi tangata i te aroaro o te Kai-whakawa, o te Kai-whakawa Tuturu ranei, ke he e taea te tuku tata, me tuhituhi te kupu whakapa ki te pukapuka, me te he ano hoki e whakapakia mai ana. Kahore he rawa e oati ai, ki te kahore e hoatu be pukapuka hopu mai (*warrant*,) mo te tangata e whakaharatia ana.

Te takiwa hei whakaputanga mai mo taua kupu whakapa hei roto i nga marama e ono i muri o te mahinga o taua he; ka roa ke, e kore e pai

2. Ka takoto taua kupu whakapa ki te aroaro o te Kai-whakawa, ka tukua tana hamene ki te tangata e whakakaratia ana, me tetahi kupu ano, he mea torutoru, he whakaatu ana i te take or te hamene, e ki ana ki a ia kia puta mai ki te aroaro o nga Kai-whakawa kia mania ai nga tikanga o te Ture ki a ia; me te whakaatu ano i te ra, i te wahi, o te whakawakanga.

Ma te pirihihana e hoatu te hamene. Me hoatu ki roto ki te ringaringa o taua tangata nei. Me waiho ranei ki tona whare nohonga; a ka kore tera, ki te whare i noho ai ia i mua tata ake, me hoatu ki tetahi tangata o roto o te whare; hei te tangata kua maha ake ona tau, (ki tana whakaaro iho) i te tekau ma wha. Ki te takoto te kupu whakapa hara ki runga ki te oati a te kai-whakapa, a tetahi kai-whakaatu ranei ana, na ki te pai te Kai-whakawa, ka tika ki te tukua atu e ia i reira tonu iho tana warati hei hopu mo te tangata e whakaharatia ana, hei kawae mai i

a ia ki te aroaro o nga Kai-whakawa, kia whakawakia, kia puta ano hoki nga tikanga o te Ture ki a ia.

3. Te ruma e noho ai nga kai-whakawa whakarongo ai i taua kupu whakapa nei, he Kooti tera ma te katoa: ki te kahore e kino te kiki, me tuku noa mai nga tangata ki roto.

Na kua rite te ra, te wahi, hei pntanga mai mo te tangata e whakaharatia ana, a kua marama te hoatutanga o te hamene, kua nui ano te takiwa hei haerenga mai mana; e tau ma nga Kai-whakawa te whakawa o taua kupu whakapa, i a ia ano e ngaro ana; kua puta hoki te koha ki a ia: he aha ia te ngaro noa ai? mana tonu te whakataunga iho a ta ratou Kooti. Ki te takoto ia te kupu whakapa i runga i te oati, e tau ma nga Kai-whakawa te tuku ta ratou warati hei hopu mo te tangata e whakaharatia ana, ka whakaneke atu ai i te whakawakanga, kia mau ra ano ia.

Ki te mea i reira ano te tangata e whakaharatia ana, a kei te ngaro te kai whakahara, na kei nga Kai-whakawa te tikanga mo te whakakahore rawa i te kupu whakapa, mo te whakahoro atu ranei i te whakawakanga ki tetahi atu ra; kei a ratou tonu nga tikanga e pena ai ratou.

4. Ki te mea kei reira tonu raua, ko te tikanga tenei o ta raua mahi whakawa.

Ka korerotia te tikanga o te kupu whakapa ki te tangata e whakaharatia ana, a ka uia ia, he kupu ranei tana e kore ai te hara e tau ki runga ki a ia. Ki te whakaae atu ia ki te tika o te kupu whakapa, ki te kahore hoki ana kupu hei karo mo te hara, a, ki ta nga Kai-whakawa, e mohio ana ia ki te tikanga o to kupu whakapa hara, na whakatau tonu iho ratou i te hara ki runga ki a ia, karanga tonu atu i to whaina, i te whiu ranei mona. Ki te mea kei a ratou te tikanga mo te nui o te whaina, whiu ranei, me whakarongo ratou ki etahi kupu whakaatu, kia tika ai te nui o taua whaina, whiu ranei.

Ki te kahore ia e whakaae ki te tika o te kupu whakapa, na ka wakawakia e nga Kai-whakawa.

Ko te kai whakahara, ko tana roia ranei, ki mua. Ka korerotia e ia ana korero, ka karangatia ano hoki ana kaiwhakaatu. Ka mutu te kai whakaatu te ui, na ka uia e tera taha, e te tangata e whakaharatia ana, e tana roia ranei. Na, ko te kupu karo a te tangata e whakaharatia ana, muri iho ko ana kai whakaatu. Ka mutu, na, ki te pai te kai whakahara, tana roia ranei, ka uia ano e tona taha.

Ki te kahore ke kai whakaatu a te tangata e whakaharatia ana, ki te mea ranei mo nga tikanga anake o ana mahi i era ata takiwa nga korero a ana kai whakaatu, ka mutu i reira, ina poto ana korero, nga korero ranei a aua kai whakaatu na.

Na, mo te mea e whakawakia ana nga korero a ana kai whakaatu, e tan ma te kai whakahara e karanga etahi atu kai whakaatu kei utu mo ta ratou. Hei runga tonu ia nga korero a enei i nga kupu a nga kai whakaatu karo.

E kore e puta tetahi atu kupu a tetahi taha kei tapiri mo a ratou ake kupu kua oti nei te korero, mo nga mea whakaatu ranei a tera taha.

5. Ka rangona nga kupu a tetahi taha, a tetahi taha, me a raua mea whakaatu, na ka whakaaroa ena mea katoa e nga Kai-whakawa, ka whakatakotoria te huarahi. Ki te mea ratou, kihai i tau; he iti rawa ranei taua mea nei, e kore e pai kia whiua, na ka whakakahoretia e ratou.

Ki te whakaaro ratou kua tau te he, ka whakataua, ka karangatia ano hoki te roa o te hereherenga, te nui ranei o te whaina, o nga utu ano o te whakawakanga. Ki te mea he whaina, ka karangatia ano e ratou kia pewhea te roa o te hereherenga ki te kahore e puta taua whaina me nga utu auo o to whakawakanga.

Ka whakataua te he, tuhituhi tonu iho nga Kai-whakawa i a ratou nei mahi, whakapiri ano hoki i o ratou ingoa. Tuhiluhi rawa te ra, te wahi i whakataua ai taua hara nei, te ingoa o te tangata hara, nga ingoa o nga Kai-whakawa, te hara, te ra ano hoki me te wahi i mahia ai te hara.

6. I te mea e whakawa ana, e tau ma nga Kai-whakawa i roto i te Kooti te whakaneke atu i te whakawakanga, ki te whakaaro ake ratou me pena; ki te mea hoki ratou kihai i roa te takiwa hei mahinga mo tana kupu karo e te tangata e whakakaratia ana; ki te mea ranei kua araia atu e te aha ranei e te aha ranei tetahi kai-whakaatu e nui ana mo tetahi taha. Katahi ka waiho te whakawakanga mo tetahi atu ra, ka whakaritea ano he ra, he wahi, hei whakaotinga; he mea karanga nui ki nga taha e rua, ki a raua roia ranei.

Ka whakanekehia nei te whakawakanga, ma nga Kai-whakawa e tuku tangata e whakaharatia ana kia haere noa atu; ma ratou ranei ia e tuku ki tetahi whare-herehere, ki tetahi atu wahi ranei e paingia ana e ratou hei tiakanga mona.

7. I nga whakawakanga tuku tata, ki te pai nga Kai-whakawa, ka ki mai ratou ki te tangata e whakaharatia ana kia homai e ia ki te kai whakapa nga moni i whakaaroa e ratou e tika ana. He whakawakanga i whakakahoretia, ki te pai ratou, ka ki mai ratou ki te kai whakapa kia komai ki te tangata i whakakaratia etahi moni hei utu mo te whakawakanga, ta ratou i kite ai e tika ana.

Ki te kore e puta wawe mai nga moni pena, nga mea karanga a nga Kai-whakawa, me tango me hoko nga taonga o te tangata ki a ia nei ta ratou kupu. Ki te kore e rite i nga taonga, ma nga Kaiwhakawa e tuku taua tangata nei kia hereherea, ki te pai ratou. Kei neke ia i te marama kotahi. Ki te puta mai aua moni i taua takiwa, me tuku.

8. I karangatia he whaina he utu ranei e nga Kai-whakawa; ki te kore e puta mai i roto i te takiwa i karangatia, ma tetahi Kai-whakawa e tuku tana *Warati* hei tango mo nga taonga kia hokona hei moni mo to

pena. Kati ano i nga taonga e rite ai taua moni, nga mea e tangohia e te pirihihana. Kaua e whakanuia rawatia ake. Kaua ano hoki ia e roa ki reira; me tango nga taonga, haere tonu atu. Kei poka ki nga taonga o te tangata ke; ko nga taonga anake o te tangata i tohungia mai e nga Kai-whakawa.

9. Ki to kore e kitea e to pirihihana he taonga e rite ai aua moni na, me nga utu ano o te tangohanga; ki te pai te Kai-whakawa, ka tukua e ia tana Warati kei tuku i taua tangata kua he nei, ki tetahi whare-herehere, a taka noa nga ra i karangatia; ki te kore e haukotia e te utunga o nga moni tuatahi, o nga moni ano o muri kua piri nei nei ki runga. Te roa o taua hereherenga nei kei neke ake i to marama kotahi mo to mea kihai i maha [ake i to rima pauna. He maha nga rima pauna, na, me pena tonu, a taea noatia te toru o nga marama; kati tonu i reira.

10. I nga whakawakanga a te Kuini, a te tangata ake ranei, me whakamaori ki te reo maori nga hamene, nga kupu ngare, nga panui ranei a to Kai-whakawa, a te Kia-whakawa Tuturu ranei ki te tangata maori, ka hoata ai ki a ia. Kei haere ko te reo pakeha anake. Ka hoatu he Warati hei hopu mo tetahi tangata Maori, hei herehere ranei i a ia, hei tango ranei i ona taonga; me hoatu ano tona whakamaoritanga.

11. Ki te whakamanumanu atu tetahi tangata ki te Kai-whakawa, Kai-whakawa Tuturu ranei, i a ia e Kooti ana i te whakawakanga a te Kuini, a te tangata ake ranei; ki te whakararurua ranei e ia nga mahi a te Kooti, he main whanoke nana; ki te whakahawea atu ia, me te titiro mai ano ratou, e tau ma te Kai-whakawa, Kai-whakawa Tuturu ranei, ia e tuku ki te whare herehere. Kei roa ake i te tekau ma wha o nga ra. Me whaina ranei: kei neke ake ia i te Tekau Pauna.

Pirihihana. Policemen. Constables.

12. Ko nga kai mahi enei a te Ture hei mahi i nga kupu, i nga warati, a nga Kai-whakawa, a nga Kai-whakawa Tuturu. Me oati te pirihihana ki te aroaro o tetahi Kai-whakawa, e kore ia e mahi i runga i te whakapai tangata, i runga ranei i te whakakino tangata; ka puta ona whakaaro ki te ata noho kia mau; ki te pahua, me era atu he, kia pehia.

Ka rangona he hara, hohoro tonu tana rapu, whakapau rawa ona uaua ki te whakaputa ake i te tangata nana nei taua hara ki te whakawakanga.

He kori ki tona aroaro, me whakaputa rawa tona kaha ki te pehi. Ki te karangatia e ia etahi atu hei hoa mona, a ka kore ratou e piri mai ki a ia, ka whainatia ratou, ka hereherea ranei. Ki te araia mai ia e tetahi tangata, i a ia ka pehi nei i te mahi kori e tau mana te hopu i taua tangata, te kawewi a ia ki te aroaro o te Kai-whakawa. Kaua ia a patu i te tangata, e whakaware ana i a ia. Kia ata hanga ano ia ki te tangata kua mau i a ia. Heoi ano tana, ke pupuru kei riro.

13. I riro mai he moni, he taonga ranei, i tetahi pirihihana i a ia ka mahi nei, kei hunaa e ia tetahi wahi; me wkakaatu katoa nga mea i homai ki a ia kia tiakina; nga mea ano hoki i tangohia e ia i runga ia te Ture ritenga.

MUTUNGA O TE PUKAPUKA I.

Pukapuka II. Nga Whakawakanga a Te Tangata Ake.

Upoko I. Take Whakawa.

1. Tenei ano etahi he ehara nei i te hara. Ko nga Tukino. E whakatikaia ana ano enei e nga Kooti: e rere ke ana ia te huarahi. Kei runga hoki i te moni nga utu mo nga he penei.

I enei whakawakanga, ki te pai nga hoa tauwhaingia kia korero ki a raua, kia whakakahoretia te whakawa, tika tonu. I nga whakawakanga hara ia, e kore e tika.

Ki te hoki mai ano hoki tana ki a ia, pai tonu. I tera tangata tona taonga e puritia hetia ana, na ka tikina e ia, pai tonu. Otia me tiki pai atu. Ka kore, me waiho ma te Ture e tiki e whakahoki ki a ia. Ki te tangohia hoki he hoiho, kitea rawatia ake e tona rangatira e haere noa ana i waho o te taiepa, me tiki atu e ia me hopu. Kei roto ia i te taiepa a tetahi tangata, kei tona whare ranei, e kore e tika te haere ki roto ki ta tera taiepa, te wahi ranei i tona whare, tango ai. Me tuku ma te Ture tana hoiho e whakahoki mai. He mea tenei kei ngangare, kei tupu te noho-kino: ki te tukua hoki mana ake tana tohe, ina tukinotia, na kua kore te Ture, kua riro nga tikanga i te tangata kaha.

Enei tu he, ehara nei i te he ki te Kuini, maha tonu. Ko nga he ki te tangata; ko nga he ki tana wakine, tamariki ranei; ko nga he ki ona taonga; ko nga he ki tona ingoa.

Tera atu ano etahi. Ko te takahanga kawenata; ki te kore e rite i a ia tana i whakaae ai.

I. Nga He Ki Te Tangata.

1. He patu take-kore; ki te whaia atu ranei e tana patu, e tona ringa ranei, ahakoa hibai i u, he he. I etahi o enei patunga he nui te mamae; i etahi he iti; i etahi he kore noa iho. Me whakarite marire te moni ki te nui o te he, ki te nui ano hoki o te mamae.

2. Ki te tomo pokanoa ki roto ki to tera whare nohoanga, a ka tohe ki te noho ki reira, ma te rangatira o te whare e pai, ka peia atu; ko tana kupu haere ia kia puta i mua. Ka kore e haere, ma te ringaringa o te tangata nona te whare, o tana tangata ranei, ia e pei ki waho. Ko te pei kau ki waho taua e whakaaro ai, he tutaki atu ano hoki. Kei neke kau ake te kaha, kati tonu tana i reira. Ka pera, kakore he he, Ki te kori ano hoki te tangata i roto i te wkare-karakia, ma nga kai-tiaki ia e hopu, te kaha ano te arahi atu ki waho. Ka pena, kahore he he.

3. He kuri, he kararehe ke ranei, kua mohiotia noatia ake he nanakia, na ka rere mai ki te tangata, a he iho te tangata i a ia, ka tau te he ki runga ki te tangata nana. He knri ia i tiakina marietia, hei tiaki mo taua wahi, he mea here i te awatea, na ka poauau tetahi tangata, tomo po ana ki roto, kua ngaua; kahore he he o tona rangatira.

4. I puritia ture-koretia tetahi tangata, i roto i te whare nohoanga, i roto ranei i te whare herehere, he he tera.

II. Nga He Ki Tana Wahine, Tamaiti Ranei.

5. a. I puremutia tana wahine, he maha nga mea e rere ka ai nga utu ki te hoa; e nui ai, e iti ai: he rangatira ranei, he ware ranei, he rawakore ranei te hoa tane, te tangata ano hoki nana i moe: he whanaunga ranei, kahore ranei? I pehea ia i taea ai te wahine? Nga tikanga a te wahine i a ia kahore i moea? He pehea ano hoki nga mahi a tana tane ki a ia i nga wa i mua ake? Me whakaaro enei katoa. Ki te mea i whakaae te hoa kia puremu tana wahine ki te mea ranei kua whakarerea e ia, he mea ture kore, a e noho ke noa atu ana i te wa i puremu ai, kahore he take hei whakawakanga.

b. I patua tana wahine, temaiti ranei, he mea take kore, e tau ma te tane, ma te matua, ma te kai tiaki ranei o te tamaiti e whakawa, e tonono etahi moni hei utu.

c. He kotiro i puremutia, kei tona matua, kai tiaki ranei, te tikanga mo te whakawa mo te tonono utu. Otiia me whakaatu mai e ia nga tau o te kotiro i tona moenga ai, kihai i tae ki te rua tekau ma tahi. I maha atu ona tau i te Rua tekau ma tahi, me whakaatu mai e te matua, kai tiaki ranei, i tona whare te kotiro e noho ana i a ia i moea ra, na, ka moea nei, kua kore tetahi wahi o tana mahi.

III. Nga He Taonga.

6. Kihai i whakaae te tangata nona, na kua tangohia kautia, kua puritia ona taonga, he aho te kore noa ai ona whakaaro tango rawa mai i aua taonga nei, he he tenei. He he ano hoki te rukeruke, aha ranei, i to tera taonga kia kore ai.

7. Kua tae nga kararehe hi to tera whenua, hohoro tonu ta te Ture whakatika mo tera. Me whiu ki te pauna (*pound*.) He taiepa te Pauna, e tu ana i tetahi wahi e pai ana mo te pera. He kai tiaki ano tona. Ta te kai tiaki pauna he tahi i te paru o te pauna, he whakapai, he whangai ano hoki i nga kararehe i roto, he whakainu: kia pai ano hoki te kai me te wai.

I tae nga kararehe ki tetahi whenua kua oti te taiepa, e tau ma te tangata nona te whenua, ma tana tangata ranei e kawea aua kararehe ki te pauna e tata ana ki taua whenua. Me tuhituhi ano e ia ki te kai tiaki o te pauna te maha o aua kararehe, he kau ranei aua kararehe, he aha ranei, me te ingoa ano e te tangata nana nei, Ki tana whakaaro iho, aua kararehe.

Ki te taka nga haora e rua tekau ma wha a kihai i tikina mai aua kararehe, me tahituhi atu o te kai tiaki pauna ki te tangata nana, me whakaatu ano hoki nga mea i tuhituhia ki te kai tiaki e te tangata nana i kawea mai, me whakaatu ano te ra, me te wahi, e hokona ai aua kararehe ki te kore to ratou rangatira e hohoro te whakaputa ki waho.

Ki te kahore nga kararehe e whakaputaina mai e te tangata nana, ka hokona e te Kai-tiaki pauna, katahi ka utua ana mea ake, nga utu pauna, kai, aha, aha, muri iho ko nga moni ma te tangata nana nei i kawea mai. Te toenga—mate tangata nana nga kararehe.

IV. Nga He Ki Te Ingoa.

8. He kupu i horihoria mo to tangata kua oati teka ia, he *Slander* (whakapoke ingoa) tera. He pena ano nga kupu whakapoke ingoa katoa i titoa e te ngakau kino, a i puaki i te ngntu.

Na, he *kupu* kihai i whakapae nui mai i tetahi o nga hara o whiua ana e te Ture, me whakaatu e te tangata mana te whakawa kua whai he tetahi mea ana i aua kupu. Ki te kahore, e kore e tika te whakawa.

He kupu e poke ai te ingoa, otiia kihai i puaki hei pena: engari hei ako, (i runga ranei i te whakaaro he hoa aroha tera nona,) e kore e pai kia whakawakia, no te mea kahore he tikanga kino i roto. E kore ano e whakawakia nga korero i haere i runga i te huarahi tika. Ki te korerotia hoki he korero mo tetahi tangata ki te

Kai-whakawa, he mea e kore e pai kia ngaro i a ia, kahore he he. Ki te mea e hara i te korero teka, e kore te Kooti e whakaae ki tetahi utu ki te tangata mona nei taua korero.

9. Tetahi atu he o nga mahi whakapoke ingoa,—Ki te mea ka tuhituhia, ka taia ranei, he pukapuka hei tirohanga ma te tokomaha, a, te huarahi o tana korero he mea whakatakoto na te ngakau kino hei whakapoke i to tera ingoa. He aha te kore noa ai he tino *kupu* e whakawakia ai, ki te mea e rere ana te huarahi i runga i te whakatutua i te tangata, hei mea ranei i a ia kia whakahaweatia e ona hoa, hei kino aha ranei mona; ahakoa he mea tuhituhi, he mea ta, he mea whakaahua, he he kei roto i taua pukapuka; ka whakaaetia he utu, ina whakawakia. Te ingoa o tenei tu he, he *libel*.

10. Tetahi atu he, he whakawakanga, heoi ano ona take he kino mo tera tangata. Ka utua tera ki te whakamaramatia mai te korenga o te take, te hiahia ano hoki ki te kino mona. Kia kitea ano ia te kino kua pa ki a ia i runga i taua whakawakanga he; te hereherenga ranei, te whakapokenga ranei i tona ingoa; ana moni ranei kua pau i roto i taua whakawakanga nei.

V. Takahanga Kawenata.

11. Maha noa atu nga whakawakanga o te Kooti nui e tu ana i runga i tenei take.

Na, —te Kawenata, he whakaaetanga tera ki tetahi mahi kia mahia e ia, ki tetahi moni ranei kia homai e ia, hei utu mo tetahi mahi ka mahia e ahau, mo tetahi moni ranei ka hoatu e ahau.

a. Ki te whakaae hoki te tangata kia mauria mai etahi *tana* wahie hei utu mo nga eka whenua ka parautia e ia:

b. Ki te whakaae ranei kia mauria mai he taonga, a,—nga utu,—ko etahi moni;—kia mahia ranei, a, te utu ko nga moni e hia ranei mo te ra.

c. Ki te whakaae ranei, na te utu mo te kai mahi he utu ra: a me mahi tonu tera kia rite ra ano etahi ra: me utu haora ranei te kaata, te hoiho, te poti ranei:

d. Ki te whakaae ranei, me whakatarewa mai etahi moni kia kotahi rau pauna, a me whakahoki mai aua moni i te takanga o nga marama kotahi tekau ma rua, me te tapiri mai ano e ia etahi atu, kia tekau pauna, ki runga, hei hua.

12. I mua he mea karanga kau te kawenata; he torutoru hoki no nga tangata e mohio ana ki te tuhituhi. He maha ia nga raruraru o taua kupu kau nei. Ki te tautohectohe raua, a ka mea tetahi, kua taka ta tera whakaaetanga, a ka tae mai ki te Kooti ki te utu mo tona matenga, me pehea e mohio ai te Kooti ki ta raua whakaaetanga? He wa ano ka whakangaua ketia nga korero e nga kai whakaaatu, no te mea kahore he pukapuka e kitea ai a ratou korero teka.

No reira ko enei tikanga.

a. He hokonga taonga, a kotahi tekau pauna, maha atu ranei, nga utu, e kore e mana ki te mea kihai i riro mai etaki o aua taonga i te tangata mona; ki te mea ranei kihai i takoto tana mea hei punga, hei whakakapi ranei mo tetahi wahi o te utu; ki te mea ranei kihai i tuhitukia te whakaaetanga ki tetahi pukapuka, whakapiri tonu iho i te ingoa o te tangata mona te whakawa, o tana kai whakakapi ranei.

Tenei tikanga mo nga whakaae hoko taonga, kotahi nei tekau, maha atu ranei, pauna nga utu. Mau tonu tenei tikanga i runga i nga taonga e mauria mai ana i muri rawa i te wakaaetanga, i runga ano i nga mea kihai i hohoro te oti, te homai.

b. He roa te mahinga o tetahi mahi i kawenatatia kia mahia, he mea e kore e oti i nga marama kotahi tekau ma rua, e kore tera e taea te whakawa ki te kahore i tuituhia he pukapuka, ingoa rawa e te tangata mona te whakawa, e tana kai whakakapi ranei, hei whakaaatu i te kawenata. Me pera ano, ina whakawakia te kai piki turanga mo te nama a tona hoa kihai i ea, mo tana mahi ranei kihai i oti.

Tini atu nga raruraru o nga kawenata kupu kau; no reira tuhituhi rawa nga kawenata: engari nga mea ka kohoro te whakaotia e kore ena e tuhituhia; ara, ki te hokona e koe he taonga, utua tonutia iho. He tangata tupato ia, me tuhituhi ano tera,—te hokonga, me te rironga o to moni. Tenei pukapuka, tiaki rawa, kei wareware, kei tonoa ano he utu. Ahakoa kua mate nga tangata nana i homai, nana i tango, te moni, me nga tangata i kitea ai te hokonga, takoto tonu te pukapuka hei whakaaatu i ta raua mahi.

13. KI te whakaae koe KIA homai etahi taonga, a ka rite to ahua me te pai o te taonga, na, te putanga mai o nga taonga, kihai i rite te ahua, te pai, ki tau i whakaae ai, ka tika taku whakahoki ata, ki te mea kihai i purutia roatia e ahau: ki te purutia rawatia, na me'hoatu nga moni e rite ana hei utu.

14. I nga taonga e hokona ana i te makete, ka patu te hama a te kai makete, na ka mohiotia te whakaaetanga ki te kawenata hoko. Ka karangatia e koe he moni, he whakatakotoranga tera nau i te utu mo tona taonga. Ki te mea kihai i patu te hama, e pai ana ano kia wha-kahokia e koe to karanga.

15. Ka whakatarewaina mai he moni, ka tuhituhia i roto i te kawenata, me whakahoki mai tana moni i te wa e rite ai, me te utu ano mo taua moni kua takoto nei ki a koe; Taua utu he *interest*; ko nga hua hoki o roto o taua moni nei. Te rironga mai o te moni i a koe, nau tonu iho. Ki te mea kua whakatarewaina mai etahi moni ki a koe, kotahi tekau pauna, haere ana koe; i te ara kua ngaro, kua tahaetia, kua wera ranei i te ahi, me utu ano e

koe i te wa e rite ai.

I tukua mai etahi taonga ki a koe mo etahi ra, he mea utu kore, kia pai rawa to tiaki i taua taonga nei. Kahore hoki he utu ki te tangata'nana. Mo reira kia tupato rawa kei he tona taonga.

16. E utua ana e koe te mahinga e taua taonga nei, o te kaupuke ranei, o te hoiho ranei kia pai to whakainahi; koia ano kei ta te tangata tupato whakamahinga i tona taonga ake, me whakahoki mai ano i te wa e rite ai, kia rite ano te pai ki to te homaitanga. Na, i tika te mahi, heoi kua he tetahi aha ranei o taua taonga i runga i te whakamahinga, kahore ho he.

Kei a koe te taonga, heoi ano te mahinga tika mona ko te mahinga i homai ai ki a koe. Ki te homai hoki he hoiho hei ekenga mou, puta ke ana i a koe hei hoiho to kata, ka he.

17. Ahakoa kahore he kupu karanga, tera ano nga meatanga e man ai te kawenata, ara, ki te tono tangata koe ki te whare taonga ki te tiki taonga. Na kua riro mai. Ahakoa kahore he kupu mo te utu, me homai e kore nga utu e rite ana. Ka utua koe hei kai mahi, he kawenata tera nau, mo to mahi ka tika i akoe ka mahi na.

He kai harihari taonga, me tiaki marie nga taonga e haria ana e ia. He whare tirahaere, me tiaki e tona rangatira nga taonga e mauria mai ana ki a ia, me nga hoiho ano e kawea mai ana ki tana tepara. He kai whakawhiti awa, kia tika tana kawea i nga taonga ki tera taha. He parakemete, kia tika tana whakanoho i nga hu o te hoiho.

Ka utua e ratou to ratou he, me te he ano o a ratou kai mahi. Ki te totitoti hoki taku hoiho i ta te parakemete kai mahi i tana whakano-hoanga i te hu ki a ia, me utu e te parakemete. Ki te kahore ia e mahi, me rapu e ia he tangata e mohio ana ki te mahi.

18. Te tangata i motuhia ki te kawea tangata, taonga ranei, i uta ranei, i te wai ranei, a hei mahi tonu tenei hei mea moni maua: he *common carrier* ia. Kei mahue tana mahi, ma hianatia tetahi tangata a ka takoto nga utu e rite ana; ara, ki te mea he wahi takoto kau kei runga i tana kata ranei, kaupuke ranei, aha ranei, ki te mea ano e takoto ana ano tana tikanga mo te haere. Ki te he tetahi aha ranei i a ia, I ana kai mahi ranei, me utu e ia. E kore ia e utua nga wharanga, matenga ranei, kahore nei e taea te arai atu.

KUARETANGA. (*Mistake.*)

19. I riro kuare ma he moni i a koe, ho moni ehara nei i a koe, me hoatu e koe ki te tangata nana. Ki te mea hold kau rite te whakaae ki nga utu mo etahi taonga, he utu a pauna: kitea rawatia ake he iti te taimaha, he nui nga moni, me whakahoki nga moni i maha ake.

Kua riro nga moni, a kua he nga tikanga i hoatu ai, me whakahoki te moni. Ara, kua takoto to moni hei utu taonga, a kahore nga taonga e homai; me whakahoki to moni ki a koe.

WHAKAARO KEIA. (*Fraud.*)

20. He kawenata i runga i te tinihanga, i te whakaaro keia; te tangata nana te tinihanga, e kore e tukua he whakawa mana i runga i taua kawenata.

E rua nga tohu o te whakaaro keia; tetahi ko te korero teka, tetahi ko te hunanga i nga mea e marama ai te huarahi o te kawenata.

I runga i te keia te korero teka, ki te mea i mohiotia putia e ia te tikanga o ana mea nei, heoi wkakangaua ketia ake. He pihi whenua hoki toku i tukua ki te reti, na ka horihoria e ahau he nui noa atu nga moni o taua reti nei. He keia kei roto i tena kupu.

Tena ko tenei, i mangere te tangata nana i hoko toku whenua, a i rite tahi to maua huarahi e kitea ai te tika, te he, o nga korero, a kihai i puaki i a au he kupu hei arai mona kei rapua e ia, kahore he kupu mana i muri. Me i tupato hoki ia, kua kitea e ia.

21. I hunaa te tikanga, he whakaaro naku ki te keia, ka taka ta maua kawenata. He whare hoki noku e hokona ana, kua ngatata tetahi taha; titiro ana ahau, pania ana ki te moata, whakapiritia iho he pepa hei huna mo te ngatata, kua he te hoko; me whakahoki atu ana moni.

Upoko II. Whakawakanga I Te Kooti Nui.

Ka tonoa e ahau he moni i te Kooti nui hei utu mo toku matenga; kia wkakahokia mai ranei oku taonga; kia whakatikaia ranei tetahi atu whakawakanga aku he *action* tera. He *plaintiff* ahau. Te tangata nana te whakawa, he *defendant*.

1. E toru nga huarahi mo nga whakawakanga i te *Kooti nui*.

a. Ko nga whakawakanga moni, ina tono te tangata nana te whakawa kia homai he moni ki a ia hei utu matenga, hei utu nama ranei.

b. Ko nga whakawakanga mo te whenua, taonga ranei, Ida hoinai ki te tangata nana te whakawa.

e. Mo era atu tini mea a te tangata nana te whakawa, kia whaka-tikaia; ara, Ida ngarea koe te kai tiald mangere na ki to mahi tiaki kia puta; kia whakaotia ranei to kaweuata ki a an, kia mahia ranei tetaM atu mahi

pera.

I enei whakawakanga katoa, iti rawa te rerenga ketanga o nga huarahi.

2. Te timatanga o te whakawakanga i te Kooti nni, he hamene, hiri rawa ki ta te Kooti hiri. Ka oti te tuhituhi, me hoatn ki te *defendant*, (tangata mona te whakawakanga,) me whakapiri ano ki tana hamene nei te take o te whakawa. Ko te karangatanga (*declaration*) tenei. Me whakaatu i roto i tenei pukapuka nga take katoa i whakawa ai te plaintiff^a te tino mea ano hoki e tonoa ana e ia. Ka utua mai tenei e te defendant, he *plea* tena, he atu karanga, tuhituhi rawa. Ki te whakahorihoria e ia tetahi kupu a te plaintiff, me wbakaatu e ia ko tehea kupu, he kupu kotahi ranei, he maha ranei, katoa ranei. Ki te kahore e whakahorihoria e ia tetahi o aua kupu na, a e tikina atu ana e ia etahi atu kupu hei utu mo ta tera, me whakaatu marie mai e ia te tino kupu i kaha ai tana. Ka oti a raua pukapuka, ma te Kai-whakawa e karanga te pu (*issue*) o te whakawa, mana hoki e titiro marie nga korero a tetahi a tetahi; ka mutu, ka tohungia mai e ia te tino mea e tu ai raua ki te whakawa.

Katahi ka karangatia te ra, me te wahi, e tu ai te whakawa; ka hamenetia hoki nga kai whakaatu kia puta mai i taua ra, ki taua wahi ano hoki.

3. Ka rite, katahi ka karangatia te whakawakanga, me aua tangata ano hoki. Na ka karangatia he Jury (tekau-ma-rua,) he pera me taku i korero ra, Na ka korerotia e te Registrar te take (*issue*,) ki te Jury. Ka mutu ka hoatu e ia aua kupu, tuhituhi rawa ki te pukapuka, ki te tuatahi o te Jury. Katahi ka korerotia ana korero e te *plaintiff** ki te Kooti ki te *Jury*, a ka karangatia ana kai whakaatu.

Ka mutu ta nga kai whakaatu, ma raua, ma a raua Boia ranei, te korero. Ka mutu ka whakahaerea nga korero e te Kai-whakawa, ka hurihurihia e ia nga kupu a nga kai whakaatu, ka whakamaramatia atu ano e ia ki te Jury nga tino mea hei rapunga ma ratou, me nga ture ano hoki kua takoto mo aua korero. Katahi ka whakaaroa e te *Jury*, ka whakatakotoria ano hoki ta ratou karanga ki runga ki ta ratou i kite ai i roto i ta nga kai whakaatu. Ki te rere mai hoki tetahi tangata ki runga ki a au kuru ai, ka whakaaroa e ratou te maha o nga ra i whakamangeretia ai ahau e ia ki taku mahi, te nui o te moni e riro mai i a au, mei mahi ahau i aua ra ra, nga utu ki te rata i rongoatia ai toku kurunga, me nga mea pena. Katahi ka karangatia e ratou nga utu ki a au mo toku whakamangeretanga, mo aku moni kua pau nei.

He whakawakanga mo te nama, mo te mea i tuhituhia, ka homai nga hua (*interest*) o te Jury: te timatanga o taua kua kei te ra i tika ai te homaitanga o te nama. I etahi atu mea pena, ka timata nga hua i te ra i takoto ai te pukapuka tono utu, te kupu karanga hua.

Ki te whakaaetia mai he hua e te Kooti, a kihai i rite te nui i a raua i mua, ekore e neke ake ta te Kooti i te waru pauna mo te rau i roto i te tau kotahi.

4. Ki te mea mo te plaintiff te whakataunga a te Kooti, a e wha tekau, maha ake ranei, nga hereni i homai e te Tekau-ma-rau mana ake, katahi ka homai ano ki a ia ana utu o te whakawakanga e tera taha. Na kihai i tae ki te wha tekau nga hereni, otii i ki mai te Kai-whakawa nui, he whakatakoto tikanga te take o taua whakawa, i karanga mai ranei te Tekau-ma-rua, he ngakau kino te take o te he i whakawakia nei, he tukino mo te plaintiff, me homai ano ana utu o te whakawakanga e tera taha.

Na ka oti te tiro tiro nga utu o te whakawakanga e te Kaituhituhi (Registrar) a te Kooti, katahi ka tuhituhia nga moni o te whakataunga, me aua utu nei, ki roto ki te whakataunga a te Kooti.

WHAKAOTINGA. (Execution.)

5. Ka tau nei ta te Kooti, katahi ka tika he pukapuka whakaoti ki te Sheriff kia tikina i roto i nga taonga o te *defendant* nga moni i roto i te whakataunga; a ka tikina ano e ia, ki te kahore e araia mai e te kupu a te Kooti, e tetahi Kai-whakawa nui ranei.

Ki te kahore e puta mai nga moni o roto o te whakataunga nei, katahi ka tuhituhia ano he pukapuka whakaoti, e hopukia ai te *defendant*, e herea ai, kia takoto ra ano nga moni, me nga hua ano o roto, kia taka ranei nga ra i whakaritea e te Ture.

Me whai hua nga moni o te whakataunga, e *waru* pauna i roto i te rau mo te tau. Tona timatanga kei te tuhituhinga i te whakataunga a te *Registrar*, a kia takoto ra ano nga moni.

TE WHAKAWAKANGA KA TUARUATIA. (New Trial.)

6. I nga whakawakanga katoa, ka whakaaete Kooti kia whakahokia mai ki te whakawa ki te mea;

a. i he ta te Kai-whakawa nui ako i te Tekau-ma-rua ki tetahi tikanga nui o te Ture; ki te mea ranei i tukua e ia kia puta tetahi kupu whakaatu kihai i tika; ki te mea ranei i takahia hetia atu e ia tetahi kupu whakaatu; ki te mea ranei

e. he iti rawa, he nui rawa ranei, nga moni o roto o te whakataunga:

i. ki te mea e ngau ke ana te whakataunga, kihai i rite ki ta nga kupu whakaatu:

o. ki te mea i he te mahi a tera taha i whakaaetia ai ta tera, i he ai ta tenei i te whakawakanga;

u. ki te mea ranei kua kitea etahi kupu i muri i taua whakawa-kanga nei, he kupu nui i ngaro i te

whakawakanga, a katahi ano ka rangona.

KAKORE E Utua Te Karanga Whakawa. (Default of Plea.)

7. I nga whakawanga katoa, ki te kore e tuhituhia e te defendant he utu mo te karanga a te plaintiff i roto i nga rai whakaritea mai mo taua utu nei, a kua taka aua ra, kua taka ano hoki etahi atu ra kotahi tekau ma wha, ko reira te plaintiff ki ai ki te Kai-whakawa nui, oati rawa, he tika nga mea o roto i tana karanga whakawa; a kihai i Tiro mai tana i tona nei. Katahi ka puta te kupu a te Kai-whakawa nui mo taua mea nei kia tukua ai taua i kite ai e tika ana. Ki te mea he nama te take o te karanga, kei a ia te tikanga kia tuhituhia ta te Kooti hei whakaotinga. Ki te mea ho tonono moui ta te plaintiff hei utu mo tetahi mahi he ki a ia, ki te pai te Kai-whakawa nui, ka whaka-ritea e ia he ra he wahi e takoto ai i te Tekau-ma-rua nga utu mona.

WHAKAWAKANGAKa Whakakorea. (Dismissal of Action.)

8. Ka keremutua noatia iho ta te plaintiff, a kore ake e whai i tana, na ka tonono te defendant ki te Kooti kia wakakorea te whakawa, kia utua ano e tera. Katahi te Kooti ka ki mai kia whakakorea te whaka-wakanga. He wa ano ia ka ki mai te Kooti, taihoa, me whakahoro atu ki tera atu ra; hei koha ki te plaintiff.

Ki te whakakorea he whakawakanga, e pai ana ano kia whakahokia mai taua mea nei ano kia whakawakia.

WAIHOMa TeKAI-WHAKAWANui Anake. (Issues of Law.)

9. I etahi whakawakanga, kahore e rere ke tetahi ahatanga a tetahi taha a tetahi taha, whakaae ana raua i peratia ano: heoi ano te mea e rapua ana, kei a wai te tika i roto i aua mahi na.

I tenei tu whakawakanga kahore he meatanga e puta ai he kupu ma te Tekau-ma-rua. Heoi ano hoki te mea e tohea ana, ko nga tikanga a te Ture. Ma nga Kai-whakawa anake tera; a ka waiho ma ratou.

ARAI. (Injunction.)

10. Etahi he e kore e taea whakatika e te moni. Ki te whakaaro ahau ka mahia taua tu he, ka haukotia e ahau ka haere ki te Kooti nui. Na ka takoto taku pukapuka hei whakaatu, noku te taonga, te aha ranei, a e wehi ana kei rere mai tera ki runga; hei mea hoki ki te Kai-whakawa nui kia tukua tana pukapuka ki tera, hei arai kei mahia e ia taua mahi he. Ki te mea he mahi he kua oti, ka tanoa e ahau he utu i a ia mo aku mea kua kore, mo tetahi atu matenga pera ranei oku i taua *defendant*. Ki te mea te Kai-whakawa ka tika kia puta tana kupu, katahi ka riria e ia taua tangata nei kia mutu ana mahi pera, kia takoto ra ano he tikanga i te Kooti, Katahi ka kawea mai taua whakawakanga kia whakawakia. Ki te takoto te tika i taku, ka whakapumautia te Arai

PUKAPUKAPupura. (Arrest.)

11. He whakawakanga moni kia whakahokia mai ki a au, me oati e abau ki te Kai-whakawa, me ki, meake taua *defendant* ka haere he whenua ke e hara i tenei Koroni; a e kore e whakaputaina e ia aku ki a au. Na ka tukua tana pukapuka pupuru e te Kai-whakawa nui hei mea i a ia kia tikina he tangata hei puna mona, kia homai ranei e ia ki ta te Kooti kai whakaoti (*Sheriff*) etahi moni e kapi ai nga mea maku, ki te takoto i te whakawakanga.

WHAKAROHWhakawa. (Limitation of Actions.)

12. Ki te hiahia koe ki te whakawa, kei roa rawa to karanga ki te Kooti. Kua rite hoki i te Kooti nga rohe, ara, nga tau, e tika ai te whakawa. Ki te pai te tangata mona te whakawa ka takahia e ia, ki te mea kua taka nga tau kei whakawakanga. Ki te kore *ana* kupu pena, na ka whakawa.

I takoto ai enei rohe mo te whakawa, kei roa rawa te maharahara-tanga ki te whenua, taonga ranei, no wai ranei, kia rapua ai hoki te tikauga i te mea e ora ana, e mahara ana, nga tangata i kite, i mohio ki nga mea e whakawakia ana.

He nama, he whakaae ranei ehara nei i te tino kawahata e ono nga tau te takiwa e whakawa ai. Na, kua taka nga tau e ono o te nama, o tetahi utunga ranei i tetahi wahi o te nama, o te pukapuka whakaae ranei kia utua; ki te pai to tangata mona te whakawa, ka takahia e ia.

He korero whakapoke ingoa, e rua nga tau te takiwa hei tohenga i te utu mo taua he: He ringa-pa he patu, kia wha nga tau: He tino kawenta he mea mahi marie, kia rua tekau nga tau.

13. He tamariki te tangata i te putanga ake o te take e whakawakia ana, he wahine marena ranei, i tera taha ranei o te moana, he porangi ranei, e tae hoki te aha u a ratou? Kia watea ra ano, kia tu ki runga ki te papa pai, katahi ka timata nga tau e whakawa ai era.

Ki te mea hoki i tera taha o te moana te tangata mona te whakawa i te putanga ake o te take, ka pera tonu te whakahoro o nga tau mo te whakawa.

14. He whakawa whenua kia whakahokia mai; hei roto i nga tau e rua tekau te whakawakanga; me timata nga tau i te wa i whai take ai mo tana whakawa te plaintiff, tana tangata ranei i taunga ai ia ki tera wahi. Na i araia e te aha ranei e te aha ranei, ara, he tamariki te ta-ngata i te whai-taketanga mo te whakawa, ka whakahoroa ano nga tau kia kotahi atu tekau o nga tau: He maha ia aua arai, e kore e whakahoroa tonutia, e kore e tukua kia neke ake i te wha tekau o nga tau.

I whakaae te tangata kei tona ringa nei te whenua, nou taua whenua nei, a tuhituhia ana e ia tetahi pukapuka, ingoa rawa, ka whaka-horoa nga tau kia rua tekau: ka timata i te ra i tuhituhia ai taua pukapuka.

15. Ka timata nga tau whakarohe te rere, ka rere tonu, a taka noa

Upoko III. He Mea Ehara I Ta Te Etoni E Whakawakia Ana E Nga Kai-Whakawa, E Nga Kai-Whakawa Tu-Turu I Roto Ano I Nga Kooti O Waengarahi.

1. He whakawa nama, tukiuo ranei, i te mea he Pakeha raua, ka ta-koto i te Kai-whakawa Tuturu, i nga Kai-whakawa ranei, ki te mea tokorua raua, tokotoru ranei; ki te mea hoki kihai i neke ake i te rua tekau pauna. Otiia o kore e tukua te whakawa ma te Kai-whakawa Tuturu, ma nga Kai-whakawa ranei, ki te mea he taonga oha-ki to whakawakia ana, ki te mea ranei he whakawakanga no tera o mua i runga i to ngakau kino, ki te mea ranei he whakawa mo te whakapoke ingoa, mo te ngautuara, mo te puremu, mo te moenga tahaetanga ranei i te kotiro.

2. Ehara i te mea Kuini te mea e whakawakia ana, a he maori to tangata *nana* ranei, *mona* ranei te whakawa, ko tona hoa tauwhaingā la he Pakeha, ki te mea kihai i neke ake i to ran kotahi o nga pauna te nui o te moni e whaia nei,—nga tangata hoi whakarite i tera whakawa, ko te Kai-whakawa Tuturu, Kia kotahi ano, kia rua ranei, nga Kai-whakawa hei hoa mona, a oti tonu iho.

3. Ehara i ta te Kuini te whakawa; engari na tetahi Maori ki te-tahi Maori; ma te Kai-whakawa Tuturu tera e whakarite, a oti tonu iho; kia tokorua ia nga Kai-whakawa Maori hei hoa mona; he mea karanga tetahi na tenei, he mea karanga tetahi na tera, o nga tangata e whakawa ana. Ka tau ta te Kooti, e kore e mahia, kia whakaae ra ano nga Kai-whakawa Maori tokorua ki te whakataunga.

ToWaengarahiKooti. (District Courts.)

4. He Kooti ano ena kei waenganui o te Kooti nui o te Kooti ano a nga Kai-whakawa Tuturu ratou ko nga Kai-whakawa. Nga ingoa o enei Kooti, ko nga Kooti o Waengarahi. Te mahinga a cnei Kooti, kei te wahi whenua e titorehia mai ma ratou e te Kawana.

5. He whakawakanga e hara i ta te Kuini, ka oti i to waengarahi Kooti. Ki te mea i neke ake ta te plaintiff (*tangata nana*,) i te Sua Tekau Fauna, a kihai i neke ake i te Ban kotahi. Na, i waho o taua wahi te take o te whakawa, kahore ranei te defendant (*tangata mona*) e aoho, e mahi, i roto i taua wahi, kahore ena e whakawakia o taua Kooti. Ki te mea he take whenua te take, he taonga oha-ki ranei, he whakapoke ingoa ranei, he ngautuara ranei, he puremu ranei, he moenga tahaetanga ranei i te kotiro, ma te Kooti nui anake ena.

Ki te tuhituhia ia he whakaae e te tangata *nana* raua ko te tangata *mona* ki tetahi Kooti o "Waengarahi hei whakawa i ta raua mea, ahakoa he aha ranei, he aha ranei te take, ma taua Kooti ano te whakawa.

6. I te Kooti o Waengarahi ma te Kai-whakawa o te Kooti e huri-huri ta aga Kai-whakaatu, e karanga ta te Ture. Ki te hiahia ia tetahi o raua me tuku ki te *Jury*, (ara, ki nga Tapiri,) katahi ka karangatia etahi tangata kia tekau ma rua: kia tokowka o raton kei Tapiri.

7. E tukua ana hoki ki nga Kooti o Waengarahi te whakawa i nga kara, i nga ke, o taua Wahi, ki te kahore te whiu (ara, te hereherenga) e neke ake i te wha o nga tan, E kore ano koki te whakawakanga mo te oati teka e tukua ma ratou.

Nga hara nui me nga mea pakeke, me waiho ma te Kooti nui. Ki te whakawakia he kara ki te Kooti o Waengarahi, kia tekau ma rua nga Tapiri; kia rite ano hoki te mahinga ki to te Kooti nui.

Upoko IV. Nga Tikanga Mo Nga Kai-Whakaatu.

Kua oti etahi tikanga te whakatakoto mo nga Kai whakaatu ina uia i roto i te Kooti, he mea kia tika ai te mahi, kia maunu katoa ai hoki te pono. Tuturu rawa enei tikanga i nga whakawakanga a te Kuini, i nga whakawakanga ke ranei.

1. Ka mutu te oati a te kai whakaatu ka uia ia e te tangata *nana* ia i karanga. He tua whangai te ui, e kore e tukua; e kore hoki a tika ta ui e whakatakoto ana i te ara mo nga korero a te kai whakaatu. Kei taka ki tetahi hoa aroha o te tangata *nana* nei ia i karanga, kei taka ranei ki te kuare, ki te mahara-kore ranei, na hohoro tonu tana hopu i tetahi korero kihai i kitea i mua e ia, a kua whakakitea nei inaianei ki a ia. No reira ekore e tika kia

waiho ma te kai whakaatu ko te Ae, ko te Kahore anake. Ki te mea ahau kia whakakitea, nau te patu, e kore e tika taku ui, Nana ranei te patu? Engari me ui atu ki nga mea i kitea e te kai whakaatu. Ki te mea te kai whakaatu, i kite ano ia; me ui atu ki tana i kite ai. Ki te utua mai e ia, i kitea he patunga e ia, me ui atu ano e ahau, Na wai? Me ki atu ano ki te kai whakaatu kia korerotia mai te meatanga.

Ki te whai ano ahau kia whakakitea atu kua korerotia etahi kupu, ekore e tika kia whakahuatia e ahau aua kupu, kia ui atu ano ki te kai whakaatu, i rongo ranei ia ki aua kupu, Engari me ui atu: I rongo ranei koe ki tetahi kupu? A ki te mea ia, I rongo ano; katahi ahau ka ki atu kia korerotia mai e ia nga tino kupu i rongo ai ia.

Pai rawa ki ta te Kooti kia waiho ma te kai whakaatu ana korero: ko tana i kite ai, ko tana i rongo ai, hei korerotanga mana. Kaua ia e korerotia e ia nga korero a era tangata. Otiia me ui kia a ia, ina ngaro tetahi kupu, ina ngau ke ana korero.

2. Ka mutu te ui e te tangata nana taua kai whakaatu i karanga, katahi ka uia e tera taha, e tana roia ranei. Engari tera, e kore e pakeke nga tikanga mo taua ui ki te kai whakaatu: he ui noa atu tana.

3. Ki te mea he tamariki rawa te kai whakaatu, a e mea ana te Kooti kahore ia e mohio ki te korero, ma te Kai-whakawa, (Kai-wha-kawa nui ranei,) e ui atu ki a ia kia kitea ai e mohio ana ranei ia ki te nui o tena hanga o te oati, a e matau ana ki te korero.

4. Te kai whakaatu, kia pono, ina uia, kia tika te haere o ana ko-rero. Otiia e kore e utua te ui, ki te mea he take kei roto i taua utu e whakawakia ai ia tana wahine, tane ranei, mo te hara e whainatia ai ranei.

5. Ki te rapua i roto i te Kooti nga korero o tetahi pukapuka tuhituhi, me whakaputa mai taua pukapuka; e kore e pai ta te ngutu, e kore ano e pai nga mea i tikina atu i tuhituhia mai i roto i taua pukapuka.

Na, whai noa ia i taua pukapuka, a pau ana tana; heoi kahore e taea te whakaputa mai, katahi era huarahi ka tika.

6. Ki te kore te tangata *mona*, (te *defendant*) e mohio ki te reo Ingarihi ma te Kai whakamaori te korero.

Kia takoto ia te oati a te Kai whakamaori mo tana whakamaori ka haere i runga i te pono. Nga kupu katoa o te whakaaturanga, whaka-maori rawa, kia mohio ai te *defendant*, (tangata *mona*.) Me korero ano ki te Kooti nga kupu katoa a taua tangata nei, ana ui, ana aha, ana aha.

7. He whakawakanga e hara i ta te Kuini, ki te pai te kai wha-kaatu, me homai e te tangata nana nei ia i tiki atu he moni kei kawae i a ia, hei whangai i a ia i te whakawakanga, hei whakahoki ano i a ia.

I nga whakawakanga hara ia, kahore he moni: no te mea he pehi hara te mahi ma te katoa, me whakapau nga uaua e te katoa ki te pehi hara. I te tini ia o nga whakawakanga hara kaputa i te Kawanatanga nga moni e ea ai te kai, me nga mea pera a te Kai whakapa hara ratou ko ana kai whakaatu.

MUTUNGAO TePUKAPUKA II.

Pukapuka III. Tikanga Whenua.

Upoko I. Whenua I Motuhia Mo Nga Mea A Te Iwi

1. Te nuinga o te whenua he mea titore mo tenei tangata mo tenei-tangata, a ma ratou e pupuru, e hoatu ranei i runga i ta ratou e pai ai, ki te kahore e takahia e ratou te Ture.

Etahi wahi ia he mea momotu mo nga mahi e whakanuia ana e te katoa: e kore ano ena e tukua kia hokona, kia riro ke ranei he mahi ke. No aua wahi nga whenua i motuhia hei mea oranga mo nga minita karakia, mo nga kai whakaako kura, mo nga mahi ano hoki o nga Hohipera. I pera ano nga tangata o mua i Ingarani, i pumau tonu ai nga Whare karakia, nga Kareti, nga Kura nga Hohipera. Ahakoa rau atu nga tau kua pahemo, e takoto nei ano aua mea whakapumau na. I tenei whenua ano hoki kua oti etahi whenua te whakamotuhake atu mo aua mahi nei; he mea kei tanumia ngatahitia me ratou te matau-ranga o nga tangata nana i timata te noho o tenei whenua; engari kia whakapumautia, kia whakanekheia ake i roto i nga whakapaparanga o muri; kei mutu ano hoki nga mahi atawhai hei whakataharahara i nga mamae o nga tangata.

2. He whakaaro ki reira i whakaritea ai etahi tangata hei Kai tiaki mo tena whenua nei, ara, he *trustee*.

He mahi ma ratou, he tiaki i te whenua, i nga whare ano o reira; kei noho pokanoa tetahi ki reira, kei kino ranei i a ia nga whare o aua wahi. Ta ratou mahi i te tuatahi he tiaki i aua mea nei i runga i te ata-hanga: ara, me korero marire te he, me ki atu kia whakamutua, kia utua ano hoki. Ki te kore taua tangata pokanoa e rongo, me whakawa.

Tetahi atu mahi a nga *trustees* he mea i te whenua, i nga moni, aha ranei o taua wahi, kia riro mo nga mahi i motuhaketia ai,—mo era anake. Na, nga mahi i motuhaketia ai, tuhituhi rawa ki te pukapuka, kei pohehe nga tangata, kei tautohetohe. Taua pukapuka na, he mea tiaki mairire.

3. Taua whenua hei mea moni mo aua mahi nei, i ia tau i ia tau, i runga ano i nga tikanga reti meake nei korerotia. I te mano o nga meatanga kahore e tukua kia neke ake i te rua tekau ma tahi ngu tau e tukua atu ai te

whenua e nga *trustees* i runga i te reti. Te moni o taua reti me tuku e nga trustees mo nga mahi i tiakina ai e ratou. Ki te mea e whakapaia ana taua whenua nei kia nui ai tona moni reti, ki te mea ranei e hangaa ana nga whare o runga, ka tika tera hoatutanga moni: me wehewene rawa nga moni reti katoa o nga whenua mo nga mahi i motuhia ai aua whenua. I etahi meatanga, hei nga trustees te tikanga mo aua mahi nei. I etahi atu, me haere ta ratou i runga i te whakaae a etahi atu tangata, i runga ano hoki i nga tikanga e whaka-takotoria ana e ratou.

4. Ki te haere te korero kei te he mahi a te *trustee*, a kahore e rite ki tana mahi i whakaturia ai ia, ka uia te tikanga o taua korero e te Kooti nui. Ki te mea ka kitea he mea takahi marire nana nga tikanga i tukua ai taua whenua ki a ia; he mangere rawa ranei ia ki tana mahi pera, ka whakamutua tana e te Kooti; me whakaputa ano e ia nga atu o te whakawakanga. Na ka whakaturia tetahi atu e te Kooti heiwha-kakapi mo tona turanga.

Upoko II.Oha-Ki Whenua.

Nou te whenua,—tau hoko atu, aha atu ranei i runga i tau i pai ai. No *koutou* tahi, ma *koutou* tahi ano te tikanga. Mau ano tau e hoko, e reti; mau ano e ki iho mo wai te whenua ina mate koe.

1. He taonga tou, kia mahara i a koe i te ao nei, kei te kuwaha tonu tatou o te mate; a i te mea e whai mahara ana koe kia puta to whakaaro kei kuare, a puta ake a mua he tautohetohe i roto i te hunga e mahue i a koe ki te ao; kei mahue rawakore ranei te tangata, ko koe nei tona kai tiaki. Engari me whakaatu e koe, tuhituhi rawa, i runga i te ritenga kua takoto nei i te Ture, tau i pai ai mo on taonga ina mate koe. Taua pukapuka nei, kia rite ona tikanga ki ta te Ture i whakatakoto ai; tona ingoa ko te Oha-ki (*last will*, hori pu ake, ko te *will*,) o te tupapaku. Te tangata nana te Oha-ki, tona ingoa, he *testator*.

Ou rawa katoa i tou matenga ai,—whenua, taonga, moni, kei raro katoa i to Oha-ki. Kia marama rawa to whakaatu mo wai tenei, mo wai tera: nga aha katoa wehewehe rawa. Kia rite ano hoki i to Oha-ki tetahi tangata hei hokikohi mai i o taonga, hei whakaoti i nga tika-nga o to Oha-ki. Taua tangata nei tona ingoa, he Kai whakaoti, (*Executor*.)

2. Kia tika te mahinga o to Oha-ki, whai kai-whakaatu rawa: ara, me tuhituhi to ingoa ki te pito whakamutunga o te pukapuka. Kia tokorua, tokomaha ake ranei nga tangata hei whakarongo ki to kara-nga, "Naku tenei tohu." Nga ingoa ano hold o era, tuhituhi rawa, ki te taha ano o tou ingoa, me to titiro mai ano, me to ngare ano kia tukituki, me te titiro mai ano hoki era atu kai-wkakaatu. Ki te ka-hore te Oha-ki i peratia, e kore e whai mana.

Heoi ano ta nga kai-whakaatu, ke whakaatu nou tena tohu. Hei aha ma raua nga kupu i roto i te pukapuka?

Ki te mea kua piri te ingoa o tetahi tangata kite Oha-ki, a mana, ma tona wahine, tane ranei, tetahi wahi o nga taonga e wehea ana e to Oha-ki, tetahi hua ranei o aua taonga, ka whai mana tana whakaatu, otiia ka taka te mea i karangatia mana.

3. Ka oti marire to Oha-ki a ka piri nga ingoa o nga kai whakaatu; ekore e hohoro te wkai mana. Kahore e rite ki te tukunga whenna. He tukunga wkenua,—te koatutanga o te moni, te otinga o te puka-puka, riro tonu atu te whenua i te tangata ke. He tukunga whenua,—te otinga o te pukapuka, mau tonu iho, ekore te tangata nana i hoko, i reti ranei, e whakangau ke i tetahi kupu o te pukapuka; ekore e takahi i tana i tuhituhi ai. No te mea ke Kawenta nga pukapuka penei na tetahi tangata ki tetahi tangata, a ekore e taea te whakaputa ke; kia whakaae ra ano raua tokorua.

Engari te Oha-ki, na te tangata kotahi tera,—he whakaaturanga na te *testator* i tana e pai ai mo ona taonga ina mate ia. Ko wai i tohu ai, e mau tonu tana tikanga i a ia nei i te ora? Ki te pai ia, ka puta ke tana Oha-ki; ka taka, ka whakakahoretia rawatia. Na, i muri i te otinga o tana Oha-ki, ki te pai ia, ka hoatu e ia te whenua i roto i tana pukapuka, tetahi wahi ranei, ke tangata ke; ka hokona, ka retia, ka peratia ano me to mua. Tuturu tonu te whenua ki a ia. Nana ano tana.

Na, ke whenua i riro mai i a koe i muri i to Oha-ki, ki te pai koe kei runga ano tena i nga tikanga o to Oha-ki, ka pera tonu me era taonga ou i te mea e tuhituhia ana tana Oha-ki. No te matenga hoki o te *testator* te timatatanga o ta te Oha-ki.

4 Ka oti te Oha-ki te tuhituhi, te whai-ingoa, ekore e tikate kupu whakauru, te whakapokepokenga ranei, ki te kahore taua meatanga i whai tohungia, i whakaaturia, peratia ano me te Oka-ki-

E taka to Oha-ki, ki te tuhituhia e koe tetahi atu Oha-ki, e whaka-taka ana i tera. Ka taka ano ki te tahuna, ki te haehaea, ahatia ranei e koe kia kore, e tetahi tangata ranei i tou aroaro, me to ngare ano i a ia; ara, ki te mea ke whakataka i to Oha-ki te tikanga i tahuna ai e koe, i haehaea ai, i ahatia ai ranei kia kore.

5. Kite mea ano hoki i muri i to Oha-ki ka marena koe, ka taka tera Oha-ki, a me whakaatu auo e koe to tikanga mo ena mea hou na.—

6. I te timatanga o te Oha-ki e hoatu ana tenei whenua ki tenei tangata, tenei wkenua ki tenei tangata, me te whakakua ano i o ratou ingoa. Muri iho ka whakahuatia e koe te ingoa o te tangata mona te toenga o te whenua, a ka riro i tena ou taonga katoa, ahakoa he aha, he aha, i runga i nga tikanga o to Oha-ki, ina mate koe. Ki te

mate ki mua i a koe te tangata mona tetahi wahi o te whenua a tuturu tonu te Oha-ki, te wahi mo tera ka riro i te tangata mona nga taonga.

7. Ka mate koe, katahi to Oha-ki ka whai mana. Ka mutu te tanumanga, ka huihui nga whanaunga, katahi ka whakaputaina to Oha-ki, ka korerotia Kia ratou.

Ki te tautohetohe te tikanga o te Oha-ki, ma te Kooti Nui e wha-kaatu. Kei tera ano te whakaaro Kia oti tau, ta te *testator*, i pai ai.

8. Mahaa noa iho nga tu Oha-ki, he mea whakarite ki ana aha noa, ki ana tamariki, whanaunga, aha renei. No reira ekore ta tera Oha-ki e pai hei tauira ma tetahi. Enei tauira i muri nei hei whakaatu i te huarahi o te Oha-ki.

TAUIRA I.

He Oha-ki e whakarerea ai o taonga katoa ana te tangata kotahi.

Ko te Ohaki tenei aku, [*Na, tou ingoa, Kainga, mahi.*] Oku taonga katoa i nga wahi katoa, nga aha noa e kiia aua naku, maku ranei, i toku matenga ai, ka hoatu nei e ahau ki *Tona ingoa, kainga, mahi,*] oti tonu atu. Ko taua tangata nei ano ko hei Kai whakaoti mo tenei Oha-ki aku.

Ko te whakaatu tenei, ko toku ringa ka pa nei ki tenei pukapuka i tenei ra, i te i te tau o to tatou Ariki Kotahi Mano e waru rau e

TAUIRA II.

Oha-ki hei mea oranga mo te pouaru ratou ko nga tamariki kaumatua,

Ko te Oha-ki tenei aku, [*Na, ton ingoa, kainga mahi.*] Toku whenua i tera i a he mea reti a tau mo nga tau ka hoatu e ahau ki taku tamaiti ki a Hone ratou ko ona whakarerenga iho. Na, i tenei tau i tenei tau me hoatu e taua Hone nei ki taku hoa wahine kia pauna, a mate noa taua wahine.

Toku whenua i tenei e noho nei ahau, me te whare i runga, me nga aha noa i roto, ka hoatu e ahau ki taku hoa wahine, a mate noa. Ka mate ia ka hoatu e ahau ki taku tamaiti ki a Wiremu ratou ko ona whakarerenga iho ko ana tangata ranei e whakaritea e ia.

Na, aku kau, hoiho, aha, me oku taonga ke atu, haunga era i roto i te whare ka hoatu nei e ahau ki taku wahine, me hohoro to hoko ina kitea tetahi wa pai i muri iho i toku matenga, ka hoatu ai i nga utu, me uga moni ke katoa aku i toku matenga, hei utu i aku nama; a te toenga, me wehe kia toru nga wahi, kia rite ano hoki nga wahi to nui, tetahi o aua wahi me hoatu ki taku wahine, a era atu wahi e rua ma aku tamariki tokorua, kia rite tonu te nui.

Ko ko hei Kai whakaoti mo tenei Oha-ki aku.

Ko te whakaatu tenei, ko toku ringa ka pa nei ki tenei pukapuka i tenei ra i o 18

Upoko III. Kahore He Oha-Ki, Mo Wai Te Whenua.

1. He whenua tou. Na ka mate koe, kahore hoki he Ohaki au hei whakatakoto tikanga mo ou taonga, ka riro tou whenua i tou *heir*. He whanaunga te *heir*; ta te Ture hoki i karanga ai mona te whenua ki te kahore e hoatu e te Oha-ki ki tetahi tangata. Nonamata iho i takoto ai nga tikanga hei whakaatu mo wai nga taonga o te tupapaku, kei tautohetohe nga uri, kei raruraru.

2. Ko nga tikanga enei e kitea ai te *heir*.

I. Ko te Uri Tane kei mua i te Uri Wahine.

II. Tokorua nga tane i rite te tata ki te tupuna, mo te mea i whanau wawe te whenua. Ki te kahore ia he uri tane, katahi ka riro, i nga uri wahine, kia rite tonu mo tenei mo tenei.

Ara, i mate koe, kahore hoki he Oha-ki, waiho iho o tamariki, he mea i whanau i runga i te marena; tokorua nga tane, ko Wiremu raua ko Hone, tokorua nga kotiro, ko Meri raua ko Katarina. Ko te kau-matua ko "Wiremu te *heir*, mona te whenua: kahore mo ona tuahine mo Meri raua ko Katarina. Ahakoa no muri nei ia i a raua, mona te whenua. Na, kua mate uri-kore a Wiremu, kahore hoki he Oha-ki, mo Hone te Whenua. Heoi kua mate uri-kore ano hoki a Hone, kahore hoki he Oha-ki, katahi ka wehewehea te whenua mo nga tuahine tokorua, ka rite tonu ta tetahi ta tetahi.

III. Hei whakakapi nga uri mo nga turanga o te tupuna, a ake ake ake; to ratou mana rite tahi ki tona;—me te mea ano kei te ao nei ia:

Ara, i mate a Wiremu te kaumatua, kotahi tana tamaiti, he mea i whanau i runga i te marena. Mo taua tamaiti te whenua katoa o te papa: kahore mo ona matua keke mo Hone ratou ko Meri ko Kata-rina. Mehemea he tamaiti, he kotiro nga tamariki a Wiremu, na ka mate te tungane, ka riro te whenua o te tupuna i te tuahine, kahore hoki mo ona matua keke.

IV. I mate uri-kore o tamariki, mou o ratou taonga: i mate koe, a kei te ora ano etahi atu tamariki au, ka riro te whenua i te tamaiti tane i te mea i whanau wawe. Ki te mea he kotiro katoa ratou, mo ratou katoa; kia rite te

wahi mo tenei mo tenei. Na, kahore he tamaiti, he uri ranei, ka whai ake te whenua ki te tupuna, ki te papa o te papa, a tuku tonu iho ki ana tamariki, ki nga uri ranei o ana tamariki i runga i taua huarahi ano.

Na, i kore rawa he whanaunga o te papa, ka whai te whenua i te whaea, a tae tonu atu ki tona papa, haere tonu iho ki a tera tamariki, ki nga uri ranei o ana tamariki i runga i taua huarahi ano. Na, i kore he whanaunga o te whaea o te taha ki tona papa, ka whai te whenua i tona whaea, tae tonu atu ki to te whaea papa, haere tonu iho ki nga tamariki a tera, ki nga uri ranei o ana tamariki i runga i taua huarahi ano. Ko nga tane ka waiho hei take; kia kore ena, ko nga wahine.

V. He tuahine ou, na to mua whaea, a ka mate to koutou papa, mo nga tuahine te kainga. Kotahi tonu te whaea o korua ko te tupapaku nona te kainga, ko nga papa ia i rere ke, mo tou whaea te kainga; a ka mate ia, mou.

3. Te rironga o te whenua i a koe, mou tonu iho; kei a koe nga tikanga. Ekore tetahi o ou whanaunga e pokanoa ki reira. Ki te tautohetohea te tangata mona te whenua, ma nga Kai-whakawa nui o te Kooti nui te tikanga.

Mo te whenua enei tikanga, mo nga whare, mo era atu mea ano i hangaa ki runga. Tera ke nga tikanga mo nga moni, mo nga taonga o te tupapaku, mo nga mea e taea te hari. Tenei ake ko ena.

4. He whakawa whenua kia whakahokia mai, hei roto i nga tau e rua tekau te whakawakanga, me timata nga tau i te wa i whai take ai mo tana whakawa te plaintiff, te tangata ranei i taunga ai ia ki tera wahi. (Pukapuka 2. Upoko 2. §. 14.) Katahi nei ka marama te huarahi o tena korero. Ki te riro pokanoa tetahi wahi i tetahi tangata, na ka mate koe te tangata nona, kahore hoki o Oha-ki, engari he tama tau; ka timata nga tau whakarohe ki te tamaiti i te ra i riro pokanoa ai i tera. No te mea na te papa ia i taunga ai ki tera wahi. Na, i homai e koe, e te tangata nona, he whenua i runga i te pukapuka kawenata, oha-ki ranei, he whenua moku, a mate noa, a ka mate ahau, ki taku tamaiti; na ka riro pokanoa i tetahi tangata, i te mea e ora nei ano ahau, ekore nga tau whakarohe mo taku tamaiti e timata, kia mate ra ano ahau: no te mea i tenei huarahi, e hara ahau i te take i taunga ai ia ki tera wahi; engari no te mea i homai e koe.

Upoko IV. Hokonga Whenua.

1. Tokorua, tokomaha ake ranei nga tangata nona te whenua, na ka hiahia ki te hoko. Ta koutou hoko atu, ki te rite te whakaae, ki te mea ano he kaumatua katoa ratou. Kahore hoki he tangata ke atu hei whai kupu mai. E tika ana ano te kupu nei, "No te tangata ratou ke ana whakarereenga iho te whenua,"—ko nga korero ano hoki tenei ina tukua ki a ia, ina hoatu ranei e te Oha-ki.—Otiia ekore koe e araia e enei kupu ina hiahia koe ki te tuku atu he tangata ke. Aua kupu nei hei whakaatu i te huarahi e riro mai ai te whenua i tetahi tangata ina mate te tangata nona, ki te mea kihai i kokiritia atu e ia, i a ia i te ora, ki te mea ranei kihai i hoatu e tana Oha-ki.

2. Ka hokona tou whenua, riro katoa nga meu e man ana ki te whenua, ki te mea kihai i motuhia e koe. Nga rakau katoa, nga mea e tupu ana, nga whare, me nga mea katoa i hangaa ki runga, riro katoa, ki te kahore i marama to whakamotuhake i era.

3. To naianei tikanga mo te hoko whenua rere ke ana i to mua. I mua, ki te mea koe ki te hoko whenua, ka tikina nga tangata katoa e noho tata ana. Ka rupeke mai ratou ka whakatika koe, ka ki atu ki tera e hoko ana mona, "Ko taku whakapumautanga tenei i tenei whenua ki a koe, ki o whakarereenga iho, a ake ake ake:" me te whakaatu ano koe i ona rohe. I runga ano i to korerotanga ka hoatu ki te tangata mona he rakau, he manga ranei, i whatiia mai i tetahi rakau e tupu ana i runga i te whenua, tetahi pokuru oneone ranei, tetahi atu tohu ranei e kite ai te katoa i te rironga; a ka tautohetohea taua whenua i muri ka tikina aua tangata hei Kai-whakaatu. He tikanga he tenei. No te mea e kai ana te mate i nga kai-whakaatu, a ka ngaro a ratou korero. No reira i te mohiotanga ki te tuhituhi, ka mahue tena tikanga; a ka tuhituhia nga ingoa o te tangata nana i hoko mona, o te tangata ano nana i hoko ki a ia, me nga rohe ano, me nga tikanga o te hoko; waiho tonu iho hei whakaatu mo taua hokonga, a tera whakapaparanga tera whakapaparanga.

4. To naianei tikanga mo te hoko koia tenei;

Ka whakaae korua ko te tangata e hiahia ana ki te hoko i tou whenua, a ka rite nga rohe, te nui ano hoki o te whenua, me te utu, ka tuhituhia, ka whaitohungia e korua, e nga tangata ranei i whakaritea e korua mo tera mahi. Mau tonu iho ta korua whakaae. E kore e puta he tikanga, otiia me whakaatu e koe nou te wheua. Na, taihoa e whakaoti; hia rapua ai e tera, nou ranei te whenua, ki te kitea nou ano, ka homai nga moni, a ka whakaotia e koe te pukapuka tuku o te whenua.

Taua pukapuka nei tona ingoa he *Deed*, he mea tuhituhi na nga kai tuku o te whenua. Ka tuhituhia tona ingoa e tetahi, me tuhituhi ano te ingoa o te kia-whakaatu, me whai kai-whakaatu tenei ingoa tenei ingoa. I te mano o nga meatanga e tuhituhia ana te kainga o te kai-whakaatu me tana mahi.

HEHokoMAKETE. (Auction.)

5. Etahi hokonga whenua he mea Makete, ehara i te mea whakarite na raua tokorua. He mea karanga te ra

me te wahi e kokona ai, ara, tetaki huihuitanga tangata, kia tokomaha ai nga tangata ki te hokonga. Na ka tu te Kai-makete (*Auctioneer*) hei karanga, hei mea kia kokona e tetahi o ratou. Ko te pai tenei o taua tikanga nei. Ka karangatia tana utu e tetahi, na ka karanga ano tetahi: nga karanga o mua, momia iho e to muri. Na ka whakataetae, a ka neke ake te utu. I etahi hokonga ka whakaritea e te tangata nona tetahi utu hei timatanga: kei iti rawa te utu mo tona whenua. Ekore e tukua te karanga kia iti iho i tera.

6. Noku te whenua, moku ano nga pukapuka katoa e kitea ai noku. Ka hokona he whenua, haere whenua,, haere pukapuka, ki te tangata mona te whenua.

7. He maha nga mea e rere ke ai nga kawenata, nga tikanga i roto i te Pukapuka hoko. No nga pukapuka hoko katoa enei tu korero i tenei taurira i muri nei.

He mea whakaoti tenei pukapuka i te o nga ra o i te tau o tatou Ariki Kotahi mano e waru rau e he mea na. A.B. o ara, o i tetahi taha, na C.D. o ara, o i tetahi taha.

Na, kua mea nei [*Hei konei nga mea hei whakamarama mo nga tikanga o taua pukapuka nei*].

A hei whakaatu tenei Pukapuka, na kua takoto nei ta C.D. moni, ara, Pauna, kua komai ki a A.B. a e whakaae ana ano a A.B. kua riro i a ia. Mo reira ka tukoa atu A.B., ka whakapumautia mo C.D. taua whenua katoa kua oti nei te whahaahua ki te taha nei (*whakaaturia 1Kei hea: 2nga rohe: 3te nui.*) me nga mea ano e mau ana ki reira.

(*Hei konei nga tikanga me nga hawenata i whakaaetia e raua.*)

Ko te whakaatu tenei ko te ingoa A.B. ka oti nei te tuhituhi ki tenei pukapuka.

E. F. o

UpokoVReti Whenua.

1. Tetahi atu pukapuka tuku whenua, he Reti. Ka tukua atu toku whenua ki a koe, a, kia taka ra ano etahi tau, to utu ki a au he moni i tenei tau i tenei tau, he mahi ano hoki ki te whenua i etahi mahi kua rite i a taua. Taua utunga nei i te tau Utu reti. Ko ahau te Kai reti, (*landlord*, ara, *lessor*;) ko koe te Kai utu reti, (*tenant*, ara *lessee*.)

2. Ta te pukapuka Reti ko nga ingoa o nga tangata nana taua whakaae, ko nga rohe o te whenua, ko te maha o nga tau e tukua atu ai te whenua, ko te nui o te Utu-reti, me nga ra ano e puta ai tana moni na.

Ki te mea he maha nga tangata nona te whenua, ka whai raruraru ki te kahore e waiho tetahi, (etahi ranei,) o ratou hei tango i te utureti, hei wehe atu ma te katoa. Te whakaotinga o te Pukapuka reti, me te whakaaturanga, he mea whakarite ki to te Pukapuka hoko whenua.

3. Ki te mate te Kai-reti i te mea kahore i taka noa nga tau o te Reti, kahore tana whakaae e taka; ko te take o te whenua kua riro he tangata ke, e mau ana ano ia nga whakaaetanga i roto i te Pukapuka reti.

Ki te mate te tangata kei a ia nei te Reti, i re mea kihai i taka noa nga tau o te Reti, kahore e mate ana whakaaetanga. Ka mau i te Reti te tangata i whakaritea e tana Oha-ki hei kohikohi, hei wehe i ona taonga: ki te kahore he Oha-ki, ko taua tikanga na ano ki te tangata i whakaritea e te Kai-whakawa nui mo era mahi. Me-homai e ia te utu reti i runga ano i nga tikanga o te Reti; me mahi ano nga mahi i roto i te pukakuka i whakaaetia e tera i mate ra.

Ki te roa rawa te putanga mai o te utu-reti, me haere ki te Kai-whakawa o to Waengarahi Kooti, ki te Kai-whakawa Tuturu ranei o taua wahi, hei ngare.

4. I te tini o nga Pukapuka reti, e whakaurua ana he kupu mo te utu-reti ki te roa rawa, ara, ki te taka nga ra e rua tekau ma waru, katahi ka tika hia hoki mai te whenua ki te Kai-reti. Pera tonu ano ki te kahore e mahia tetahi atu kupu i whakaaetia e te Kai-utu-reti, mutu tonu iho tana tikanga ki reira. Ahakoa kua hoki te whenua ki tona Kai-reti, me utu ano e tera e te Kai-utu-reti tana korenga e mahi i tana i whakaae ai i te mea i a ia nei te Reti. Ki te kaiponuhia e ia te whenua, ka tae te Kai-reti ki te Kai-whakawa o to Waengarahi Kooti, ki te Kai-whakawa Tuturu ranei, ka whakaatu ki a ia, kei te tarewa te utu-reti, ko nga mahi i whakaaetia ranei kahore e mahia, a kei te kaiponu te (*tenant*) tangata utu-reti i te whenua. Katahi te Kai-whakawa, te Kai-whakawa Tuturu ranei, ka mea kia whakahokia mai te wbenua.

Na, kua hoki tona whenua ki te Kai-reti; a, ki te pai ia, ka retia atu e ia ki tetahi atu.

5. Ki te kahore e riria e to Pukapuka-reti, e pai ana ano te wahi i riro mai i a koe i runga i te Reti, me au aha noa i roto i te Reti, kia retia ano e koe ki tetahi atu tangata. Tenei whakawhitinga nei, tona ingoa he *assignment*.

Ki te kahore e riria e te Puka puka-reti, e pai ana ano kia whakawhitia atu to Reti na, he tangata ke, a taihoa e hoki mai ki a koe. Te ingoa o tenei tu whakawhitinga he *underlease*.

6. Ahakoa whakawhiti noa koe i to Reti ki a au, e mau ana ano ki a koe nga tikanga mo te Utu-reti mo nga mahi ano hoki i whakaaetia i te Pukapuka-reti.

E man ana ano ki a au (i te mea kei a au nei te Reti,) nga tikanga mo te Utu-reti mo nga mahi ano i whakaaetia i roto i ta korua pukapuka ma te tangata ki a ia nei te whakawhitinga o te Reti. Engari ahau, ki te whakawhitinga atu e ahau tau i a au na, he tangata ke, ka puta ahau ki waho; mutu ake nga meatanga mai ki a au

mo te Reti, mo nga mahi ranei i whakaaetia i te retinga: no te mea he whakawhitinga i te whakawhitinga.

7. Nau i whakawhiti mai to Reti ki a au kei whakahokinga atu ano maku ki a koe, (*underlease*), mau te whakawa ki a au ki te he tetahi kupu o te Pukapuka-reti; ekore ahau e whakawakia e te tangata nana te reti ki a koe E tika ano ia he whakawa mana ki a koe, ki te tangata ranei he mea oti tonu atu to whakawhitinga atu ki a ia; no te mea ke *assign* tena; taku ia, kahore e tutuki ki te pito.

I etahi Reti e whakaurua ana he kupu mo te Reti ka whakahoutia ina taka etahi tau, ki te homai ke moni, ki te whakanekehia ake ranei te Utu-reti.

8. Etahi retitanga kahore he pukapuka; he mea tetau a tau te reti. Ekore tena tu reti e taea te whakamutu e tetahi o raua; engari me karanga i roto i nga marama e ono i muri iho i taua retitanga nei. Ki te kore taua karanga nei, ka mau tana noho a taka noa nga marama kotahi tekau ma rua. Ki te kahore ano hoki e puta te karanga haere i roto i te hawhe tau i muri i tana nohoanga iho, ka noho ia, a taka noa nga tau e rua. Pena tonu te tikanga mo te karanga haere i ia tau i ia tau.

UTU-RETIKa Wahia. (*Apportionment of rent.*)

9. Ki te mate ahau te tangata nana i hoatu te whenua reti, ka wahia te Utu-reti. Ki te mea e puta ana te Utu-reti i te toru marama, a ka mate ahau i te mea kahore ano i taka aua marama, ka riro i nga Kai whakaoti o taku Oha-ki nga wahi o te Utu-reti i rite ki te maha o nga ra i mri i te utunga whakamutunga. Ekore ia ana Kai whakaoti e haere ki nga tangata ma ratou nei e homai te Utu-reti; engari me homai katoa mai te Utu-reti o aua marama ki te tangata i a ia nei te whenua i te takanga o aua marama, a mana e whakaputa mai te wahi e rite ana ma aua Kai whakaoti.

10. Nga tikanga i roto i nga Pukapuka-reti, maha tonu. E whakaaroa ana hoki, he aha te ahua o te whenua? hei whenua aha ano hoki i retia ai. Ki te mea hoki kei waenganui o te Taone, a e tu ana he whare ki runga, e kore e rite nga tikanga ki o te whenua e retia ana hei tnranga whare pamu, hei pamu ranei i nga wahi noa atu.

Nga tikanga i roto i tenei Tauira i muri nei, ko nga tikanga i roto i nga mano Pukapuka-Reti. Ko te tini atu o nga tikanga ekore e taea te tauira.

Pukapuka Reti Whenua.

He mea mahi tenei pukapuka I ra o i te tau o to tatou Ariki kotahi mano e waru rau e.

Na A.B. o i tetahi taha raua ko C.D. o i tetahi taha.

Na, kua mea nei, (*Hei konei nga mea hei whakamarama mo nga thianga o taua pukapuka nei.*)

Hei Whakaatu tenei, Na, ki te puta mai te Utu-reti, a ka mahia era atu tikanga o tenei pukapuka e taua tangata (*mona nei*) e.

Ka tukua atu nei ka retia atu e A.B. ki taua C.D. nei ki ana Kai whakaoti ki nga Kai whakaoti a te Kooti ki aua ranei e tuhu atu ai taua whenua katoa nei ona (*eka aha ranei*) i tona rurita nga ai.

Nga rohe koia tenei he mea whakaahua ki te taha nei o tenei Ka tukua ano nga whare aha noa o reira, me nga mea ano e mau ana ki reira. Mana e pupuru taua wahi hei wahi mo taua C.D. nei ratou ko ana Kai whakaoti ko nga Kai whakaoti ranei a te Kooti ko ana ranei e tuku atu ai; me timata i te o nga ra o i te kotahi mano i te waru rau i te a taka noa nga tau me whakaputa mai ano hei hua mo taua wahi kia pauna i te tau hei moni reti ki a (*Kai reti*) ki ana whakarereanga iho ki ana ranei e tuku atu ai Hei te koata o te tau utu ai me homai toitu mai te whakawha o nga wahi o te reti i te o nga ra o i te o nga ra o i te o nga ra o i te o nga ra o i ia tau i ia tau o taua Reti nei ekore ano tetahi wahi e puritia mo te aha ranei mo te aha ranei Ko te whakaae ano tenei a te (*Kai utu reti*) a ana whakarereanga iho, a nga Kai whakaoti ana, a te Kooti ranei a ana ranei e tuku atu ai ki a (*Kai reti*) ki ana whakarereanga iho, ki ana Kai whakaoti, tangata ranei e tuku atu ai, ki te kahore e tuhituhia te whakaae a taua (*Kai reti*) a ana whakarereanga iho, tangata ranei e tuku atu ai, ekore rawa tana Reti i nga tan katoa o taua Reti e hoatu e ia ki te tangata, he whakawhiti rawa ranei he mea ranei e hoki mai ki a ia, ata, taua whenua ka tukua atu nei, tetahi wahi ranei o taua whenua, tetahi whare ranei tetahi wahi ranei o nga whare e tu ana i reira. E whakaae ana ano taua (*Kai utu reti*) nga Kai whakaoti ana, a te Kooti ranei, ana tangata ano e tuku atu ai, na i aua tau nei o taua Reti ka whakapaia, ka hangaa kia pai, nga whare katoa nga taiepa nga keti nga awa i keria hei taiepa i runga i taua whenua nei (ki te wera i te ahi e taea hoki te aha) Heoi ka mau tonu tana hanga, tana whakakapikapi, i aua whare, aha aha, a taka noa aua tau nei o tana Reti, a taea noatia ranei te wa e whakahokia mai ai. I taua wa ano ekore ia e kaiponu, e kore e aha ki taua tangata nona ki ana whakarereanga iho, ki ana tangata ranei e tuku atu ai.

(*Hei konei nga tikanga me era atu kawenata.*) 1 E whakaae ana ano aua tangata nei. Na Ki te tarewa tonu te Utu-reti, tetahi wahi ranei o taua moni, a taka noa nga marama e Ki te kahore ranei a (*Kai utu reti*), nga Kai whakaoti ana, a te Kooti ranei, ana ranei e tuku atu ai, e mahi marire i nga mea katoa ka wha-kaaetia nei e ia, e ratou ranei, katahi ka tika kia tangohia mai e te (*Kai reti*) e ana whakarereanga iho, e ana ranei e tuku atu ai, te whenua ka tukua atu nei, kia whakamutua ano hoki nga tikanga a taua (*Kai utu reti*) ki reira, nga tikanga ano

hoki nga Kai-whakaoti ana, a te Kooti ranei, a ana ano e tuku atu ai. Otiia ka mau Ki a ia, ki a ratou ano nga kupu o tenei Pukapuka, nga tikanga ano e piri ana ki ana kupu nei, ka whakaaetia nei e ia, me utu ano e ia te takanga o tana whakaaetanga. Hei whakaatu mo aua korero nei enei ingoa o aua tangata ka whakapiritia nei ki tenei pukapuka.

A.B.

C.D.

He mea tuhituhi na A.B. raua ko C.D. o raua ingoa i te aroaro o E.F. o

MUTUNGAO TePUKAPUKA III.

Pukapuka IV. Ko Nga Tikanga Mo Nga Whanaunga Tupu.

Upoko I. Marena

- Kei te 18 o Rewetiku nga korero whakaatu mo nga whanaunga tupu, aha, ranei, ekore nei e pai kia marenatia. Ki ta te Ture o In-garani he kore noa iho nga marena o aua whanaunga e tata rawa ana ki a raua: He whanaunga kihai i taea e aua korero, kihai i pena te tata, ahakoa kotahi to raua tupuna, ka tika ta raua marena. Otiia kahore ena tu marena e paingia e te Nuinga. E whakaaro ana hoki ratou ekore nga tamariki a nga pena e tokomaka, e ora; ekore e rite ki a te hunga kihai i tata ki a raua te whanaunga.

• WHAKAAAE KI TE MARENA. (*Consent to Marriage.*)

- Na kua hiahia koe ki te marena, a kahore he kupu riri a te Ture, otiia kihai ou tau i tae ki te rua tekau ma tahi, me tiki atu e koe te whakaae a tetahi tangata e nui atu ana i a koe te kaumatua, te wkai whakaaro: ke mea hoki kei rere tarewa ki runga ki taua mahi nui e kore nei e taea te whakakahore a mate noa. Te tangata hei whakaae, ko te Matua, ko nga kai whakakapi ranei o te Matua. ' Ko ta te papa whakaae te mea nui, ki te mea kei te ora ia, kei te Koroni ano hoki. Ki te mea kua mate te papa, na ko te whakaae a te Kai tiaki, ki te mea ke Kai tiaki, he mea whakarite i runga i nga ritenga a te Ture, e te papa. Ki te mea kei te ora te papa, otiia kahore i te Koroni, na me whakaae te whaea, ki te mea kei te Koroni ia; a ki te kahore te whaea i te Koroni, na ko te whakaae a te Kai tiaki, ki te mea ke Kai tiaki i whakaritea e te Kooti Nui.
- Na ki te mea ke porangi te tangata mana te whakaae, te papa, te whaea, te kai tiaki ranei, ki te mea ranei he he te take i kore ai te kai tiaki e whakaae ki te marena, a kahore atu he he o te marena, me haere ki te Kai-whakawa-nui o te Kooti-Nui, a ki te mea kahore e kitea he he o taua marena nei, katahi te Kai-whakawa-nui ka karanga, He tika kia marenatia, Mana tonu iho tana karanga, me te mea ano he whakaae na te papa, na te whaea, na te kai tiaki.

TE MARENATANGA. (*Solemnization of Marriage.*)

- He maha nga tikanga a te Ture i Ingarani hei arai mo te marenapuku: engari kia maliia i ronga i te whakaae a nga tangata e tika ana mana te whakaae. Kei tenei motu ano aua tikanga nei;—mo nga Pakeha; kahore mo nga Maori, ki te mea he Maori raua tokorua.—A mua ia ka horapa atu tenei Ture ki nga Maori, ina kitea tona pai e te Maori. Katahi enei tikanga ka taumarumaru ki runga ki nga marena a te Maori, i nga wahi ia, i nga wa ano, e karangatia nuitia ai e te Kawana.
- Ko nga tikanga tenei, ki te takoto to whakaaro mo te marena, me tuhituhi koe ki te Kai-tuhituhi-marena o tou Wahi, whakaatn rawa i o tau, i o korua ingoa, i a korua mahi, he takakau ranei, he aha ranei; te kainga o tetahi o tetahi, te maha ano o nga ra i noho ai ki reira, me te whare karakia, whare aha ranei, e mea ai korua kia marenatia. Ki te mea no te wahi tetahi o tetahi Kai-tuhituhi, a no te wahi ano tetahi o tetahi atu Kai-tuhituhi, me korero ki nga Kai-tuhituhi o aua Wahi e rua.
- Ka takoto tena Pukapuka au, me toki marire mai ano, he pono rawa ngakupu o roto; katahi ka homai e te Kai-tuhituhi he Pukapuka-whakaae-marena, ara: *Tuaiahi.* Ki to marama mai i to Pukapuka, i to kupu ano, kua rite nga tau ou, o tera. Ki te mea kihai i rite nga tau o tetahi o korua, otiia he pouaru ia, e pai ana ano. No te mea he mea marena i mua. Ahakoa kihai i rite nga tau, kahore he kupu ma nga matua i muri. *Tuarua.* Ki te marama mai i to Pukapuka, i tetahi atu pukapuka ranei, ki te Kai-tuhituhi kua whakaae te matua kai tiaki ranei, (ara, ki te mea he matua, he kai tiaki, tona i tenei Koroni.)—Taua pukapuka whakaae noi me tuhituhi e te Matua, e te Kai tiaki ranei i te tirohanga a te Kai tuhituhi, a tetahi

- Kai-whakawa ranei, a tetahi Roia ranei o te Kooti nui, a tetahi Minita marena ranei.
- Na, kihai i pena, ekore tana pukapuka whakaae e hoatu e te Kai tuhituhi, kia taka ra ano nga ra kotahi tekau ma wha i muri i taua korerotanga nei ki aia.

Na kei a koe tetahi tikanga i rongā i te Ture mo te whakaae ki taua marena nei, ka pehia e koe te Pukapuka whakaae ki te tuhituhia e koe i te tirohanga a te Kai tuhituhi te kupu, "*Kauaka*" ki te taha o taua kupu marena i roto i te pukapuka a te Kai tuhituhi, whakapiri rawa tou ingoa, tou kainga, te huarahi ano, (whauaunga, kai tiaki ranei,) i tika ai to pehi i te Pukapuka whakaae.
- Ekore e homai te Pukapuka whakaae e te Kai tuhituhi ki te whakakitea mai tetahi take e tika ai ki ta te Ture te pehi; ki te mea ranei e arai a mai ana e tetahi tangata kua rite i te Ture hei whakaae ki taua Marenatanga.

Ekore rawa te whakaae marena e homai e te Kai tuhituhi ki te mea kihai i puta tinana mai ki tona aroaro tetahi o te hunga ka marenatia nei, ki a nui mai ai ki a ia, kahore rawa he take whanaunga, aha ranei o nga mea a te Ture e he ai te marena; kia nui mai ano hoki, kua takoto te whakaae a ta te Ture Kai whakaae.
- Ka haere mai ki te marena, ka homai taua whakaae marena o tetahi o raua ki te Minita mana e marena, ki te Kai tuhituhi ranei, ki 1 te mea he marena ki tona aroaro to raua marena.

KAWENATA A TE WAHINE WHAI HOA. (*Contracts by Married Women.*)

10. Me whakaaro te tane ki ona rawa, aha, aha, a kia rite ki reira nga mea e homai e ia hei atawhainga mo tana wahine. Ki te puremu ia te wahine, katahi ka kore. He wahine marena e noho ana ki tana tane, a e whakahaere ana i nga mea o te whare, e mohiotia ana kua tukua ki a ia e te tane, meana e hoko nga kakahu, nga mea mo te whare, nga kai, me nga mea katoa e meatea ana e ia, e tana tane, e nga tangata o te whare; he mea whakarite nana ki nga rawa o te tane. Me utu ano e te tane nga taonga nama a te wahine, nga mea pena.

Na, ehara i te mea pena, ekore te wahine whai hoa, tana tane ranei, e mau i tana kawenata.

TAONGA O TE WAHINE WHAI HOA. (*Property of Married Women.*)

- Ka oti te marena, ka riro mai i te tane nga moni a te wahine, me ona taonga, nga mea e taea te mau, era i te wahine i tona marenaj tanga ai, me nga mea pera, e taka mai ana mona i muri, ara i te mea kei te ora nei raua ko tana tane. Ma te tane ano hoki nga moni-reti, me nga hua ano o nga whenua o te wahine i te mea e ora ana raua j tokorua.

Ekore e taea nga whenua o te wahine te hoko o te tane; ekore ano e riro i runga i tana Oha-ki. Ka riro katoa mai i te wahine i muri i te matenga o tana tane. Ki te mea ko te wahine kua mate, ka riro nga whenua i nga whakarerenga iho a te wahine. Na, he tamaiti ta raua, he mea e tika ai mona te whenua o te whaea, katahi ka tika aua whenua mo te tane i te matenga o te wahine, a mate noa te tane.

- Ki te whakaae te tane i te mea kihai i marenatia, e taea te taonga, te aha ranei a te wahine, te tuku ki nga Kai tiaki, a ma era e whiu nga hua o reira ma te wahine mo ana mea ake. Ekore te tane e whai tikanga ki ena mea; mana ano aua rawa ona, me te mea ano kahore ana tane: ekore ano e riro hei utu mo nga nama, aha ranei, a te tane. Aua taonga na, ahakoa he mea e taea te mau, he moni ranei, ka riro ano i runga i te Oha-ki a te wahine.

Na he whenua no te wahine no tona papa ranei, i tukua ki nga Kai tiaki i te mea kahore ano te wahine Ma marena noa, he mea pai kia whakaurua he kupu kei riro pu noa iho i te tangata tuturu mona nei nga taonga o te wahine ina mate, engari me tuku e te wahine i runga i tana Oha-ki ki tana e pai ai.

- Ki te mahue te wahine i tana tane, mana e haere ki te Kai-whakawa-tuturu, ki nga Kai-whakawa ranei o tana "Wahi, a ki te takoto i te Kai-whakawa tuturu, i nga Kai-whakawa ranei, kahore he take i mahue ai, a no te wahine ano ona rawa i ora ai, ka homai e taua Kai-whakawa he Pukapuka-tiaki mo ana moni, mo tona whenua ano i riro mai i a ia i muri iho i tona mahuetanga, kei riro i tana tane, i nga tangata ranei i ana nama, aha ranei.

Kei runga i taua Pukapuka-tiaki tana wahine e noho ana, tana hoko noa atu, aha noa atu, i nga aha katoa i riro mai i a ia, e riro mai ano ranei i a ia a mua, ka pera tonu ano me ta te wahine kihai i marenatia.

- Kua oti to marena, a, muri iho ka marenatia ano ki tetahi atu i te mea kei te ora ano tona hoa; ka whiua. He herehere: kei neke ake ia i te whitu o nga tau.

Upoko II. NGA TAMARIKI.—NGA KAI WHAKAKAPI MO NGA MATUA.

- Ki ta te Ture o Ingarani he tikanga ano mo te kaumatua, he tikanga ano mo to mea kihai i kaumatua. Ekore hoki e tika kia tukua ma nga tamariki nga mea kahore e mohiotia e ratou. Me tiaki kei tinihangatia, kei pau kau o ratou rawa i te mea kahore nei e mohio he rawa tena. Na kua rite i te Ture he tau e whakaaro ai kua kaumatua, kua mohio ki te whakahaere taonga. Taua tau na, ko te rua tekau ma tahi o

tona whanautanga.

- He tangata kahore ano kia taka noa te rua tekau ma tahi o ona tau, kahore e tika tana Oha-ki. Ki te hokona, ki te retia ranei he whenua e ia, kahore e mana tana Pukapuka.

Ko nga tikanga tenei mo ana nama-kai, nama-kakahu, nama pera ano hoki.

Ki te mea kei tona matua te tamaiti e noho ana, a ko taua matua nei hei homai i nga kakahu e whakaaroa e ia e pai ana: a he kakahu kei te tamaiti me era atu mea e ora ai; na, ahakoa he mea e matea ana e tona tinana nga mea i namangia e ia, ekore te tamaiti e mau i taua nama.

Na he pani te tamaiti, kei tawhiti ranei ona matua, kahore hoki raua hei whakaaro ki nga mea e matoa ana e tona tinana, ka tukua mana e nama to mea e matea ana e tona tinana, ara, te mea hei kai mana, hei inu mana, te kakahu, te utu kura, me nga mea pera. Otiia ekore ia e tau hei whakaae ki te nui o te utu. Heoi ano mana, ko te karanga, ka puta te utu ina kitea te tika o te nui o te utu.

- Heoi ano nga nama e tika hei take whakawa mo nga mea kihai i kaumatua. He aha te kaumatua noa ai i muri? ekore e tika. Otiia ki te tutuki nga tau o taua tamaiti, a ka whakaae (tuhituki rawa) ki tana nama kia utua, ka whai ano mana tana nama o tona tamarikitanga.

He kaumatua tetahi, he tamaiti tetahi, na ka kawenata raua: ki te pai te tamaiti, ka tikina tona tamarikitanga hei turaki mo te whakawa, ina taka tana whakaae. Ko te kaumatua ia, ka mau i tana whakaae.

WHAKAKAPI-MATUA. (*Guardians.*)

- Ka mate tetahi tangata, a he tamariki ana, he oneone ano hoki, na, me tiaki te oneone kia kaumatua ra ano nga tamariki, me whakaako ano hoki nga tamariki.

Na ki te mea he tamaiti ta tetahi, he mea kihai i kaumatua, kihai hoki i whai hoa i tona matua ka mate nei, ka whakaritea e te Oha-ki a te *papa* he Kai-whakakapi hei whakaaro ki a ia kia tiakina kia whakaakona, kia taea ra ano ona tau e rua tekau ma tahi. Ekore e tukua ma te whaea, ma tetahi whanaunga ranei e whakarite te Kai whakakapi; ko te papa anake.

Ki te mea kihai i whakaritea e te papa he Kai whakakapi, ko te whaea te Kai whakakapi i muri iho i te matenga o te papa, a kia taea ra ano nga tau kotahi tekau ma wha o te tamaiti.

Ki te mea kihai i whakaritea he Kai whakakapi e te papa, a e mea ana nga tangata ki te Kai-whakakapi, ma te Kooti-Nui e ata ui marire, e whakarite tetahi tangata pai.

- Me homai nga Utu-reti o nga oneone o te tamaiti ki te Kai whakakapi, hei mea ma te tamaiti; a ka kaumatua te tamaiti me whakaatu ki a ia nga mahinga i aua rawa a te tamaiti. Ki te mea i tahae te Kai whakakapi, kua riro ranei i tona mangeretanga etahi mea a te tamaiti, me utu e ia. Etahi Kai whakakapi e whakaritea ana e te Kooti, pai tonu ta ratou tikanga kei puta ake he totohe ma ratou ko ta ratou tamaiti, ina kaumatua: nga moni i riro mai, i riro atu, poto katoa te korero e ratou ki etahi tangata i whakaritea e taua Kooti nei.

He ririki nga mea, ka mahia noatia atu e te Kai-whakakapi nga mea a te Tamaiti. Na, he nui nga mea,—he reti whenua, he reti e maha ana nga tau, he hoko ranei i tetahi wahi o te whenua o te tamaiti,—me whakaae tetahi Kai-whakawa nui ki tera mahi a te Kai-whakakapi.

- Ekore te tamaiti e whakawa, e whakawakia ranei ki te Kootinui, ki te mea ko ia anake. No reira ki te mea nga tangata ka he nga mea a te tamaiti i roto i tetahi whakawakanga, na ka tukua mai e te Kooti tetahi kaumatua hei whakakapi mo tona turanga. Taua whakakapi turanga nei, hei te tangata kahore he tikanga mana ake i roto i taua whakawakanga nei: me whakaae ano ia kia homai e ia nga utu o te whakawakanga, ki te taka tana i te whakawakanga.

KAI TIAKI I NGA RAWA O NGA TAMARIRI. (*Trustees for Children.*)

- He tangata taonga, ka puta tana whakaaro kia takoto he rawa mo ana tamariki mo ana mokopuna. He wa ano ka kawenatatia tenei, ka whakaaetia i te marenatanga o te tamaiti; he wa ano ka waiho ma te Oha-ki. He pena tana whakaaro, ka tukua te whenua ki etahi Kai tiaki. Te mahi ma enei, he tiaki i taua whenua, moni ranei. Ki a ratou ano hoki te putanga o nga moni o reira, o nga Utu-reti, o nga hua-moni ano hoki, na ka makaa ki nga mahi i whakaritea i roto i te Pukapuka-tiaki.

Ko te tikanga ano tena a te tangata taonga ina marena tana kotiro. Ka tukua te whenua, era atu rawa ranei, ki nga Kai-tiaki; a ma ratou e homai nga Utu-reti hua-moni ranei, i tenei tau i tenei tauki te tane, a mate noa. Ka mate te taue, ka hoatu ki te wahine, (ki te mea kei te ora taua wahine nei,) a mate noa ano ia. Ka mate raua tokorua, katahi ka riro aua moni nei mo te atawhai, mo te kuranga o nga tamariki, a kia kaumatua ra ano to muri rawa tamaiti, ki te mea he tane. Na he kotiro, a ka marenatia, koia ano ia. Ka kaumatua ratou katahi ka wehea te whenua, te rawa ranei; he wa ano ka hokona, a ka wahia te utu, kia rite tonu ma tenei ma tenei; ara ma nga tamariki i rokohanga e taua wahanga nei kei te ora; ki te mea kua

mate tetahi, a he tamariki ana kei te ora, an ka riro i ana tamariki tona wahi.

- Te Kai-tiaki, kia puta tona uaua, kia pono te mahi. Hei runga tonu tana i nga kupu o te Pukapuka-tiaki, Oha-ki ranei, i whakaritea ai ia, a ki te mea tetahi o nga tangata i taunga ki aua mea nei, kei te takahi ia i nga tikanga o taua pukapuka nei, me te mohio ano ia, kei te mangere noa iho ranei ki tana mahi tiaki, na ka uia e te Kooti-Nui; a ki te kitea he tika ano taua korero nei, na ka whakamutua e te kooti te mahi a taua Kai-tiaki; me homai ano e ia, e taua Kai-tiaki, nga utu o te whakawakanga, a ka whakaritea e to Kooti tetahi atu Kai-tiaki hei whakakapai mo tona turanga.

Upoko III. HE MONI, HE TAONGA E TUKUA ANA E TE OHA-KI KI NGA KAI-WHAKAOTI.

- Kahore o whenua hei hoatutanga ma to Oha-ki, engari he moni anake, he taonga, kia kotahi tonu te ahua o te Oha-ki. Nga huarahi mo nga Oha-ki katoa rite tonu ki era i Pukapuka III. Upoko 2. 1. mo te whakaatu Oha-kitanga whenua. 2. mo nga mea e taea e te Oha-ki. 3. mo te tikanga ina puta ke te whakaaro a te tangata nana te Oha-ki.
- Ka whakaaro koe ki te Oha-ki, ara, ki te tikanga mo ou rawa ina mate koe, me whakaaro ano ki tetahi tangata, tika,—tupato, ki te tangata kahore e kino ki te raruraru o tera mahi, ara, o te mahinga i nga kupu o to Oha-ki. Engari kaua e waiho i te kotahi, ki te kitea ano he tangata. Nga tangata pera, he Kai whakaoti. (*Executors.*)

WHAKAMANANGA O TE OHA-KI. (*Probate of Will.*)

- Ka mate te tangata nana te Oha-ki, ka maua te Oha-ki e te Kai-whakaoti ki te aroaro o tetahi Kai-whakawa nui; me whakaatu ano to tera matenga ki a ia i runga i te oati a tetahi tangata i mohio i mua ki taua tangata nei; me whakaatu ano te ra i mate ai.
Me ki atu ano te Kai-whakaoti i runga i te oati, ko tana whakaaro tenei mo taua Oha-ki, na taua tupapaku nei, a ko ia ano te kai-whakaoti i whakahuatia; roto i taua pukapuka; me oati ano ia, me ki atu, ka pono tana mahinga i nga mea o te Oha-ki, ka whakapaua ano e ia nga moni ina ririo mai, ki nga nama a te tupapaku, ki nga mea ano hoki o tana Oha-ki; ka korerotia ponotia ano hoki e ia ana mahi whakaoti ki te Kooti i te ra e whakaritea e te Kai-whakawa nui.
Ki te rite taua pukapuka nei ki ta te Ture i whakatakoto ai, ka homai e te kai-whakawa nui nga tikanga e mahi ai ia i nga moni, i nga taonga, o te tupapaku. Aua tikanga, tuhituhi rawa, hiri rawa ki te hiri a te Kooti Nui.
Ka whakapiritia ano ki aua tikanga nei nga kupu o te Oha-ki. Ko te tino pukapuka, ma te Kooti tera e tiaki. Taua pukapuka i hiritia nei,—tona ingoa, ko te *probate*, ara, ko te *Whakamananga o te Oha-ki*.
Ki te puta ake he kupu mo te Oha-ki i roto i te whakawakanga, he kupu ranei mo nga tikanga i mahi ai te Kai whakaoti, me whakaputa mai taua whakamananga nei e te Kai whakaoti.
- Ka riro mai i te Kai whakaoti nga taonga katoa kihai i hoatu e te tupapaku i tona oranga. Mate kau iho te tupapaku ka riro mai i te Kai whakaoti ona taonga katoa ehara nei i to oneone. Kia puta ano hoki ona mahara ki aua taonga kia takoto pai: kia hohoro ano te haere ki te Kai-whakawa nui kia homai e ia te *whakamananga o te Oha-ki*; kia tino tika ai tana.

HE WHAKAWA NA TE KAI WHAKAOTI. (*Actions by Executors.*)

5. He whakaaetanga, he kawenata ranei, i whai take whakawa ai te tangata nana te Oha-ki i tona matenga ai, riro tonu mai taua take i te Kai whakaoti; ko to Kai whakaoti anake hei whakawa, hei tohe mo nga moni nama a te tupapaku.

Ki te mea i he i te tangata nga taonga o te tupapaku i tona oranga ai, a e tika he whakawa mana me i ora ia, kei to Kai whakaoti te ti-kanga mo taua whakawa nei. Te whenua ano hoki, te whare o taua tupapaku, ma te Kai whakaoti te whakawa, ki te mea kihai i taka i te matenga o te tupapaku te ono o nga marama o taua meatanga eni i tika ai te whakawa. Otiia, kei hipa atu te whakawa ki tua i te tau kotahi o te matenga o te tupapaku. Nga moni e puta mai ana i roto i taua whakawakanga, na te tupapaku; me whiu ki roto ki ona taonga.

WHAKAWA Mo Nga KAI WHAKAOTI. (*Actions against Executors.*)

6. Ta te Kai whakaoti whakaaro tuatahi ki nga taonga o te tupapaku, he whakautu i ana nama, i ana Pukapuka whakaae. Ahakoa ite oranga o te tupapaku, i tona matenga ranei, te takanga o te Pukapuka whakaae, me utu. Ki te kitea kua takahia taua Pukapukawhakaae, a ka karangatia nga utu e te Tekau-ma-rua, he aha te pau noa ai nga taonga, me ntu e te Kai whakaoti.

Na he he i mahia e te tupapaku, kihai i taka te ono o nga marama, na ka mate, he he ki nga taonga, ki te

oneone, aha ranei, o tetahi tangata, ka tika ano te whakawa mo te Kai whakaoti; hei roto ano ia i nga marama e ouo o te timatanga o tana mahi whakaoti.

NGA MAHI MA TE KAI WHAKAOTI. (*Duties of Executors.*)

- Tetahi mahi mahi ma te Kai whakaoti, kia hohoro te kohikohi mai i nga taonga o te tupapaku, (nga mea e taea te mau,) me nga nama kahore ano i puta noa mai ki a ia; kia utua ano hoki ki aua moni nga nama a te tupapaku, nga mea kihai i ea i tona matenga ai.
Ka ea nga nama, katahi ka puta nga mea i karangatia e te Ohaki. Ekore enei mea, ehara nei i te nama, e hohoro te rite; me tatari kia kitea ai te maha o nga taonga, kia ea ai ano hoki nga nama a te tupapaku. Ki te pai ti Kai whaksoti, me waiho kia taka nga marama kotahi tekau ma rua o te matenga o te tupapaku, ka whakaputa ai i nga mea i karangatia e ti Pukapuka Oha-ki.
- Ekore e riro rawa atu i a koe hei mea mou tonu iho te mea i homai, i karangatia renei mau e te Oha-ki, ahakoa moni, ahakoa taonga, (he aha te ingoa o taua mea te whakahuatia noatia ai,) kia whakaae ra ano te Kai whakaoti. No te mea ko ia e whakamaua e nga tangata nana nga taonga tarewa i te tupapaku; me whakapau ano e ia nga moni me nga taonga, nga mea e taea te mau, hei whakautu mo ta tatou. Ko te Kai whakaoti hoki hei utu mo nga nama a te tupapaku; a ko wai i tohu ai, e rite aua nama i nga mea a te tupapaku ka riro mai nei i a ia. Ki te neke ake hoki aua nama ki runga ake i nga mea i te ringa o te Kai whakaoti, me hoko nga taonga katoa o te tupapaku hei utu mo anu nama. Mo reira kua te Kai whakaoti e whakaae ki taua hoatutanga a te tupapaku, kia kite ra ano ia, ahakoa riro noa tenei i hoatu nei, e ranea ana ano nga rawa o te tupapaku hei utu mo ana nama.
- Ki te whiua ketia nga taonga e nga Kai whakaoti, ki te maumauria ranei, ki te mangere ranei, a tau ana ki a ratou te he o nga taonga ka rukerukea nei, me utu e ratou i roto i o ratou taonga ake.
- Ki te mea he tokomaha nga Kai whakaoti, a ka mate tetahi i mua, i muri ranei i te Whakamananga (*probate*), ka poto atu nga tikanga i nga Kai whakaoti i ora.

Upoko IV. TE WHAKAHAERNGA O NGA MONI, O NGA TAONGA I TE MEA KAHORE HE OHA-KI.

- Ki te mea kihai i oti tetahi Oha-Ki a te tupapaku i tona matenga ai, ka haere te pouaru, te whanaunga ranei i tata ake, ka whakaatu ki tetahi Kai-whakawa o te Kooti nui, i runga i te oati a tetahi tangata i mohio ki taua tupapaku i te oranga ai, kua mate ia, me te ra ano i mate ai; a i a ia ka mahi nei i nga mea a taua tupapaku, me oati, na ka taea te ra e whakaritea e te Kai-whakawa nui, ka tika tana whakaatu i tana mahinga i aua mea ra.
Katahi ka tukua e taua e taua Kai-whakawe nui nga moni me nga taonga o te tupapaku kia mahia e ia. Tana tukunga nei, tuhituhi rawa, hiri rawa ki ta te Kooti nui hiri. Te ingoa o te tangata kei a ia nei aua tikanga, *Ko ta te Kooti Kai whakaoti. (Administrator.)*
Ki te kahore e kitea mai tetahi tangata hei Kai whakaoti, a kua taka nga marama e rua o te matenga o taua tupapaku, ka tukua te mahi whakaoti ki tetahi Kai tuhituhi (*registrar*) o te Kooti nui, ki tera i te wahi i noho ai te tupapaku: me oati ano ia, ko taua oati nei ano.
- Tana Kai whakaoti a te Kooti nei,- nga tikanga i a ia mo nga mea a te tupapaku ehara nei i te oneone, koia ano kei a nga tino Kai whakaoti e whakaritea ana e te tangata i roto i tana Oha-ki. Tae tonu atu ano hoki aua tikanga ki te ra i mate ai te tupapaku. Kahore ia he tikanga a taua Kai whakaoti nei, kia tukua mai ra ano e te Kooti ki a ia. Heoi ano tona mana ko ta te Kooti i tuku ai ki a ia.
Ki te mea he kawenata tera na te tupapaku, ki te mea ranei kua mahia kinotia tetahi o ona taonga, he mea e takoto ai te whakawa a te tino Kai whakaoti, ma taua Kai whakaoti a te Kooti taua whakawa. Me utu ano e ia nga nama a te tupapaku, a kia pau ra ano nga moni kua riro mai i a ia. E whakawakia ano ia mo nga kawenata, mo nga he ano, a te tupapaku, mo nga mea ano e whakawakia ai te tino Kai whakaoti.
- Ekore ta te Kai whakaoti a te Kooti e hohoro te rite, me tarari kia kitea ra ano te maha o nga taonga, kia ea ra ano nga nama a te tupapaku. Ki te pai taua Kai whakaoti nei, me waiho kia taka ra ano nga marama kotahi tekau ma rua o te matenga o te tuypapaku ka wehewehe ai i nga taonga.
Na, kua tika kia riro i a koe tetahi aha ranei a te tupapaku kahore nei ana Oha-ki, nou tonu iho i te rangi ano i mate ai te tupapaku: a ka mate koe i roto i taua tau nei, ka riro nga mea mau i te Kai whakaoti o o mea i whakaritea e to Oha-ki, i ta te Kooti Kai whakaoti ranei.

NGA TIKANGA MO TE WEHEWENGHA. (*Shares of next of kin.*)

- Ka poto nga nama, me era atu mea, te whakautu, ko nga tikanga enei mo te wehewehenga o nga taonga ma nga whanaunga o te tupapaku:

Ki te mea he pouaru ta taua tupapaku nei, he tamaiti ano hoki, tamariki ranei, uri ranei o aua tamariki, ko te wahi whaka-toru ma te pouaru. Ki te mea kahore he uri o te tupapaku, ka riro te hawhe o nga taonga i te pouaru.

Ki te mea he tamariki ano a taua tupapaku nei, ka tangohia nga mea ma te pouaru, a ka wehewehea te toenga ma nga tamariki; kia rite te wehe ma tenei ma tenei. Ki te mea kotahi tonu te tamaiti, te kotiro ranei, mana katoa taua taonga nei. Na, he tamaiti i mate i te oranga o taua tupapaku nei, a wahiho iho he uri, kei runga tonu taua uri i te turanga o to ratou matua. He aha te whenua o te tupa-paku te riro noa ai i tetahi (no te mea he tamaiti, he aha ranei,) mona ano tona wahi o nga moni, taonga ranei; kia rite ki o era atu tamariki. Ekore taua whenua nei e whakaaroa.

Ki te kahore he pouaru, he uri ranei, o taua tupapaku nei, a kei te ora tona papa, ka riro nga mea katoa i a ia. Ki te mea he pou-aru ano, a kahore he uri, (kei te ora ano ia te papa,) ma te pouaru tetahi hawhe, ma taua papa nei tetahi hawhe.

Ki te mea kua mate te papa, ka wehea nga mea, kia rite nga wahi ma tona whaea, tuakana, teina, tuahine, ara te toenga o te hawhe i te pouaru. Aua tuakana, aha ranei, ahakoa na tetahi atu whaea, ka rite tonu nga wahi ma te katoa. Ki te mea i mate tetahi o ratou i te ora-nga o taua tupapaku nei, waiho iho etabi tamariki, kei runga tonu aus tamariki i te turanga o te matua. I kore rawa aua tamariki, tuakana, teina, tuahine ranei, katahi ka riro katoa ma te whaea, are, ki te kahore ana pouaru hei tango i te hawhel. Ki te mea ehara i te whaea tupu, kahore he mea mana.

Ki te kahore he pouaru a taua tupapaku nei, a kahore he uri, kua mate ano hoki te papa raua ko te whaea, katahi ka wehea ma nga tuakana, teina, tuahine; kia rite ti wahi ma tenei ma tenei. Ki te mea kua mate tetahi o ratou, kei runga tonu ana tamariki i nota tura-nga. Aua tamariki na ka whiwhi ki ta te Matua; era atu tamariki a era atu whanaunga kua mate, ekore e whiwhi.

Ki te kahore he tamariki a taua Tupapaku nei, a kahore i te ora tona papa, whaea, tuakana, teina, tuahine, ka wehea nga mea ma nga whanaunga i muri tata i a ratou; ara, te toenga o ta te pouaru hawhe ra.

- E rua nga ahunga atu o te whanaunga,—whaka-runga, ki te tupuna, whaka-raro ki nga uri; hiko tonu i runga i nga whakatupuranga O te tupuna ki te mokopuna e rua nga hikoinga: o te tuakana ki te teina e rua nga hikoinga—tetahi whaka-runga ki te papa,—tetahi whaka-raro ki te tamaiti: ou ano hoki, o te matua keke ki te iramutu e toru nga hikoinga, tetahi whaka-runga ki tou matua, e rua ina ahu mai i tera whaka-raro: to to iramutu ano hoki ki te matua keke, e toru nga hikoinga, e rkua ina ahu whaka-runga, kotahi ina ahu whaka-rari,
- Enei huarahi mo nga taonga ki nga whanuanga kahore e rite ki nga tikanga mo te whenua. I te wehenga hoki o nga taonga ehara nei i te one one, kahore nga tane e neke ake i te wahine; kahore hoki te uri tane e neke ake i te uri wahine; ta korua tamiti koki ko tetahi wahine, rite tonu ki tera tamaiti a korua ko tera atu wahine au o mua ra.
- I etahi Oha-ki—kahore e whakahuatia tetahi Kai whakaoti; he wa ano ka mate te tangata i whakahuatia hei Kai whakaoti i te mea kei te ora nei te tangata nana te Oha-ki; he wa ano ka kore e whakaae hei Kai whakaoti te tangata i whakahuatia i roto i te Oha-ki. I nga mea pena me whakarite he Kai-whakaoti e te Kooti-nui. Taua Kai whakaoti nei, na te Kooti tona mana: otiia, ka oti te whakarite, me haere ana ritenga i runga i te Oha-ki.

Ko koe anake te Kai-whakaoti o tera Oha-ki, na ka tuhituhiaekoe tau ake Oha-ki, haere tonu iho te whakarite i te Kai-whakaoti mo tau na; heoi kua haukotia nei koe e te mate i te mea kihai i mahia e koe to mahi whakaoti i ta tera; taua mahinga na i tera Oha-ki, tae tonu iho ki tau ake Kai-whakaoti. Na kihai i poto nga mea o tera Oha-ki te wehewehe e koe, kihai ano tau ake Oha-ki i oti te tuhituhi, heoi ka mate koe, ma te Kooti e whakarite he Kai whakaoti hei wehe i nga mea o tera Oha-ki kihai na i poto i a koe te wehe.

- Ka mate ano hoki ta te Kooti Kai-whakaoti i te mea kihai i poto i a ia nga mea a te Tupapaku te wehe, me whakarite ano he Kai whakaoti e te Kooti.

Mutunga O Te PukapukaIV.

PukapukaV.Nga Tikanga E Takoto Ai, E Mahia Ai, Nga Ture.

Upoko I.Te Kotahitanga O Te Ivi. Te Kuini.

- Enei Ture, enei tikanga kua oti nei te korero, ehara i te mea na te whakatupuranga kotahi. Nonamata iho

aua tikanga nei, he mea wha-kaaro, he mea whakatikatika na tenei whakatupuranga na tenei wha-katupuranga. Te waiho ano hoki i runga i ta te Ture, kihai tera i hohoro te mohiotia e nga tangata.

- I mua he maha o matou iwi o Ingarani. Tenei iwi rite tonu ki tera iwi; kei tona iwi ake ano hoki te mana o te rangatira, kahore i tai atu. Ka puta ake he tautohetohe ma tetahi iwi ki tetahi iwi, kahore he mana nui hei pehi i te riri. Na ka papatu, a tokomaha ki te mate. Nga pa tahu rawa, nga taonga hitaritari rawa. I patu tenei i to tera iwi, kahore e taea te hopu, te whiu mo taua kohuru; ka tu hoki nga whanaunga kei riro i era. Na ko te whawhai, a, he toko-maha nga tangata hei utu mo te mahi a te tangata kotahi. I etahi wa ano hoki he tokomaha nga tangata hara-kore i patua, a mawhiti atu ana te tangata nana te he. Katahi ka kitea, ekore e mau te rongu ki te kahore he Ture, ki te kahore hoki he tangata, he me motuhake rawa, hei whakabaere, hei mahi, i te Ture. Na ka huihuia nga whakaaro e nga iwi, ka whakatakotoria ano hoki nga Ture e mau ai te katoa, te iti, te rahi; haere tonu iho ta ratou whakaae, ta ratou karanga Me whakapau te kaha o te tokomaha ki te hapai i enei Ture.
- Nawai a, kua poto mai o matou iwi katoa ki roto ki te kingi-tanga kotahi. Kotahi mano enei tau o taua huihuinga nei o matou ki te kingi kotahi. He tupuna taua Kingi nui no Kuini Wikitoria. He ran-gatira ia no te nuinga o te tino Ingarani, ara, no te wahi i te pito kite tonga o te motu uui o Piritania, (*Britain*). Te pito ki te hau-raro, tona in-ko Kotirani, (*Scotland*). He kingitanga ano tena i mua. Na, te taha goa ki te hauauru o Ingarani, tona ingoa ko Wera, (*Wales*). He mea motu ke tera i mua i Ingarani raua ko Kotirani. Roa iho, na kua huihuia a Wera ki Ingarani; a muri rawa iho ko Koitrani. I muri raw, ko Aiarana, (*Ireland*), ko taua motu i te taha ki te hauauru. Na inaianei kua huihuia kia kotahi nga tikanga o aua motu e rua nei, kotahi te kingi, kotahi te Runanga nui. Te ingoa o te katoa, ko te *United Kingdom of Great Britain and Ireland*. Nga tangata hei whakahaere i nga tikanga o tenei Kingitanga, nga Kai-whakawa, Kai-whakawa nui, me nga rangatira o nga hoia, o nga mauuao, he mea tango noa mai i roto i enei iwi maha.
- Era atu iwi nui o te ao, pera tonu ratou, kotahi tonu te Kai wha-kahaere tikanga, kotahi tone te Runanga nui, kotahi tonu iho te ture mo te katoa, e ata noho ai ratou. Te ingoa o taua Rangatira nei rere ke ana i tera iwi i tere iwi. Matou nei nga iwi ano hoki o Oropi, he tupuna kotahi nei o ratou o matou, ara, nga tangata o England, o Ire-land, o Holland, o Sweden, o Norway, to matou, he Kingi. To Germany he *Emperor*, To Russia, he *Czar*. To America, he *President*. Ka-hore e rite te mana o aua rangatira nei. I etahi whenua kei a ia katoa nga tikanga. O matou tupuna ia, ta ratou mo te rangatira hei wha-kahaere tikanga i runga i ta te Ture. Kihai hoki ratou i pai kia rite ki te kaupuke, kia akina e nga tini hau o te rangi, ara, o te tangata kotahi; engari kia takoto tuturu nga tikanga.
- Kotahi mano enei tau o to Ekepeta kingitanga ki Ingarani katoa. He uri nona a Wikitoria e kingi mai nei ki Ingarani. Ekore hoki e puta ke. To te Tino Tangata, tau tonu iho ki runga ki tana tamaiti kaumatua. Ki te kahore he tamaiti, ki te kotiro kaumatua: a ki te kahore rawa he tamariki, ki te whanaunga i tata.
I etahi wa i mua, ka mate te Kingi, waiho iho tana tamaiti, he mea iti; na ka mea te teina o taua Kingi nei, ko ia hei whakakapi mo ti turanga o tona tuakana; "no te mea ekore e tau ma te temariki te whakahaere tikanga mo te Iwi, te arahi i nga hoia;" Kiahia ia te Runanga nui i whakaae ki tana. Pena hoki, ka tokomaha noa atu nga tangata e whai ana kia riro i a ratou te Kingitanga. Na ka whawhai te tuakana ki te teina; a ka tahuri iho te iwi ki a ia ano. Mo reira ka whakatuturutia te tikanga mo te Kingitanga kia riro i te tanga ta mona. Ki te mea he wahine mona nei te kingitanga, kahore he he ki ta te Iwi; no te mea ka tukua ki te mea mohio o nga rangatira hoia te arahi o nga hoia. Ki te mea he tamaiti te tangata mona, ka tukua e te Runanga nui ma tetahi o nga whanaunga o te Kingi ti Kawana-tanga, kia kaumatua ra ano te tangata mona.
- Ko nga tikanga nui enei o to Ingarani Kawanatanga:—
Me haere tonu te Kingitanga i runga i te kawai kotahi.
Hei runga tonu hoki tona mana i ta te Ture.
Kia kotahi te Runanga nui. Ma te Kingi tana Runanga e karanga, a ka puta ake tetahi mea nui a te iwi, me ui e ia a ratou whakaaro.
Ekore tetahi Ture e takoto, e kore ano tetahi kupu e whakariroia ketia, e horoia atu ranei, ki te kahore taua Runanga nui i whai kupu, i whakaae.
Ekore te Takoha e takoto ki te kahore e whakatakotoria e te Runanga nui.
Ekore tetahi tangata e hereherea, e ahatia ranei, ekore ona taonga e tangohia, e ahatia ranei; engari ma te Ture anake.
Ka Whakapangia mai he hara nui ki tetahi tangata, ma etahi o tona nuinga e rapu, he hara ranei tona, ekore e tukua ma nga tangata a te Kawauatanga.
- Heoi ko Te Kuini te Upoko o te Iwi katoa. Ehara i te mea ko ia anke hei whakatakoto ture; engari ko ia te jkai pupuru o nga Ture kua oti te whakatakoto e te Kuini ratou ko te Runanga nui o te Iwi. Ko te Kuini te Kai tiaki o te iwi katoa. No reira kei a ia tonu te tikanga mo te ture kia mahia, hei pai mo te Iwi katoa.

Ki te whakawakia tetahi tangata mo te hara, kei runga i te ingoa o te Kuini te whakawakanga. Ekore e haere i runga i te ingoa o te tangata i mamae, i aha ranei, i tona hara, i runga ranei i nga ingoa o te tangata i mamae, i aha ranei, i tona hara, i runga ranei i nga ingoa o nga whanaunga o taua tangata nei. I pena ai, kia kitea ai ehara i te mea he whakaaro ki te rapu utu i whiua ai taua tangata hara; engari hei mea e ata noho ai te iwi, e tahuri ai hoki tenei tangata tenei tangata ki tana mahi ki tana mahi, te ai he wehi he whakaware ranei.

No reira hoki i karangatia ai nga hoia me nga manua, " Na te Kuini " No te mea hei tiaki ratou mo te iwi. Na te Kuini ano nga tikanga i mahi ai nga Rangatira hoia, me nga Rangatira Manua.

Kei te Kuini te tikanga mo te moni o te Rangatiranga; he whakaaro na te Iwi, kei kore e tika te taimaha te aha te aha; kei whakaranua tetahi mea ke atu ki toro, ina mahia. Ki te pokanoa ta tetahi tangata hanga moni, he mea kihai i kiia mai e te Kuini; ki te boatu ranei e ia taua tu moni hei hokohoko ma te tangata, he maha nga tau e herea ai ia.

Kei te Kuini ano te whakaaro mo te Mera pukapuka nei, he mea nui rawa hoki tena kia hohoro nga reta te maua ki nga whenua katoa o te Kuini; kei ngaro hoki; kei nui ano te utu. I mau he mea wehe etahi tangata e te Kawantanga hei kawae i a ratou korero kia hohoro ai te taea, kia tae tika ai hoki. Muri ino ka tukua ki roto ki te peke nga pukapuka a era atu tangata he mea utu. Inaianei he iti noa iho te utu; tere rawa te haere, me te tiaki marie ano: ahakoa nui atu te rawakore o te tangata, ka taea ano e ia e tuhituhi ki ona hoa i era atu wahi noa atu, te ai he manukanuka mo tana pukapuka kei he ki te ara. Me te moni ano hoki, e haria ana tera e te mera; he iti noa ake ano hoki te utu.

Upoko II. Te Whakatakoto Ture A Ingarani

- I mua, na te Runanga-Nui te whakatakoto ture. Taua Runanga nei, no nga Rangatira nui: he mea karanga na te Kingi hei whakatakoto whakaaro mo nga mea nui o te Kingitanga.
He uri no ana Rangatira tetahi wahi o to naianei Eunanga; tetahi wain, ko nga tangata lie pai rawa a ratou mahi mo te Kingitanga: na ka whakanohoia ki roto ki tana Eunanga nei. He mea karanga enei tangata e te Kuini i tenei tau i tenei tau nei whakatakoto whaka-aro ki a ia i roto i tana Eunanga-Nui mo nga mea o te Kingitanga. Ma kotahi te karangatanga o tetahi tangata, heoi me karanga tonu ia ki nga huihuinga katoa o te Bunanga.Nui, a mate noa. Ka mate ia, me karanga ano tana matamua ki tana Eunanga; a ka mate tera, me karanga ano tana matamua, a tuku iho tuku iho.
- Muri rawa iho ka karangatia ano etahi atu ki tana Eunanga, he mea kia mohiotia ai, kia whakatikaia ai nga mea e ngau kino ana i te iwi; kia mohiotia ai ano hoki nga aha noa ate iwi, kia iiika ai te takoha, kei neke rawa ake.
No te tau 1265 te timatanga o taua tikanga nei. Man tonu iho. Ka oti a Wales, a Scotland, a Ireland te hono mai ki England, ka pera ngatahi ano ratou; ka karangatia hold he tangata runanga i tera wahi i tera wahi, i nga pa nui ano hoki o aua wahi, ki te Eunanga-Nui.
- Ko te rua tena o nga Eunanga, he mea tuturu tonu i ia tau i ia tau. Ta ratou mea e hurihuri ai ko nga mea ra ano e hrurihuria ana e te Eunanga tuatahi. Enei Eunanga e rua—noho ke, noho ke; he ruma ano, he ruma ano: te ingoa o tetahi Ko te Wliare Ari/ci; te ingoa o tetahi Ko te Wliare o te Iwi. Ahakoa a rua aua whare nei, kotahi tonu te Eunanga: tona ingoa, Ko te Paremeta, (Parliament.) Ekore e takoto he ture i tetahi o raua: ekore ano e takoto i a raua e rua, ki te kahore te Kuini e whakaae. Ka whakaae enei e toru, katahi ka takoto, a ka karangatia ko te Ture a te Paremeta, (Act of Parliament.) Nga Ture katoa a te Paremeta, he mea whakatakoto na te Kuini i runga i te kupu, i te whakaae, a nga Ariki, a te Iwi, ara, a te Paremeta.
- Pai tonu tana tikanga nei hei arai atu mo nga Ture he. Me he runanangatanga kotahi hoki, kua riro pea te Eunanga i tetahi pu-korero, i te pai o tana taki; kakahakina ranei e te riri, e te aha ranei. Na ka whakatakotoria etahi ture he. Muri iho ka hoki ake te wha-kaaro. E! He he te ture nei! Me whakakahore. Me whakatakoto tetahi atu Ture. I runga i ta Ingarani tikanga kahore e maha nga penatanga. Nui atu te man o ana ture, ina takoto. No te mea ka karangatia te Ture, kotahi, e rua, e toru nga hurihuringa a te Whare kotahi. Katahi ka maua ki tera whare, peratia ana i reira. E toru nga hurihuringa. Ka rite te whakaae a nga whare e rua, ekore e takoto, kia whakaae ra ano te Kuini.
- Na, ekore e pai kia purua ta tetahi kupu, ina hurihuria tetahi mea e aua "Whare nei; engari me pehi nga kupu rupahu, nga kupu e ngau ke ana. Na reira i takoto ai etahi tikanga i aua whare nei mo te korero. Na reira ano i whakaritea ai tetahi kaumatna pai i roto i tenei Whare, tetahi o ratou nei, hei hapai mo enei tikanga kei takahia. Tona ingoa, ko te Kai-Ikorero, (Speaker.) Mana hoki te kupu a te Whare e kawae ki te Kuini.
- I te mea e hurihuria ana tetahi Ture e te Paremeta, ki te mea te tangata he ture taki he tera mona, na me tuhituhi he pukapuka ki nga Wkare Paremeta, me wkakaatu te he e takina mai ana e tana Ture ki a ia, me

kakore te Parameta e pai kia kaiponukia taua ture nei, kia takoto pai ra ano aua mea net

- He vva ano ka tangokia nga wkare, whenua ranei, o tetaki tan-gata, kei mea rori ranei, hei waki kaipnke ranei, kei turanga, aka ranei mo nga wkare, aha ranei o te Kingitanga. Ma te Parameta tenei. Me motuhake ke Ture mo tenei.

Pera tonu te maki i Ingarani, i te mea e kangaa ana nga Kerewe i mna tata ake nei. Aua rori nei, kakore e rite ki o mua rori, ki era mo nga hoiho mo nga kata; engari kia papatairite, kia tika. No reira ke waki papatairite to tetaki, ke aka tona wkare te tu noa ai i runga; tangokia ana e ratou mo aua Rerewe nei; kikai ano i amuamu, kihai i aka; no te mea e ntua marietia ana. Kakore nga tangata o Ingarani e pouri ina tangokia te wkenua hei mea rori: e wkakaaro ana hold ratou, ma te rori ka noke ake ai te pai o to wkenua i tetaki taha o te rori, i tetaki taha; ma reira koki a ratou karareke, a ratou kai, aka, aka, e tae ai ki te hoko; ma reira ano e neke ake ai te utu mo te toenga o te wkenua. No reira nei tautoketoke ana ratou, tenei, tenei, kia tika taua Serewe nei i tana waki i tona waki.

- Ta te Parameta ano hoki he wkakatakoka; kei moni mo nga mahi, mo nga wkare, o te Kingitanga, hei utu mo nga tangata a te Kuini, mo nga hoia, manua, mera; mo era atu mea ano koki o te Kingitanga. Tenei moni, ke mea karanga i tenei tan i tenei tan. Ka taka te tan, me whakaatu e nga tangata, i a ratou nei taua moni, nga kuarahi i haere ai; kia kitea ai, kua taua moni ki nga mea i kurangatia ai e te Parameta. He maha nga take e wkakatupuria mai ai aua moni nei. No nga taonga kaipuke te nuinga.
- Aua moni taonga nei, no nga taonga e utaina mai ana i tawahi, Na ka wkiua aua taonga nei ki roto ki to te Kuini "Wkare taonga, ki tetahi tea ranei i whakasetia e ia; a ka tangokia mad ki wako e te ta ngata nona, ka koatu e ia ke utu, ara ke Duty. Ka riro i a ia, a ka hokona e ia, na ka tapiritia e ia taua utu i koatu nei e ia ki te Kuini ki runga ki te utu mo te taonga. Na, te tino tangata nana nei taua utu ki te Kuini, ko te tangata wkakamutunga nana i hoko. Te kuka koki, te ti, te waina, me nga aba noa e takokatia ana,—te tino tangata nana i komai te takoka, ko te tangata nana i hoko kei kai mana. Na te kai tiaki toa ano te utu ki te Kuini; otiia e ntua ana tana e te tangata nana i kai. Ekore te kaipuke e tukua kia wkiu i ona taonga ki uta ki nga waki noa atu; ki nga waki anake i whakaritea e te Kuini, a e t uria ana e tona wkare taonga. Ki te pokanoa te Rangatira kaipuke, tetaki atu tangata ranei, te homai taonga, te tango ranei, a kahore e rite ki nga Tare, ki nga tikauga mo te Takoha taonga, ka nui te whaina.

Upoko III. Te Kawanatanga Me Nga Kai-Whakawa Nui.

- Ka takoto nga tare, ka tukua Ma mahia e etahi tangata i wha-kaetia e te Parameta. Ta ratou mahi ano hoki, he whakatakoto wha-kaaro ma te Kuini. Ki te kahore ta ratou whakaaro i takoto, ekore te Kuini e mahi. Nga mahi ia a te Kuini, ratou ko ana kai whakatakoto whakaaro, kia rite tonu ki te Ture i whakatakotoria e ta Parameta.
- He wa ano ka tautohetohea te tikanga o te Ture, te mahinga ranei o tetahi Ture. Kua rite etahi tangata mo tera, hei karanga. Ko te tikanga tenei o taua Ture nei: E he ana tena. Aua tangata nei ko nga Kai-whakawa o te Kooti nui. Ekore hoki e pai kia waiho ma nga kai mahi o te Kawanatanga, ma ana Minita ranei, te whakahaere i nga tikanga o te Ture, kei riro ta ratou i ta te Kawanatanga i whai ai. He whakaaro hoki ki reira i kore ai nga Kai-whakawa nui e tukua Ma urn ki nga tautohetohenga e tautohetohea nei ki te Parameta. Na ahakoa kai mahi nei na te Kuini, ka mau ano i te Ture, ka whakawakia ki te Kooti, ka tangohia ano hoki he utu i a ratou mo te mahi he kihai i rite ki te Ture, ki te mea kua he i a ratou tetahi aha ranei a tetahi aha ranei a tetahi tangata o te Iwi.
- Aua Kai-whakawa nei, he mea whakarite na te Kuini i runga i te kupu a ona Kai whakatakoto whakaaro. Ka oti ratou te whakarite, ekore e whakamutua kautia ta ratou mahi. He mea hoki kia u rawa ai te noho o te noho o te Kai-whakawa; kei wehi i te tangata, a ka ngau ke tana mahi. Mo reira ekore e whakamutua e te Kuini te mahi a tetahi Kai-whakawa nui, kia pnta ra ano te kupu a nga Whare e rua o te Parameta ki a ia, mo taua Kai-whakawa nui kia whakamutua tana mahi,
- Oti kau te Kai-whakawa nui te whakatu, mana katoa nga whakaaro mo ana mahi; kahore te Kuini e tohutohu, e aha ranei, ki a ia. Ki te mea te tangata, he he te whakataunga a tana Kooti, me karanga ki to runga ake Kooti; a ma tera e whakatakoto te tikanga.
- Kotahi tonu te tikanga e kaiponuhia ana ma te Kuini, ara, ko te whakaora. Ka tau te kupu whakamate ki runga ki te tangata, ki te pai te Kuini, ka whakaputaina ketia ki te herehere. Mana ano e mea kia hia ranei nga tau. Era atu whakataunga ano hoki a te Kooti ki nga tangata hara, ki te pai te Kuini, ka whakaititia e ia to whiu, ka whakakahoretia katoatia ranei. Otiia me matua uiui e ia nga tikanga o taua mahi nei; kei whakangawaritia kautia ta te Ture, a kore ake te wehi o te tangata kino. E kore te Kuini e whakaneke ake i te whiu i whakaritea e te Kai-whakawa, Kai-whakawa nui ranei.
- He Kai-whakawa,—era atu kai whakahaere mea ano hoki a te Kuini, e kore e tukua kia tango i nga moni a te tangata hei mea mana akej hei utu utu mona e mahi nei; kei homai he mea whakapati e nga tangata

taonga ki nga Kai-whakawa, i te mea ka whakawa nei, hei mea i a ia kia whakareka mai ki ta ratou kupu. He whakaaro ki reira i homai ai nga utu mo nga Kai-whakawa, mo era atu Kai whakahaere mea ano hoki a te Kuini, i roto i nga moni a te Kingitanga.

Upoko IV. TE KAWANATANGA O NGA KORONI.

- He maha nga whenua e nohoia ana e nga tangata a te Kuini o Ingarani, he mea mote ke rawa,—tatahi noa atu, Nga Ture o aua whenua, me nga tikanga, ko o Ingarani. Site term ano hoki ki to Ingarani ta ratou tikanga mo te whakahaere ture. Te ingoa o aua whenua nei, be Koroni. Te Kawana o ia koroni o ia koroni, he mea whakarite na te Kuini.
- Nga tangata a aua Koroni me whakarongo ki ta te Paremeta o Ingarani. Mana tonu nga ture katoa a te Faremata o Ingarani mo te koroni. Otiia ekore e rite mo enei wahi hou nei etahi onga Ture o Ingarani. Koia i whakaritea ai he Faremata i aua wahi nei hei whakatakoto ture. Site tonu ki to Ingarani te tikanga mo te wbaka-takoto ture i te Koroni, be mea whakaae e tetahi Whare, he mea whakaae e tetahi Whare. Muri iho ka whakaaetia e te Kawana. Ka poto nga whakaae, ka tukua taua Ture nei ki Ingarani; a ki te whaka-tengia mai e nga Kai whakatakoto wbakaaro a te Kuini, ka whaka-takaa e ia.
- Te ingoa o taua Faremata i tenei Koroni nei, ko te Bunanga Nui (General Assembly.) "Wabia ake, e toru nga wahi; ko te Kawana, ko te Runanga-Ture (Legislative Council.) ko te Whare o te ltd (Souse of Representatives.)

Nga tangata o te Runanga-Twe (Council) he mea whakarite na te Kawana, na to te Kuini Kai wbakakapi turanga, i runga ano i to te Kuini ingoa. Na, kua ngaro tonu ia i nga ra katoa i noho ai taua Bunanga, be mea kihai i whakaaetia e te Kawana, a ka pera tonu i to muri nohoanga o taua Bunanga; kua whakataua ranei he hara ki a ia, katahi ka whakamutua rawatia ton a nohoanga ki taua Runanga nei.

- Nga tangata o te Whare he mea whiriwhiri ete iwi, e tenei tito-rehanga, e tenei titorehanga o te whenua. I aua titorehanga nei e tuhituhia ana i tenei tau i tenei tau nga ingoa o nga tangata katoa hei karanga i to taua Titorehanga tangata runanga. Ki te kahore tou ingoa i tana pukapuka nei, ekore e tukua he whakahe mau ki tera ingoa e piri ana ki taua pukapuka. I ia tau i ia tau e whakaritea ana a te Kuini etahi tangata hei whakarongo ki aua kupu whakabe nei, hei whakakahore ranei, hei aha ranei; hei whakati-katika ano i nga ingoa he o taua pukapuka nei.
- E rua tekau ma tahi, maha ake ranei, ou tau, a kua piri ano tou ingoa ki taua pukapuka nei, ka tukua he karanga mau i te whriwhirii-nga o te tangata runanga; ara, ki te mea:—
He whenua tou i taua Titorehanga nei, nou tonu ake, he whenua haki kahore e iti iho i te rima tekau nga pauna e puta ake mou, me he mea ka hokona a ka ea nga moni katoa e tarewa ana ki runga; he whe-I nua hoki nou tonu ake, a mate noa koe, mate noa ranei tetahi atu tangata; he whenua ano kihai i riro hou mai i a koe i te tuhituhinga whakamutunga o nga ingoa o nga tangata hei karanga tangata runanga; engari rokobanga mai e taua karangatanga nei, e ono, maha ake ranei, nga marama e takoto ana ki a koe:
He whenua tou i taua Titorebanga nei, kotahi tekau ona pauna i te tan, ki te mea ka retia, a kahore i iti iho i te toru nga tau i muri i taua ra-karanga nei e takoto ai ki a koe i runga i te reti; he whenua ranei kua takoto noa ake i a koe, e toru, maha noa ake ranei, nga tau i mua o taua rakaranga nei:
He whare tou e nohoia ana e koe i taua Titorebanga, i roto i te taone, a, ona utu e puta marama ake ana i te tau, kotahi tekau pauna: he whare ranei i waho o te taone, a, ona atu e puta marama ake ana i te tau, e rima pauna; be wbare kua nohoia noatia ake e koe, e ono nga marama, i mua o te ra-karanga.

Tenei ano ia etahi mea ekore ai e tika tana karanga; ara, ki te mea kua tau i te Kooti be bara ki a ia, a kibai i whakarerea noatia e te Kuini, kihai ranei i poto nga whiu mo tona hara.

- Ka whakawakia te tangata hara i roto i te Kooti nui o te Koroni, a ka tukua e te Kai-whakawa nui ki te mate, me pera ano te tikanga whakaora me to tawabi. Kei tawbiti nei te Kuini me tuku ma te Ka-wana, Me ui te Kawana ki te Kai-whakawa-nui, kia mohio ai ia kinga mea katoa o taua whakawakanga nei; katahi ka whakaaroaro ratou ko ona Kai whakatakoto whakaaro, kua whai take ranei e tika ai tana hau-koti i ta te Ture.

Kei te Kawana ano hoki te tikanga mo te whakamatna i te whiu o te tangata bara. Kei a ia te tikanga, ki te kitea be take tika, mo te whakakahore rawa ranei i te whiu, mo te whakataharabara ranei i te-tahi whiu. Na, te whakaneke ake i te wbiu, ekore tena e taea e te Kawana.

MUTUNGA O TE PUKAPUKA V.

Te Whakamutunga.

Nga He Whakararuraru I Te Huarahi O Te Ture.

Nga Hua O Te Ture.

1. Kua kite noa ake nga tangata o Ingarani i nga pai o te Ture. Na reira ratou i whakanui ai i te Ture, i whakanui ai ano hoki, i tiaki ai, i nga Kai whakahaere o te Tore. Ekore e pai kia tutu tetahi tangata ki te Ture: kua hoki e whakahoia atu ki te kunga e turi ana ki te Ture. Engari me pehi; me piki ano hoki nga toranga o nga kai mahi i te Ture. Ekore te tangata i Ingarani e ki, ka iti ia ina tukua e ia ki ta te Ture. E mohio ana hoki ia he pupur u, he tiaki ta te Ture i te tika mo nga tangata katoa e ngohengohe ana ki a ia; a he whakanui ta te tangata i a ia ake, ina whakanuia e ia te Ture. Koia taua iwi i whakaae ai, kia kua te Ture e tukua kia takahia; engari kia mautonu te Ture i nga whakatupuranga katoa hei arai atu mo te he, hei kai tiaki ano hoki mo nga tangata o ton a whenua; kei ngaro i nga raruraru i nga kino o mua: kei hoki mai ano taua waipuke kino ki te ao hei huna mo te ata-noho.

Koia i whakaitea ai nga whiu mo nga he katoa e iti ai te Ture, e raruraru ai tona huarahi. Ana he nei,—nga mea nui,—koia tenei.

UTU TANU HARA. (*Bargain not to prosecute.*)

2. Ahakoa he aha noa atu te hara ki a koe, ekore e pai kia whaka-rongo puku koe, ou whanaunga ranei. Me whakawa. Kei maia tonu I te kai mahi hara i a ia ka kore nei e whiua; a ka hara ano. Ekore e 1 pai kia ntna taua hara ki te mom: pena hoki ka maia nga tangata tao-I nga kite hara.

Na ki te tango utu koe, ki te whakaritea ranei e koe ki te tangata hara he utu mou ka kore nei e whakawa i a ia; ki te mea ranei i taha-I etia ton taonga, a, muri iho ka whakahokia mai ki a koe, he whakaae-tanga hoki nan. Ekore koe e whakawa:—te whin mou, he Herehere: I he Whaina ranei i huihuia ki te herehere. Kei te Kai whakawa nui te tikanga.

HUNANFA I TE TANGAATA HARA. (*Concealing a Criminal.*)

3. Ki te mohio hoki koe, kua hara tera, na ka pikitia tona toranga, ka hunaa ranei ia e koe kei mau, kei whakawakia; te whin, he Herehere.

RINGA-PA KI TE PIRIHIMANA. (*Assault upon Peace Officer.*)

4. He Pirihimana e mahi ana i tana mahi, lie tangata ranei kua piri ki taua Pirihimana nei i a ia i mahi ra, na ka ringa-pa atu koe ki tetahi o raua: ka ringa pa atu ranei ki tetahi atu, he mea nau kei mau te tanga tanana te ringa-pa, kei mau ranei tetahi atu tangata,—te whiu, he Whaina, he Herehere ranei.

TANGO MAORI I TE HEREHEBE. (*Rescue*)

5. He tangata kua whakapakia tetahi hara ki a ia, e mohiotia ana ranei kua hara, na kua mau i te pirihimana, i tetahi tangata ranei, i runga i ta te Ture, a ka tangohia mai e koe—te whiu mou, he Herehere.

OATI TEKA. (*Perjury.*)

6. Ka, he tangata i whakaoatitia hei Kai whakaatu mo tetahi wha-kawakanga i roto i te Kooti, ahakoa na te Kuini, ahakoa e hara i te mea na te Kuini, na, titiro ana ia kei te oati teka, whakangaua ketia " ake e ia tetahi mea e uia ana i roto i te Kooti; te whiu mona, he Herehere: kei neke ake i te wha o nga tau.

I tenoi motu, ki te tupono ki te tangata maori kihai i nui te matau-ranga ki te Paipera, kihai ano i nui te whakapono, a ka kore e tika kia whakaoatitia hei Kai whakaatu, ka tukua tana whakaatu ki te ki mai ia, Ka korerotia e ia te pono, te pono katoa, ko te pono anake. Ka puaki tera kupu ana, a, muri iho he teka tana whakaatu,—te whiu, he Whaina, he Herehere ranei, raua e rua ranei; kei te Kai whakawa nui te tikanga. Nga Hawhe-kaihe Maori, kei raro katoa ratou i tenei tikanga.

WHAEA-KEHATI. (*Extortion.*) Pera me 2 Kingi 5. 20.

7. He Kai mahi na te Kooti kua waiho nei e ia tana mahi hei take e tango he ai ia i te moni a tera, hei whakanekehanga ake ranei mo nga moni ki runga ake i te mea i tika mana,—te whiu, he Whaina, he Herehere ranei, raua e rua ranei; kei te Kai whakawa nui te tikanga.

HUIHUINGA HE. (*Unlawful Assembly.*)

8. Ahakoa kaha noa nga tangata o Ingarani ki te hapai i te Tare, e mohio ana ano ratou e kore nga Ture a te

tangata e tu tonu. Nga mea tangata hoki he mea puta ke, puta ke. Nga tini tikanga he mea whakarite ki nga mea o naianei. Na, ka puta ke aua mea nei, kua kore e pai aua tikanga nei. I te wfaakamahinga ano hoki o tetahi ture hou ka puta ake tetahi tikanga e ngau kino ana, e pehi ana i etahi tangata; he mea kihai i kitea i te whakatakotoranga o to ture. Na, te kitenga o etahi tangata e he ana tetahi tikanga o te Ture, pai tonu ano kia whakaputaina ta ratou kupu ki te Paremeta, mo taua tikanga nei kia whakatikaia. E pai ana amo kia huihui ratou, kia korerotia nuitia ano hoki aua mea e ratou, ki te mea hahore he kori, he mahi tutu, a heoi ano ta ratou ki te Iwi ko te kupu anake. Tena ko tenei, he tikanga ko ta ratou, a ehara i te huihui korero i nga mea a te Iwi. Na, kei te whakamene tangata, (he tangata mau patu ano hoki, he mea whakaako Ki te mahi hoia,) kei te rupahu, kei te whakawehiwehi tangata, kei te ngarengare i taua huihui nei ki te kori. He tonu taua huihui, ki ta te Ture; kua rite ano hoki te whiu mo te hunga pera, he Whaina, he Herehere.

TUTU-MANA (*Treason.*)

9. Ki te mau patu etahi tangata ki te Kuini hei pehi mo tona mana, hei aha atu ranei ki tona tinana, hei mea ranei e mau ai ia i a ratou, hei tango ranei i tetahi wahi o tona Kingitanga, o tona mana ranei; hei mea ranei i runga i te ringa kaha kia puta ke ana tikanga, ana Kai whakatakoto whakaaro; hei whakawehi ranei i tetahi o nga Whare Paremeta, i ana Whare e rua rauei; te whiu mo tera, he *Mate*.

He mahi pera, ka haere rua te whiu, ko te *Mate*, me nga whenua e mau ana i te tangata hara i tona haranga nei, ka riro i te Kuini. Heoi ano hoki nga hara e pera ai.

Nga Hua O Te Ture.

- Enei mahi Ture, ka oti nei te korero, maha noa atu nga tau, maha noa atu nga whakatupuranga, i mahia ai ki Ingarani, me te neke tonu ake ano taua Iwi nei. Kihai ratou i hohoro te ata noho i runga i te tika. He wa ano ka roa te ata-noho, na ka kori ano; ka puta ake he tautohetohe, he pakanga whenua, mo te Kingitanga kia riro i tetahi. Inaianei kua mutu katoa enei. Maha noa atu nga tau i kore ai te pakanga whenua o Ingarani: he tautohetohe kupu kau to enei wa, he mea na nga kai hapai tikanga. Ta ratou patu ko ta te arero; kahore a te ringa. Ta te Ture, mau tonu tana haere, a puta noa i te whenua; takoto tika ana te taonga, he mea ata whakarere iho e tetahi tangata ma tetahi tangata, te ai he patu, te ai he aha. Ka puta ake he tautohetohe, ka tukua ma etahi tangata mohio, tangata tika, e whakarite, ara, ma nga Kai-whakawa ratou ko nga Kai-whakawa nui.
- Neke ake ana te Ture, neke ake ana hoki te taonga. Kei te hokohoko ratou ki nga whenua katoa, a hua noa iho nga mea papai o ia wahi, o ia wahi o te ao ki Ingarani. Maha noa atu nga huri, nga aha noa, kua kitea hei haoga mo nga tini mea, hei whakaranea ano hoki mo ta te ringaringa. Era atu whenua o mua, he tini nei nga tangata, he nui nei te taonga—whenua he pai noa atu nei te ra, te oneone, te aha, te aha,—kua rawakore era, kua torutoru nga tangata i te kino o te Kawanatanga, i te ture kore o nga tangata. Ko Ingarani ia e neke tonu ake ana ki te nui; mohio rawa, kaha rawa nga tangata ki te ngaki kai; tini iho hoki, tini iho nga tangata.
- Te Iwi tupu ano hoki o taua whenua, hei te noho nei ratou i runga i te rangi-marie, he mea he numi noa atu ki roto ki nga iwi tae hoa mai. To ratou reo nui, ko to Ingarani. Ko te reo hoki tera o te tokomaha. E mohiotia ana taua reo e nga tangata katoa o taua whenua nei, i hohoro ai ratou te mohio ki ta tetahi ki ta tetahi, i hohoro ai hoki a ratou mea tautohetohe te takoto pai. Kei te mau ano ia nga reo tupu o mua. E korerotia nei ano inaianei i etahi wahi o *Britain*, i etahi wahi ano hoki o tenei motu o *Niu Tireni*.

Te Mutunga.

Te whakaaro i tuhituhia ai tenei pukapuka he mea kia mohio ai nga tangata maori ki te Ture o Ingarani; ki nga Ture patu hara, ki nga Ture ano hoki e hua ai, e mau ai, te taonga, ki nga ture ano e mau ai te pai i roto i nga whanaunga, e neke ake ai hoki te Iwi, e kaha ai. Nui atu te koa o te ngakan ki te whakanuia enei ture ki tenei whenua, kia rite ano hoki ki to Ingarani. Kotahi tonu te Ture e taumarumarua ana i reira ki runga ki nga tangata iwi maha; kia pera ano ki tenei Motu. Ahakoa maha nga tangata iwi ke o konei, kia kotahi tonu te Ture mo ratou; katahi ka mau ta ratou noho i runga i te atanoho, i te taonga, a,—te otinga,—kotahi tonu te Iwi.

E Hara Tenei I Te Mea Noa Ki A Koutou; Ko To Koutou Oranga Hoki Ia. *Tiuteronomi* XXXII. 47.